

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДВНЗ «УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ
ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ**

ISSN 2218-5348

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ВІСНИК

Випуск 3 (16)

Ужгород
2017

**MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
STATE UNIVERSITY «UZHHOROD NATIONAL UNIVERSITY»
EDUCATIONAL AND RESEARCH INSTITUTE
OF EUROPEAN INTEGRATION STUDIES**

ISSN 2218-5348

**INTERNATIONAL SCIENTIFIC
HERALD**

Issue 3 (16)

Uzhhorod
2017

Редакційна колегія:

Головний редактор:

Артёмов Іван Володимирович – кандидат історичних наук, доцент, професор кафедри міжнародних студій та суспільних комунікацій, директор НН Інституту євроінтеграційних досліджень (ДВНЗ «Ужгородський національний університет»).

Заступник головного редактора:

Приходько Володимир Панасович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних економічних відносин (ДВНЗ «Ужгородський національний університет»)

Відповідальний секретар:

Руденко Ольга Мстиславівна – доктор наук з державного управління, професор, директор науково-дослідного інституту публічного адміністрування та менеджменту Чернігівського національного технологічного університету (м. Чернігів, Україна).

Смоланка Володимир Іванович – доктор медичних наук, професор, ректор (ДВНЗ «Ужгородський національний університет»), **Луговий Володимир Ілларіонович** – доктор педагогічних наук, професор, перший віце-президент НАПН України, **Кринський Анджей** – доктор філософії, ректор Полонійної академії в Ченстохові (Польща), **Вожняк Даріус** – доктор філософії, професор вищої школи бізнесу Національного Університету Луїса (Польща), **Голдовська Надія** – завідувач відділу стандартів та частоти Національної фізичної лабораторії, відповідальна за державний стандарт часу і частоти та національну шкалу часу (Ізраїль), **Студеняк Ігор Петрович** – доктор фізико-математичних наук, професор, проректор з наукової роботи (ДВНЗ «Ужгородський національний університет»), **Лендель Мирослава Олександрівна** – доктор політичних наук, доцент, проректор з науково-педагогічної роботи (ДВНЗ «Ужгородський національний університет»), **Орсова Ольга** – декан факультету гуманітарних наук Університету ім. П.Й. Шафарика у м. Кошице (Словаччина), **Которачі Коралія Адіна** – ректор Західного університету ім. Васіле Голдіш, м. Арад (Румунія), **Кокенші Олександр** – доктор фізико-математичних наук, професор Дебреценського університету (Угорщина), **Токар Петро Васильович** – кандидат соціологічних наук, зарубіжний професор Євразійського національного університету ім. Л. Гумільова (м. Астана, Республіка Казахстан), **Деркач Лідія Миколаївна** – доктор психологічних наук, професор Дніпропетровського гуманітарного університету (м. Дніпро, Україна), **Гоблик Володимир Васильович** – доктор економічних наук, доцент, заслужений економіст України, перший проректор Мукачівського державного університету (м. Мукачево, Україна), **Палінчак Микола Михайлович** – доктор політичних наук, професор, декан факультету міжнародних відносин (ДВНЗ «Ужгородський національний університет»), **Лазур Володимир Юрійович** – доктор фізико-математичних наук, професор, декан фізичного факультету (ДВНЗ «Ужгородський національний університет»), **Натуркач Руслана Павлівна** – кандидат юридичних наук, начальник головного територіального управління юстиції у Закарпатській області, доцент кафедри адміністративного, фінансового та інформаційного права (ДВНЗ «Ужгородський національний університет»), **Фодор Дюло** – проректор Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці II (м. Берегово, Україна), **Свеженцева Оксана Іванівна** – кандидат історичних наук, доцент кафедри міжнародних студій та суспільних комунікацій, начальник відділу міжнародних зв'язків (ДВНЗ «Ужгородський національний університет»).

*Рекомендовано до друку Науковою радою
НН Інституту євроінтеграційних досліджень ДВНЗ «УжНУ»
(протокол № 9 від 25 грудня 2017 р.)*

MEMBERS OF THE EDITORIAL BOARD:

Editor in chief:

Ivan Artyomov – Ph.D. (History), Associate Professor, Professor of the Department of International Studies and Public Communications, Director of the ER Institute of European integration studies (SU “Uzhhorod National University”).

Deputy editor in chief:

Volodymyr Prykhodko – Doctor of Sciences (Economics), Professor, Head of the Department of International Economic Relations (SU “Uzhhorod National University”)

Executive Secretary:

Olha Rudenko – Doctor of Sciences (Public Administration), Professor, Director of the Scientific Research Institute of Public Administration and Management at Chernihiv National University of Technology (Chernihiv, Ukraine)

Volodymyr Smolanka – Doctor of Sciences (Medicine), Professor, Rector (SU “Uzhhorod National University”), **Volodymyr Luhovyi** – Doctor of Sciences (Pedagogical Science), Professor, First Vice President of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine (NAES of Ukraine), **Andrzej Kryński** – Doctor of Philosophy, Rector of Polonia University in Czestochowa (Poland), **Dariusz Woźniak** – Doctor of Philosophy, Professor of Wyższa Szkoła Biznesu of National Louis University (Poland), **Nadiya Holdovska** – Head of the Department of Standards and Frequencies of the National Physical Laboratory, responsible for the state standard of time and frequency and the national time scale (Israel), **Ihor Studenyak** – Doctor of Sciences (Physics and Mathematics), Professor, Vice-Rector for Research (SU “Uzhhorod National University”), **Myroslava Lendel** – Doctor of Sciences (Political Science), Associate Professor, Vice-Rector for Academic Policy and Research (SU “Uzhhorod National University”), **Olga Orosova** – Dean of the Faculty of Arts of Pavol Jozef Šafárik University in Košice (Slovakia), **Coralia Adina Cotoraci** – Rector of the Vasile Goldiș Western University of Arad (Romania), **Oleksandr Kokenyeshi** – Doctor of Sciences (Physics and Mathematics), Professor of the University of Debrecen (Hungary), **Petro Tokar** – Ph.D. (Sociology), Foreign Professor of L.N. Gumilyov Eurasian National University (Astana, Kazakhstan), **Lidia Derkach** – Doctor of Sciences (Psychological Science), Professor of Dnipropetrovsk Humanitarian University (Dnipro, Ukraine), **Volodymyr Hoblyk** – Doctor of Sciences (Economics), Associate Professor, Honored Economist of Ukraine, First Vice-Rector of Mukachevo State University (Mukachevo, Ukraine), **Mykola Palinchak** – Doctor of Sciences (Political Science), Professor, Dean of the Faculty of International Economic Relations (SU “Uzhhorod National University”), **Volodymyr Lazur** – Doctor of Sciences (Physics and Mathematics), Professor, Dean of the Faculty of Physics (SU “Uzhhorod National University”), **Ruslana Naturkach** – Ph.D. (Law), Head of the Main Territorial Department of Justice in Transcarpathian region, Associate Professor of the Department of administrative, financial and informative law (SU “Uzhhorod National University”), **Dyulo Fodor** – Vice-Rector in Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian Institute (Beregovo, Ukraine), **Oksana Svyzhentseva** – Ph.D. (History), Associate Professor of the Department of International Studies and Public Communications, Head of the International Relations Department (SU “Uzhhorod National University”).

*Recommended for publication by the Scientific Council
of the Educational Research Institute for European Integration Studies, PHEI «UzhNU»
(Minutes No 9 as of December 25, 2017)*

ЗМІСТ

Оленський Й. Людський, соціальний, інституціональний капітали як фактори синергії економічного розвитку транскордонних регіонів у наукомісткій економіці	7
Студеняк І.П., Головач Й.Й. Науковий парк «Ужгородський національний університет» - основа розвитку освіти і науки в регіоні	23
Слюсаренко О.М. Формування найвищого університетського потенціалу в Україні в умовах глобалізації: світовий досвід	30
Derkach L. M. Ukraine's integration into global and european educational space: problems, challenges and perspectives	39
Приходько В.П. Інноваційний університет як чинник регіонального зростання	50
Гусь А.В. Діяльність університетів у сфері комерціалізації знань	61
Якоб Ф. Acceleration of innovations and entrepreneurship at university environment	72
Зуб С.В. Інноваційна діяльність в освіті і науці країн Вишеградської групи	82
Устич С.І. Система індексації та моніторингу ефективності інноваційного розвитку університету	100
Мельник О.П. Напрями модернізації змісту і форм навчального процесу (з досвіду зарубіжних університетів)	107
Руденко О.М. Інтеграція як феномен суспільних трансформацій	113
Гоблик В.В. Механізми становлення зовнішньоекономічних зв'язків у транскордонних регіонах в умовах європейської інтеграції України	135
Динис Г.Г. Юридичний механізм регулювання основних напрямів транскордонного співробітництва на новому східному кордоні ЄС	158
Артьомов І.В. Еволюція поглядів на єдиний "старий світ": історичний огляд	172
Устич С.І. Соціологічна рефлексія в системі інформаційного сервісу транскордонного співробітництва	180
Пелін О. Комбіновані методи дослідження соціальних проблем Карпатського євро регіону	188

CONTENTS

Olensky J. Human capital, social capital and institutional capital as the factors of synergy of economic development of transborder regions in knowledge-based economy	7
Studenyak I., Holovach J. Science park “Uzhhorod National University” – the basis of development of education and science in the region	23
Slyusarenko O. Formation of the highest university potential in Ukraine in conditions of globalization: world experience	30
Derkach L. Ukraine’s integration into global and european educational space: problems, challenges and perspectives	39
Pryhodko V. Innovative university as a factor of regional growth	50
Gus A. University activities in the field of knowledge commercialization	61
Jakab F. Acceleration of innovations and entrepreneurship at university environment	72
Zub S. Innovative activities in education and science of the Visegrad Group	82
Ustych S. The system of indexation and monitoring the effectiveness of the university innovative development	100
Melnyk O. Directions of modernization of the content and forms of educational process (from the experience of foreign universities)	107
Rudenko O. Integration as a phenomenon of social transformations	113
Hoblyk V. The mechanisms of foreign economic relations formation in cross-border regions in the terms of european integration of Ukraine	135
Dynys G. Legal mechanisms of regulating the main sphere of transfrontier cooperation on the new EU of Eastern border	158
Artiomov I. Evolution of views on a single "old world": historical review	172
Ustych S. Sociological reflection at the system of information service for transborder cooperation	180
Pelin A. Combined research methods of social problems in Carpathian region	188

Оленський Й.,
професор Лазарського університету в м. Варшава
(м. Варшава, Польща)

ЛЮДСЬКИЙ, СОЦІАЛЬНИЙ, ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИЙ КАПІТАЛИ ЯК ФАКТОРИ СИНЕРГІЇ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ТРАНСКОРДОННИХ РЕГІОНІВ У НАУКОМІСТКІЙ ЕКОНОМІЦІ

Аналізуються специфіка і роль людського, соціального та інституціонального капіталу в розвитку транскордонних регіонів. Визначені й обговорені методологічні проблеми симетрії і асиметрії, взаємодоповнюваності і заміщення людського, соціального та інституціонального капіталу в гетерогенному політичному середовищі транскордонних регіонів. Аргументується необхідність створення критичної маси людського, соціального та інституціонального капіталу для транскордонних процесів, систем і організацій. Співпраця науково-дослідних інститутів, НУО та уряду необхідна для розробки методів, форм і засобів оптимального використання і створення загальних ресурсів людського, соціального та інституціонального капіталу в транскордонних регіонах.

Ключові слова: людський капітал, соціальний капітал, інституціональний капітал, науково-дослідні інститути, симетрія, асиметрія.

The specificity and role of human, social and institutional capital in the development of transboundary regions are analyzed. The methodological problems of symmetry and asymmetry, complementarity and substitution of human, social and institutional capital in heterogeneous polytechnic environment of transboundary regions are defined and discussed. The necessity of creating a critical mass of human, social and institutional capital for transborder processes, systems and organizations is argued. The cooperation of research institutes, NGOs and government is needed to develop methods, forms and means of optimal use and to create common resources for human, social and institutional capital in transboundary regions.

Key words: human capital, social capital, institutional capital, research institutes, symmetry, asymmetry.

Зміст

1. Тези статті
2. Основні поняття та визначення
 - 2.1. Людський капітал
 - 2.2. Соціальний капітал
 - 2.3. Інституціональний капітал
3. Людський капітал у транскордонних регіонах

3.1. Симетрія і асиметрія людського капіталу

3.2. Взаємодоповнюваність і заміщення людського капіталу

3.3. Створення критичної маси людського капіталу в транскордонних регіонах

3.4. Людський капітал як основа соціального та інституціонального капіталу в транскордонних регіонах

4. Соціальний капітал в транскордонних регіонах

4.1. Симетрія і асиметрія соціального капіталу

4.2. Взаємодоповнюваність і заміщення соціального капіталу

4.3. Створення критичної маси соціального капіталу в транскордонних регіонах

5. Інституціональний капітал у транскордонних регіонах

5.1. Симетрія та асиметрія інституціонального капіталу в транскордонних регіонах

5.2. Взаємодоповнюваність і заміщення інституціонального капіталу в транскордонних регіонах

5.3. Створення критичної маси інституціонального капіталу в транскордонних регіонах

5.4. Інституціональні передумови розвитку і використання людського капіталу та соціального капіталу в транскордонних регіонах

6. Висновки

7. Бібліографія

1. Тези статті

1.1. Основні тези

1) Критична маса узгодженого людського капіталу, соціального капіталу та інституціонального капіталу в транскордонних регіонах сусідніх країн необхідна для ефективного використання потенціалу цих регіонів та їх синергетичного розвитку.

2) Досягнення критичної маси і гармонізація інституційного капіталу в транскордонних регіонах країни необхідні для ефективного використання людського і соціального капіталу та досягнення ефекту синергії.

1.2. Додаткові тези

1) Критична маса людського капіталу необхідна для соціально-економічного розвитку в галузевому, місцевому, регіональному та національному масштабах.

2) Умовою підвищення потенціалу критичної маси людського капіталу є досягнення та підтримання послідовності і узгодженості інституціонального капіталу в транскордонних регіонах сусідніх країн.

3) Створення критичної маси соціального капіталу в транскордонних регіонах потребує прозорості та узгодженості цілей соціальної та політичної організації, заснованих на взаємній довірі. Спільний та узгоджений соціальний капітал є необхідною умовою синергетичного втручання факторів

економічного, технологічного і соціального розвитку в транскордонних регіонах.

4) Гармонізація інституціонального капіталу в транскордонних регіонах країни є передумовою взаємодії політичних, соціально-економічних процесів і створення єдиного економічного і соціального простору в транскордонних регіонах.

5) Гармонізація інституціонального капіталу є стимулятором більш ефективного використання людського, соціального та економічного капіталу в транскордонних регіонах.

2. Основні поняття та визначення

Поняття капіталу для визначення, уточнення та вимірювання людського, соціального та інституціонального ресурсів формується за аналогією з іншими формами економічного капіталу: фінансового капіталу, промислового капіталу, капіталізованих економічних активів і т.д. Стверджується, що концепція людського, соціального та інституційного капіталу має схожі наукові та практичні переваги, хоча і менш вимірні. Однак аналогія з економічним капіталом вводить в оману в тому сенсі, що, на відміну від традиційних форм капіталу, людський, соціальний та інституціональний капітал не вичерпується з використанням. Навпаки, капітал (людський, соціальний, інституціональний) вичерпується при невикористанні («використовуй, або втратиш»). Чим більше використовується людський, соціальний та інституціональний капітал, тим більше створюється ресурсів цього капіталу.

2.1. Людський капітал

2.1.1. Визначення людського капіталу

Людський капітал – це сукупність компетенцій, знань, соціальних та особистісних характеристик, у тому числі творчої, втілені в здатності виконувати роботу так, щоб виробляти економічну цінність. Це сукупний економічний погляд на людину, діючу в економіці, який є спробою охопити соціальні, біологічні, культурні та психологічні складності, які взаємодіють в явних і / або економічних операціях. Багато теорій наявно зв'язують інвестиції у розвиток людського капіталу з освітою, тому роль людського капіталу в економічному розвитку, зростанні продуктивності праці та інновацій часто наводиться як обґрунтування для державних субсидій на освіту і професійне навчання [1].

Людський капітал включає в себе всі знання, навички та здібності, які люди вже накопичили. У більш широкому сенсі він включає в себе те, чому вони можуть навчитися, винайти, створити та внести у розвиток суспільства в цілому. Для зміцнення людського капіталу в нашому суспільстві ми повинні розробити стратегії, які підвищують можливості на кожному рівні. Люди, які повністю використовують свій потенціал, покращують своє життя і життя їхніх громад. Підтримання цих можливостей також включає в себе розробку систем покращення здоров'я, догляду за хворими людьми, людьми

з фізичними та розумовими вадами, занадто молодими або занадто старими, щоб піклуватися про себе. Це означає накопичення потенціалу дбайливості нашої громади, так що люди відчувають опору, переживають почуття причетності і взаємної підтримки, де сімейні відносини і соціальні мережі є здоровими для осіб, які знаходяться в них [1].

В офіційній статистиці нематеріальні та нефінансові економічні активи позначаються як так звані нематеріальні активи [2]. Людський капітал є одним з нематеріальних активів. Він складається з усіх компетенцій, загальних та професійних знань, професійних та управлінських навичок, досвіду, потенціалу і можливостей, а також відданості людей в рамках організації та суспільства. Інші приклади нематеріальних активів включають: товарні знаки, бренди, програмне забезпечення, дизайн, ноу-хау, становище на ринку, методи роботи і відносини з клієнтами. Людський капітал охоплює всі людські можливості, необхідні для успішної соціальної, культурної, політичної, наукової та економічної діяльності.

Людський капітал може бути (а) потенційним і (б) ефективним. Під потенційним людським капіталом ми розуміємо потенціал окремих осіб, які можуть бути корисні в деяких умовах. Під ефективним людським капіталом ми розуміємо потенціал окремих осіб, який ефективно використовується в конкретний час, у конкретному місці, організації та суспільстві. Часто потенційний людський капітал – це набір можливостей, які тільки частково використовуються на практиці. У наукомісткій економіці використання людського капіталу повною мірою є одним із найважливіших факторів економічного розвитку. Правильна ідентифікація та створення умов для повного використання людського капіталу є завданням менеджерів і політиків. Людський капітал потребує співпраці осіб, урядів і бізнесу в організації галузей освіти, підготовки кадрів, підтримки і стимулювання інвестицій у навчання та підтримання навичок індивідів.

2.1.2. Атрибути людського капіталу

Атрибути, що характеризують людський капітал осіб :

- Знання
 - загальні (включаючи цивілізаційні та культурні)
 - професійні
- Освіта
 - рівень
 - профіль
 - якість
- Навички
 - загальні
 - професійні
 - управлінські
- Досвід
 - загальний

- професійний
- управлінський
- Можливості та здібності
- творчість
- самоорганізація
- самодисципліна
- спілкування
- здібність співпрацювати
- Етика
- загальна
- професійна

Атрибути людського капіталу створюють ефект синергії людського капіталу індивідів. Людський капітал збільшується шляхом освіти і досвіду. Людський капітал має важливе значення для організації, а також для успішності міст і регіонів.

2.1.3. Використання людського капіталу

Людський капітал в економіці та суспільстві може бути пасивним або активним. Якщо особа, що представляє певні ресурси людського капіталу, не активна як працівник, менеджер, політик, вчений, або не бере участі в інших формах життя суспільства чи економіки, його або її людський капітал є пасивним. Наприклад, людський капітал безробітного, який має високий рівень освіти, досвід і навички, є некорисним для суспільства та економіки.

Часто буває, що люди ефективно використовують лише частину свого людського капіталу. Проте може статися, що людина не представляє людського капіталу, необхідного для належного виконання економічних чи соціальних обов'язків як працівник, менеджер або політик. Чим більші ресурси людського капіталу особистості, тим менша частина цього капіталу ефективно використовується на практиці.

Людський капітал, якщо дивитися з точки зору часу, споживає час в одному з ключових напрямів діяльності:

1. Знання (наприклад, діяльність, пов'язана з одним працівником).
2. Співпраця (наприклад, заходи за участю більше одного працівника).
3. Процеси (наприклад, діяльність, спеціально спрямована на знання і спільні заходи організаційної структури, такі, як бункерне мислення, внутрішня політика і т.д.).
4. Відсутність (наприклад, щорічна відпустка, лікарняний, свята тощо).

Створення та управління людським капіталом є одним з найбільш важливих теоретичних і практичних проблем інформаційного суспільства і наукомісткої економіки.

2.2. Соціальний капітал

2.2.1. Визначення соціального капіталу

Соціальний капітал як соціологічна категорія – це очікувані потенційні соціальні або економічні вигоди, одержувані від співпраці між окремими

особами та групами. Основна ідея соціального капіталу полягає в тому, що соціальні мережі, зв'язки, співпраця та взаємодія людей, які представляють певні ресурси людського капіталу, мають більше значення, ніж значення "суми" людського капіталу окремих осіб. Соціальний капітал створюється в процесі зв'язування або інтеграції людського капіталу фізичних осіб при створенні стабільних або тимчасових соціальних мереж, громадських організацій, асоціацій, товариств, клубів та будь-яких інших форм співробітництва і спілкування людей. Ефективність або продуктивність організованої групи осіб, як правило, більші, ніж в окремих осіб. Різні соціальні науки підкреслюють різні аспекти соціального капіталу. В економічних науках соціальний капітал позначається як нематеріальні ресурси або нематеріальні активи.

Соціальний капітал може бути передано. Міжнародна політика також часто звертається до відтоку людського капіталу, під яким слід розуміти втрату талановитих або підготовлених осіб з країни, яка інвестувала в них, в іншу країну, яка отримує вигоду з їх прибуття, не вкладаючи в них.

2.2.2. Атрибути соціального капіталу

Соціальний капітал визначається як об'єднання людського капіталу членів організації. Іншими словами, соціальний капітал – це організований ресурс людського капіталу для реалізації конкретних цілей організації: підприємства, уряду, науково-дослідного інституту, культурного чи соціального суспільства і т.д. Однак це стосується тільки людського капіталу, корисного для конкретної організації як соціального чи економічного суб'єкта.

Людський капітал, який не має відношення до цілей організації, не створює соціальний капітал. Під соціальним капіталом мається на увазі соціальна згуртованість чи соціальна стійкість та пов'язані з ними поняття, такі, як знаменитість або слава, на відміну від таланту, розвиненого людиною, який не може бути передано іншим особам. Важливо також уникнути ситуації, коли соціальний капітал в одному секторі співтовариства працює проти можливостей інших секторів утворювати зв'язки з громадськістю в цілому.

Головні атрибути соціального капіталу організації, зокрема, такі:

- актуальність людського капіталу членів організації для її цілей, методів та інструментів діяльності;
- ефективне використання людського капіталу відповідних осіб, що беруть участь у діяльності організації;
- кількість осіб, які беруть активну і ефективну участь у діяльності організації;
- участь організації в інвестуванні в розвиток людського капіталу відповідних осіб, що беруть участь у діяльності організації;
- співпраця з іншими громадськими організаціями для більш ефективного використання її соціального капіталу.

У наукомісткій економіці побудова соціального капіталу на співпраці і зв'язках багатьох організацій стає все більш поширеним підходом до розвитку і більш ефективного використання соціального капіталу на рівні галузей економіки, сфер дослідження, соціальних послуг (освіта, охорона здоров'я, культура), на регіональному та місцевому рівні. Наприклад, організовані консорціуми для реалізації конкретних цілей довгострокового співробітництва в галузі досліджень, освіти, соціальної сфери тощо, які довели свою ефективність у багатьох економічних процесах і системах, громадській діяльності, галузях науки, а також у регіонах.

Соціальний капітал має одне з вирішальних значень в управлінні дуже великими або дуже складними системами і процесами. Це важливо у транскордонних регіонах через їх надзвичайну складність, різноманітність і динаміку транскордонних процесів і систем у гетерогенних політичних, культурних, соціальних та економічних умовах.

2.3. Інституціональний капітал

2.3.1. Визначення інституціонального капіталу

Стандартне визначення інституційного капіталу важко знайти. Для деякого це означає фінансові ресурси, контрольовані ключовими інституціями, для інших воно являє собою інституційну основу управління економікою. Іншими словами, інституційний капітал – це структури, організації, юридичні та фінансові рамки, які дозволяють суспільству функціонувати. Це включає в себе правову систему і верховенство закону, страхову систему, яка допомагає громадам управляти ризиками, системи, які встановлюють різні механізми обміну (в національних та додаткових валютах), регуляторні структури, захист природного середовища, прав людини, здоров'я і благополуччя людини, і всі інституційні механізми, які створюють основу для економічної діяльності.

Концепцію інституційного капіталу було визначено у рамках неінституційної теорії організації [3]. Одним із найбільш важливих припущень неінституційної теорії організації є твердження, що конкурентні переваги економічних і соціальних систем і процесів сильно залежать від її інституційного середовища.

Неінституційна теорія визначає організації як “поведінкові очікування, які можуть бути санкціоновані в разі порушень” [4].

Два основні типи організацій – це:

- основні інституції;
- вторинні (дочірні) організації.

Основні інституції становлять загальноприйняті норми і цінності, які розвилися на соціальному рівні, наприклад, права людини або професійна етика. Їх дотримуються в основному на підсвідомому рівні, тому що люди засвоїли відповідні норми і цінності й часто не можуть навіть уявити альтернатив. Основні інституції є само собою зрозумілими, і їх важко змінити шляхом цілеспрямованого впливу.

Вторинні інституції походять із фундаментальних інституцій, регулюючих конкретні соціальні проблеми. Вони включають в себе закони, договори, організації та організаційні правила і процедури. Таким чином, вторинні інституції набагато більш схильні до свідомих дій, ніж основні установи. Хоча багато норм і цінностей, представлених вторинними інституціями, сприймається свідомо, вони теж можуть бути засвоєні соціальними або економічними суб'єктами і фізичними особами, що представляють ці одиниці. Наприклад, члени організації засвоюють культурні цінності організації протягом довгого часу, а потім приймають їх як належне.

Інституційний капітал являє собою комплекс законів, процедур, організаційних структур і юридичних осіб та інших суб'єктів, які створюють внутрішнє і зовнішнє інституційне середовище економічних чи соціальних процесів і систем.

2.3.2. Види інституціонального капіталу

Розрізняють три типи інституціонального капіталу:

- пізнавальний капітал;
- нормативний капітал;
- регулятивний капітал.

Пізнавальний інституціональний капітал складається зі знань про інституції, їх цілей, завдань та обов'язків і форми діяльності в тій чи іншій соціальній, політичній або економічній системі.

Нормативний інституціональний капітал складається із законів, правил та стандартів, які визначають організації, та функції організацій, які створюють інституційне середовище суспільства і економіки.

Регулятивний інституціональний капітал складається з процедур, які включають і яких дотримуються організації, що створюють інституційне середовище галузей економіки, регіонів чи держав.

2.3.3. Людський, соціальний та інституціональний капітал – необхідна умова синергії економічних процесів

Людський, соціальний та інституціональний капітал створюють середовище, в якому відбуваються всі процеси і функціонують системи. Вони створюють умови для стійкості та ефективності використання та розвитку всіх інших видів ресурсів.

Гармонізація всіх видів капіталу – людського, соціального та інституційного – та досягнення критичної маси цих капіталів для конкретних процесів і систем створюють умови для синергічного розвитку, ефективного або вигідного для всіх суб'єктів, що діють на території прикордонних регіонів.

3. Людський капітал у транскордонних регіонах

У транскордонних регіонах людський, соціальний та інституціональний капітал розвивається в середовищі різних політичних систем. У Європі

відмінності також включають етнічну специфіку, культуру, історичні традиції.

На відносно невеликому географічному просторі існує різноманіття якісно різних ресурсів усіх видів капіталу – людського, соціального, а також інституційного. Ці відмінності можуть стимулювати появу нових ресурсів підтримки розвитку економіки і суспільства сусідніх регіонів усіх країн, або, навпаки, можуть перешкоджати транскордонному співробітництву.

З точки зору впливу людського капіталу на транскордонне співробітництво і розвиток повинні бути проаналізовані такі аспекти:

- 1) симетрія проти асиметрії людського капіталу;
- 2) взаємодоповнюваність і заміщення людського капіталу;
- 3) критична маса людського капіталу в різних галузях та сферах.

3.1. Симетрія та асиметрія людського капіталу

Під симетрією людського капіталу ми розуміємо узгодженість атрибутів людського капіталу різних індивідів, необхідну для контактів, співпраці та взаємодії, наприклад, знання та використання спільних мов для спілкування, еквівалентність рівнів освіти, актуальність професійних знань і досвіду, ідентичність професійної і ділової етики, належна комп'ютерна грамотність тощо. Симетрія людського капіталу є необхідною умовою формування загального соціального капіталу в прикордонних регіонах. Регіональні власті повинні бути зацікавлені у створенні симетрії людського капіталу в галузях, які важливі для спілкування і співпраці установ, організацій, а також контактів між людьми.

Асиметрія людського капіталу означає, що існують якісні відмінності в рівні знань, досвіду, етики між індивідами та соціальними групами. Як правило, асиметрія людського капіталу перешкоджає комунікації і співпраці людей і юридичних осіб. Визначення асиметрії людського капіталу необхідне для законодавців у прикордонних регіонах для оцінки соціальних бар'єрів співробітництва та для проведення ініціатив та заходів щодо скорочення або усунення цих перешкод.

У транскордонних регіонах пріоритет у скороченні надмірної асиметрії людського капіталу має бути наданий таким аспектам:

- спільні мови спілкування між людьми та організаціями;
- поширення загальної інформації про транскордонні регіони через засоби масової інформації та Інтернет (інформація про соціальні і культурні заходи, інформація про господарську діяльність, туристична інформація, інформація про закони і процедури);
- сприятливі умови для спільної соціальної інфраструктури та інших можливостей, які формують людський капітал, для людей з різних населених пунктів транскордонних регіонів (наприклад, середні школи і університети, дослідницькі інститути та науково-дослідні проекти, культурна інфраструктура, інфраструктура охорони здоров'я).

Певний рівень асиметрії людського капіталу може стимулювати процеси виробництва, передачі і засвоєння знань, що призводить до симетрії інформаційних ресурсів. Однак у деяких областях скорочення асиметрії потребує тривалого часу і зусиль, наприклад, освіти на початковому і середньому рівні, вищої освіти, вивчення загальних мов, формування етики, здобуття професійного та управлінського досвіду, підготовки посадових осіб уряду і т.д.

Співпраця та координація діяльності установ, відповідальних за формування людського капіталу (система освіти, засоби масової інформації, установи культури, інші підрозділи надання соціальних послуг, які мають вплив на формування людського капіталу) в прикордонних областях є необхідною для досягнення необхідного рівня симетрії людського капіталу індивідів і соціальних груп.

3.2. Взаємодоповнюваність і заміщення людського капіталу

Взаємодоповнюваність людського капіталу в транскордонних регіонах є важливим чинником соціально-економічного розвитку наукомісткої економіки. Наприклад, додаткові знання і досвід учених, що працюють в університетах або в науково-дослідних інститутах, що базуються в різних країнах, сприяє організації науково-дослідних консорціумів для реалізації наукових проектів. Додаткові знання та досвід фахівців у будь-якій галузі соціальних послуг або економічної діяльності є хорошою основою для вигідного і надійного постачання допоміжної діяльності організаціями, що базуються в різних країнах.

Заміщення людського капіталу в транскордонних регіонах може створити міжнародну конкуренцію та оптимізацію використання таланту, знань і досвіду професіоналів. Це важливо, особливо в галузях, в яких очікується високий рівень навичок.

Ідентифікація взаємодоповнюваності і заміщення людського капіталу є завданням уряду і менеджерів, відповідальних за сфери економічної і соціальної діяльності, в яких необхідна якість послуг, пропонованих персоналом.

3.3. Створення критичної маси людського капіталу в транскордонних регіонах

Критична маса людського капіталу – це число людей, обсяг знань і людей. У різних областях критична маса людського капіталу для ефективної соціальної чи економічної діяльності відрізняється. Наприклад, в культурі окремі особи або відносно невеликі групи людей, які володіють художніми талантами, можуть створити критичну масу людського капіталу для регіону або для країни.

У дослідницькій діяльності, як правило, критичну масу людського капіталу створює деяка кількість вчених, які проводять дослідження деяких тем та обмін своїми ідеями та висновками шляхом організації семінарів, конференцій, публікацій і прямих особистих зв'язків. В економічній

діяльності, виробництві і торгівлі критична маса людського капіталу досягається шляхом об'єднання знань і досвіду вчених, технологів, економістів, менеджерів, юристів та інших експертів, які співпрацюють в певній організації, регіоні або галузі економіки чи технології.

Об'єднання знань та досвіду людей, що представляють окремий додатковий людський капітал, створює критичну масу людського капіталу для організації, галузі економіки, галузі досліджень, сфері культури. Використання ефекту взаємодоповнюваності і заміщення людського капіталу може бути досягнуто тільки тоді, коли людський капітал перевищує критичну масу, необхідну для конкретної області.

У відкритих трансрегіональних середовищах створення критичної маси додаткового людського капіталу для конкретних галузей культури, економіки чи дослідження – потенційно – простіше і дешевше, ніж у рамках прикордонних регіонів однієї країни. Причина цього явища в тому, що в кожному з прикордонних регіонів сусідніх країн існує розвинений людський капітал у доповнення до того, що існує на прикордонних територіях інших країн. Взаємодоповнюваність створюється відмінностями в культурі, звичках, системах освіти, законах і правилах, адміністративних процедурах.

Регіональні органи влади, соціальні та культурні інституції, науково-дослідні інститути та підприємства в прикордонних областях повинні аналізувати і виявляти взаємодоповнюваність людського капіталу окремих осіб і груп осіб, щоб організувати критичну масу людського капіталу для вирішення конкретних завдань або реалізації проектів. Стимулювання розвитку людського капіталу, орієнтоване на створення критичної маси в конкретних областях або населених пунктах, також є обов'язком регіональних урядів та неурядових організацій.

3.4. Людський капітал як основа соціального та інституціонального капіталу в транскордонних регіонах

Критична маса людського капіталу є основою створення та розвитку соціального та інституціонального капіталу. В транскордонних регіонах ресурси людського капіталу, що перевищують критичну масу для певних галузей або проектів, повинні досягатися та підтримуватись за допомогою регіональних органів влади.

Ця діяльність повинна бути скоординована на рівні регіональних органів влади транскордонних областей.

4. Соціальний капітал у транскордонних регіонах

Якість соціального капіталу в транскордонних областях є основою співпраці окремих осіб та суб'єктів у соціально-економічному просторі регіонів уздовж кордонів.

Більше того, загальний соціальний капітал транскордонних регіонів впливає на розмежування транскордонних регіонів. Головні атрибути національного соціального капіталу, накопиченого в регіонах, наближених до

рубежів, що впливають на розвиток спільного соціального капіталу в прикордонних областях:

- симетрія і асиметрія між національними соціальними капіталами;
- взаємодоповнюваність і заміщення між національними соціальними капіталами.

4.1. Симетрії та асиметрії соціального капіталу

Соціальний капітал є симетричним у транскордонному регіоні, якщо суб'єкти, що представляють соціальний капітал, володіють інтелектуальним, організаційним і технічним потенціалом співпраці та взаємодії зі своїми колегами з іншого боку кордону. Симетрія соціального капіталу необхідна для створення спільного соціального капіталу на прикордонному просторі, наприклад, науково-дослідні консорціуми для реалізації спільних проектів, розробка спільних інформаційних систем підтримки економічної, соціальної та культурної діяльності організацій, заснованих та чинних на територіях країн у транскордонних регіонах.

Асиметрія соціального капіталу означає, що існує розрив між організаціями, що представляють соціальний капітал, який дозволяє цим організаціям співпрацювати, або робить це співробітництво більш складним і менш ефективним.

Цей розрив в основному посиляється на відсутність необхідного рівня симетрії людського капіталу, пробіли в інформації, різницю в кваліфікації персоналу. Низький рівень асиметрії соціального капіталу може стимулювати процеси його гармонізації. Однак, якщо асиметрія є глибокою, гармонізація соціального капіталу вимагає стимулювання організації ззовні, наприклад, реалізації спільних проектів, що фінансуються з зовнішніх джерел або адміністративними рішеннями уряду.

4.2. Взаємодоповнюваність і заміщення соціального капіталу в транскордонних регіонах

Взаємодоповнюваність і заміщення соціального капіталу організацій, що базуються на території сусідніх країн, є важливим чинником взаємовигідної співпраці урядів, некомерційних організацій і підприємств. Різноманітність соціального капіталу є важливим фактором досягнення ефекту синергії об'єктів спільного використання.

4.3. Створення критичної маси соціального капіталу в транскордонних регіонах

Ефективна співпраця суб'єктів у прикордонних областях потребує створення критичної маси соціального капіталу, в основному організації зв'язків одиниць, які мають додаткові ресурси соціального капіталу, а також створення мереж співпраці між підрозділами, які володіють соціальним капіталом заміщувального характеру. Критична маса соціального капіталу, як взаємодоповнюючого, так і заміщувального, є необхідною умовою ефективної співпраці, ефективної конкуренції та досягнення масштабного ефекту.

5. Інституціональний капітал у транскордонних регіонах

Створення, розвиток і підтримання загального інституційного капіталу в транскордонних регіонах, очевидно, є неодмінною умовою ефективної співпраці людей і організацій сусідніх країн.

5.1. Симетрії та асиметрії інституціонального капіталу в транскордонних регіонах

Симетрія інституційного капіталу базується на гармонізації законів, процедур, організаційних структур і створенні спільних інституцій нагляду та контролю транскордонних процесів і систем, наприклад, прикордонний контроль, митниця, спільні інвестиційні проекти, екологічний контроль, загальні соціальні послуги (включаючи охорону здоров'я, освіту, соціальне забезпечення тощо), взаємодію системи безпеки та правосуддя.

Регіональні та центральні органи влади повинні звернути особливу увагу на гармонізацію законів та процедур у всіх областях, важливих для транскордонного співробітництва. Крім того, необхідно забезпечити повну прозорість цих законів і процедур шляхом організації єдиної транскордонної інформаційної системи законів, адміністративних процедур і організації та функціонування уряду і співпрацюючих установ.

Асиметрія інституціонального капіталу є реліктом минулого, коли кордони між країнами були орієнтовані на ізоляцію людей і економік. У відкритих, демократичних суспільствах інституціональні асиметрії, які ще існують, повинні бути обмежені і усунені в процесі співпраці центральних і місцевих органів влади.

Досвід Європейського Союзу в гармонізації законів, процедур та інститутів може бути хорошим прикладом побудови спільного інституційного капіталу на міжнародному рівні.

5.2. Взаємодоповнюваність і заміщення інституціонального капіталу в транскордонних регіонах

Інституціональне середовище транскордонних регіонів є диверсифікованим. Закони, правила, процедури та реалізація законів та процедур на практиці відрізняються в країнах транскордонних регіонів. Ці відмінності можуть перешкоджати можливостям співробітництва та розвитку. Але в конкретних випадках відмінності інституційного капіталу можуть створити відмінності потенціалів між країнами і можуть грати роль факторів, що стимулюють співпрацю і торгівлю.

Через це центральні та регіональні органи влади повинні бути зацікавлені в оптимізації розвитку інституційного капіталу шляхом гармонізації законів, процедур і організації спільних інститутів і регуляторів інституційного середовища.

Гармонізація повинна бути орієнтована на усунення протиріч між законами і процедурами, усунення дублювання, ефективного використання взаємодоповнюваності і заміщення банківських установ на території транскордонного регіону в цілому.

Ретельний аналіз взаємодоповнюваності і заміщення інституціонального капіталу є необхідним для ефективної гармонізації та розвитку загального інституціонального капіталу.

5.3. Створення критичної маси інституціонального капіталу в транскордонних регіонах

Для кожної галузі культурного, соціального та економічного життя необхідна критична маса узгодженого інституціонального капіталу. Під критичною масою інституціонального капіталу конкретної галузі, сектора, сфери культурної та громадської діяльності ми розуміємо комплекс узгоджених і скоординованих законів, правил, процедур і практик установ усіх країн транскордонного регіону, необхідних для створення інституціональних рамок ефективного розвитку та діяльності окремих осіб і організацій. У багатьох галузях економічного і соціального життя це, скоріше, мета, яка має бути досягнута, ніж реальність. У всякому разі, уряд має взяти на себе створення критичної маси інституціонального капіталу для кожної галузі, важливої для розвитку транскордонного регіону, як завдання першорядної важливості.

Наприклад, у прикордонній туристичній області пріоритетом має стати створення критичної маси інституціонального капіталу шляхом гармонізації законодавчих та нормативних актів, що мають відношення до туризму і шляхом досягнення інформаційної прозорості всіх процедур, пов'язаних із туризмом.

У транскордонного регіону, що бере участь у міжнародному транзиті, досягнення критичної маси інституціонального капіталу включатиме гармонізацію законів та правил перетину кордону, митної діяльності, діяльності господарюючих суб'єктів що надають послуги, пов'язані з транзитом і т.д.

Створення критичної маси інституціонального капіталу для кожного сектора економіки і соціальної активності, важливого для розвитку транскордонного регіону, є необхідною умовою розвитку та ефективного використання інших форм капіталу та інших видів ресурсів регіонів.

5.4. Інституціональні передумови розвитку і використання людського капіталу та соціального капіталу в транскордонних регіонах

Як уже було сказано вище, сучасна відкрита економіка, яка базується на знаннях, характеризується високим рівнем інституціонального інтервенціонізму [5]. В транскордонних регіонах інституціональний інтервенціонізм має набагато більший вплив, ніж вплив на ті ж процеси на рівні національної економіки.

У зв'язку з цим створення спільного, узгодженого інституціонального капіталу є передумовою використання та розвитку інших форм капіталу та інших ресурсів транскордонних регіонів.

Спільний інституціональний капітал у формі узгоджених законів, правил, адміністративних процедур та інфраструктурних інформаційних

систем, що управляються або координуються на транскордонному рівні, є обов'язком центрального уряду, й особливо уряду транскордонних регіонів.

6. Висновки

6.1. Побудова спільного людського, соціального та інституціонального капіталу для транскордонних регіонів необхідна для більш ефективного розвитку цих регіонів в умовах більш відкритої ринкової економіки, що базується на знаннях.

6.2. Для кожної галузі культурної, соціальної та економічної діяльності в транскордонних областях мають бути визначені людський, соціальний та інституціональний капітал для кожного національного сегменту транскордонного регіону.

6.3. Аналіз і моніторинг симетрії і асиметрії, а також взаємодоповнюваність і заміщення ресурсів людського, соціального та інституціонального капіталу є завданням вчених та експертів, що беруть участь у підтримці урядів, – некомерційних організацій, неурядових організацій та підприємств.

6.4. Міжнародне співробітництво науково-дослідних інститутів у транскордонних областях в галузі виявлення, аналізу та оцінки ресурсів людського, соціального та інституціонального капіталу створює ресурси знань, необхідних для належного управління в транскордонних регіонах.

6.5. Критична маса кожного виду капіталу (людського, соціального, інституціонального) повинна бути визначена для кожного транскордонного процесу та системи.

6.6. Теорія і методи ідентифікації, класифікації та вимірювання людського, соціального та інституціонального капіталу для транскордонних регіонів є цілісною частиною транскордонної економіки як дисципліни економічних наук.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Becker G. Human Capital: A theoretical and empirical analysis with special reference to Education. The University of Chicago Press, 1994.
2. Bresser R., Millonig K. Institutional capital competitive advantage in the light of neoinstitutionalism in organization theory, in: Schmalenbach Business Review u Vol. 55 u July 2003 u pp. 220–241
3. Hallsmith G., Lietaer B. Intentional Cities, Intentional Economies, Ch.3. Creating New Capital, www.neweconomictheory.org.
4. Hansen, W. Education, Income and Human Capital. 1970.
5. Khakee A. Assessing institutional capital building in local agenda 21 process in Goeteborg, Planning in Theory and Practice, 2002, Vol.3, No 1, 53-68, Routhage Ed.
6. North, D. Institutions, Institutional Change, and Economic Performance, Cambridge University Press, Cambridge, 1990.,

7. Oliver C. Sustainable competitive advantage: Combining institutional and resource-based views. *Strategic Management Journal*, 1997, Vol. 18, pp. 697-713, .
8. Olenski J. Infrastruktura informacyjna państwa w globalnej gospodarce, Wyd. Nowy Dziennik, Warszawa 2006.
9. Olenski J. *Ekonomika informacji – podstawy*, PWE, Warszawa 2000.
10. Paldom M. Social capital: one or more ? Definitions and measuring. *Journal of Economic Surveys*. – Vol. 14, No. 5. – Blackwell Publ., 2000.
11. Platje J. Institutional capital as a factor of sustainable development, The importance of institutional equilibrium, *Baltic Journal on Sustainability*, (2008), Vol. 14, n° 2, pp. 144-150.
12. Romer P. Human capital and growth: theory and evidence, NBER Working Paper No. 3173, November 1989, NBER Program(s), www.nber.org

REFERENCES

1. Becker, G. (1994). *Human Capital: A theoretical and empirical analysis with special reference to Education*. The University of Chicago Press.
2. Bresser, R., & Millonig, K. (2003). Institutional capital competitive advantage in the light of neoinstitutionalism in organization theory, *Schmalenbach Business Review*, (Vol. 55) , (pp. 220–241).
3. Hallsmith, G., & Lietaer, B. *Intentional Cities, Intentional Economies*, Ch.3. *Creating New Capital*. Retrieved from: www.neweconomictheory.org.
4. Hansen, W. (1970). *Education, Income and Human Capital*.
5. Khakee, A. (2002). Assessing institutional capital building in local agenda 21 process in Goeteborg, *Planning in Theory and Practice*, (Vol.3), (pp.53-68).
6. North, D. (1990). *Institutions, Institutional Change, and Economic Performance*. Cambridge: Cambridge University Press.
7. Oliver, C. (1997). Sustainable competitive advantage: Combining institutional and resource-based views. *Strategic Management Journal*, 18, 697-713.
8. Olenski, J. (2006). *Infrastruktura informacyjna państwa w globalnej gospodarce [Information infrastructure of the state in the global economy]*, Wyd. Nowy Dziennik, Warszawa.
9. Olenski, J. (2000). *Ekonomika informacji – podstawy [The economics of information - the basics]*. PWE, Warszawa.
10. Paldom, M. (2000). Social capital: one or more ? Definitions and measuring. *Journal of Economic Surveys*, Vol. 14, 5. Blackwell Publ.
11. Platje, J. (2008). Institutional capital as a factor of sustainable development. The importance of institutional equilibrium, Vol. 14, 2, 144-150.
12. Romer, P. (1989). Human capital and growth: theory and evidence, NBER Working Paper No. 3173, NBER Program(s). Retrieved from: www.nber.org

Студеняк І.П.,
доктор фізико-математичних наук, професор,
проректор з наукової роботи
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Головач Й.Й.,
кандидат фізико-математичних наук, доцент,
директор Науково-дослідного інституту
засобів аналітичної техніки
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
(м. Ужгород, Україна)

НАУКОВИЙ ПАРК «УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ» – ОСНОВА РОЗВИТКУ ОСВІТИ І НАУКИ В РЕГІОНІ

У статті розглядається діяльність Наукового парку, спрямована на впровадження інновацій в УжНУ, його цілі та пріоритетні напрями.

Ключові слова: Науковий парк, інновації, інфраструктура, бізнес-інкубатор.

The article presents the activities of the Scientific Park focused on innovation in Uzhhorod National University, its goals and priority areas.

Key words: Science Park, innovation, infrastructure, business incubator.

Забезпечення сталого розвитку економіки регіонів і України в цілому передбачає розробку інноваційної моделі розвитку національної економіки, цілеспрямоване формування інтелекту та інтелектуального потенціалу нації. Досвід високорозвинених країн показує, що тільки інноваційний розвиток національної економіки та ефективне використання нових технологій здатні забезпечити довготривале економічне зростання держави.

Особливого значення інноваційний розвиток набуває для країн з трансформаційною економікою, зокрема для України. Ринкові відносини, що розвиваються, гостро висвітлюють спадок адміністративно-командної системи – дуже витратне, неефективне господарювання, що в умовах жорсткої міжнародної конкуренції та введення врівноважених цін ставить більшість існуючих підприємств перед фактом банкрутства.

Подолання цього стану можливе лише шляхом потужного інноваційного перерозподілу ресурсів суспільства на користь конкурентоспроможних наукомістких виробництв.

У зв'язку з цим зрозуміло, що Україна може претендувати на належне їй відповідне її потенціалу місце в Європі та світі тільки за умови оволодіння інноваційним шляхом розвитку. Складовими ефективною регіональної

політики виступають інноваційна політика економного і раціонального використання місцевих ресурсів, широке застосування маловідходних і безвідходних виробництв, енерго - та ресурсозберігаючих технологій, а також форми організації виробництва з орієнтацією на кінцевий наукомісткий високотехнологічний продукт. Запроваджена в Україні політика регіоналізації обумовлює посилення відповідальності регіонів за стан і розвиток інноваційного потенціалу, залучення його до вирішення регіональних соціально-економічних проблем. Саме інноваційний потенціал регіону відіграє важливу роль в обґрунтуванні державної інноваційної політики, комплексу науково-технічних та інноваційних програм, діяльності створюваних адекватних ринковим умовам господарювання інноваційних структур та інститутів, покликаних забезпечити проходження наукових ідей від їх зародження до практичного використання кінцевим споживачем.

Вкрай актуальною в Україні стає проблема пошуку найбільш ефективних шляхів вирішення існуючих проблем розвитку інноваційної структури, в тому числі шляхом створення наукових парків.

Науковий парк – це науково-виробничий комплекс, до складу якого входять дослідницький центр і виробнича база, на якій розміщені інноваційні малі і середні підприємства (МСП) на орендних чи інших умовах. Науковий парк є основою трикутника знань «освіта-наука-виробництво».

В УжНУ завершується процес створення наукового парку відповідно до:

- Закону України «Про наукові парки»;
- розпорядження голови Закарпатської обласної державної адміністрації від 04.11.10 р № 747 «Про Програму підтримки малого підприємництва області на 2011–2012 рр.»;
- розпорядження голови Закарпатської обласної державної адміністрації від 21.03.13 р № 683 «Про Програму створення наукового парку «Ужгородський національний університет».

Діяльність Наукового парку спрямована на впровадження інновацій як однієї з найважливіших стратегічних складових державної політики соціально-економічного розвитку Закарпаття зокрема і країни в цілому. Пріоритетні напрями діяльності НП «УжНУ» формуються відповідно до Закону України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» (433-15) відповідно до напрямів наукової діяльності УжНУ та учасників НП з урахуванням першочергових потреб регіону і країни.

Метою створення НП «УжНУ» є:

1. Стимулювання інноваційної діяльності в УжНУ, інших ВНЗ і науково-дослідних організаціях, спрямованої на активізацію структурної перебудови економіки регіону.

2. Створення сприятливих стартових умов для вчених, аспірантів, студентів та молодих фахівців зі створення підприємницьких структур (малих і середніх підприємств – МСП) з напрямом діяльності у сфері наукомістких виробництв і високих технологій.

3. Створення сприятливого середовища для існуючих і створюваних МСП, зацікавлених у взаємовигідній співпраці з науково-освітніми організаціями з метою використання їх наукового і кадрового потенціалу.

4. Формування інноваційної інфраструктури, що забезпечує:

- зв'язок адміністрації НП з органами державної та регіональної влади, фінансовими, виробничими і бізнес-структурами, необхідний для пошуку джерел фінансування інноваційних проектів, виробників і споживачів високотехнологічної, наукомісткої продукції;
- підготовку та експертизу (попередню, технічну і комерційну) інноваційних пропозицій і проектів;
- супровід інноваційних пропозицій, проектів, а також технічної і технологічної документації на етапах розробки, впровадження та серійного виробництва;
- сервісні послуги, необхідні для ефективного виконання інноваційних проектів, а саме: ведення бухгалтерського обліку, аудиту, здійснення маркетингових досліджень, надання юридичних послуг і т.п.;
- створення інфраструктури, що складається з будівель і споруд, комунікацій та інших систем для створюваних і діючих високотехнологічних, наукомістких МСП– учасників НП;
- сприяння міжнародним науково-технічним зв'язкам високотехнологічних МСП в науковій та інноваційній діяльності;
- створення нових робочих місць в наукомісткій і високотехнологічній сферах.

Пріоритетні напрями інноваційної діяльності Наукового парку визначено відповідно до законів України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» (2623-14) і «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» (433-15) та спрямовані на реалізацію Регіональної стратегії розвитку Закарпатської області до 2015 р, що була прийнята сесією обласної ради (рішення від 26 грудня 2006 № 26) і будуть реалізовуватися в таких напрямках:

- освоєння нових технологій транспортування енергії, впровадження енергоефективних, ресурсозберігаючих технологій, освоєння альтернативних джерел енергії;
- машинобудування та приладобудування як основа високотехнологічного оновлення всіх галузей виробництва;
- освоєння нових технологій виробництва матеріалів, їх обробки і з'єднання, створення індустрії наноматеріалів та нанотехнологій;
- широке застосування технологій більш чистого виробництва та охорони навколишнього середовища;
- технологічне оновлення та розвиток агропромислового комплексу;
- впровадження нових технологій і обладнання для високоякісного медичного обслуговування, лікування, фармацевтики.

Структура Наукового парку «УжНУ» представлена на рис.1.

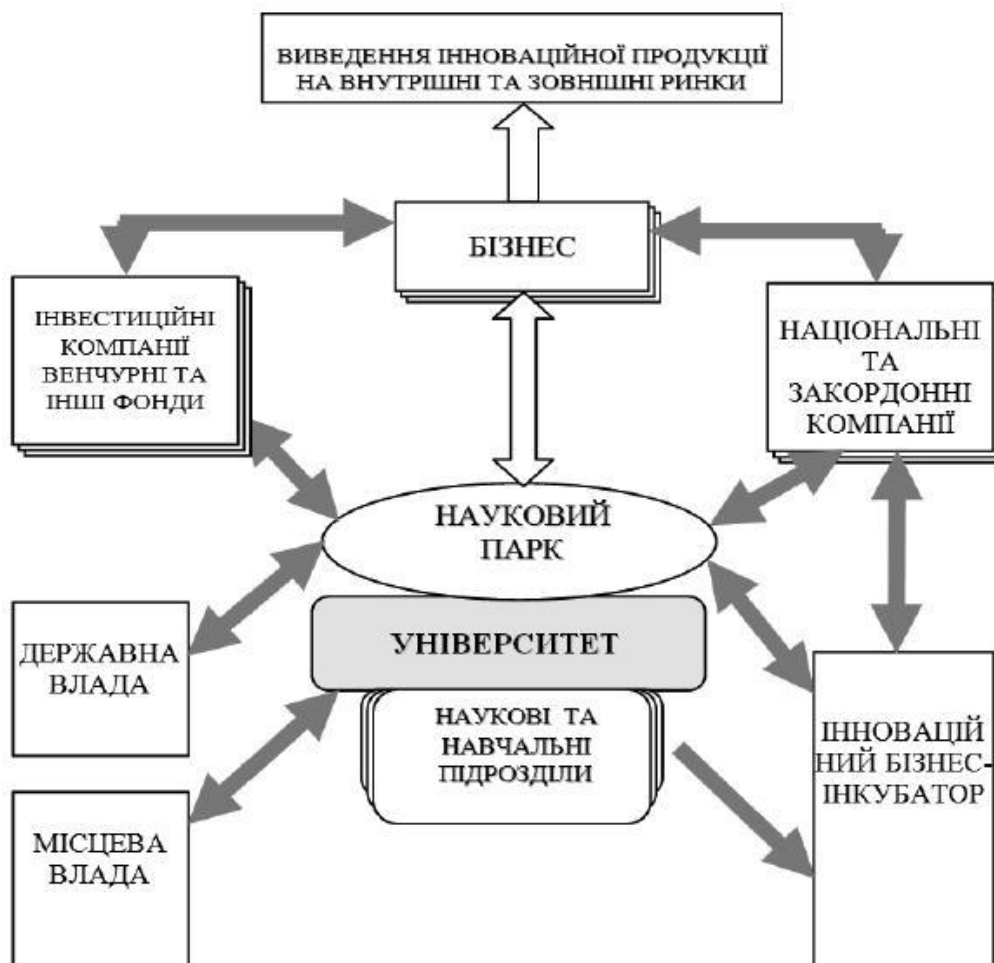

Рис.1. Структура Наукового парку «УжНУ»

Ужгородський національний університет є засновником Наукового парку та здійснює координуючі функції при взаємодії НП з органами державної та регіональної влади, виступає гарантом при наданні фізичної інфраструктури учасникам Наукового парку, забезпечує передачу в рамках чинного законодавства наявних науково-технічних розробок і ноу-хау для їх реалізації в рамках НП, здійснює підготовку кадрів.

Адміністрація Наукового парку здійснює зв'язок з органами державної та місцевої влади, фінансовими та інвестиційними структурами, бізнесом, що забезпечує виробництво науково-технічного продукту та його просування на внутрішній і зовнішній ринки.

Інноваційний бізнес-інкубатор забезпечує реалізацію нових науково-технічних розробок, їх комерціалізацію, організацію дрібносерійного виробництва, організацію нових і підтримку діючих МСП, які здійснюють комерціалізацію науково-технічних розробок університету, проводять заходи щодо захисту інтелектуальної власності та її капіталізації.

Державна влада здійснює політичну підтримку діяльності НП шляхом створення необхідної законодавчої бази і контролю за її виконанням,

визначення пріоритетних напрямів розвитку країни, для виконання яких може залучатися НП, здійснює фінансову підтримку шляхом розміщення державних замовлень на розробку і впровадження науково-технічної продукції.

Місцева влада використовує діяльність НП в якості інноваційної інфраструктури, спрямованої на поліпшення соціально-економічного розвитку регіону, використання місцевого науково-технічного, кадрового та сировинного потенціалу, здійснює фінансову підтримку інноваційних проектів, реалізація яких має першорядне значення для поліпшення життєвого рівня населення.

Розроблено інноваційну програму Наукового парку «УжНУ», спрямовану на забезпечення стійкого поліпшення соціально-економічної збалансованості розвитку області шляхом впровадження нових ефективних форм інноваційно-інвестиційного співробітництва науково-технічної еліти, бізнес-фінансових кіл, регіональних органів влади та місцевих громад з використанням власних енергетичних, природно-сировинних, технологічних, матеріально-технічних і кадрових ресурсів, а також науково-технічного потенціалу учасників Наукового парку.

Питання розвитку енергетики і впровадження енергоефективних, ресурсозберігаючих технологій і альтернативних джерел енергії будуть вирішуватися одночасно за кількома напрямками. При цьому передбачається реалізація проектів, спрямованих на:

- ефективне впровадження енергозберігаючих технологій в народногосподарському, комунальному та приватному секторах Закарпатської області;
- впровадження альтернативних джерел енергії;
- розвиток поновлюваних джерел енергії;
- впровадження екологічно ефективних технологій переробки побутових і промислових відходів;
- впровадження технології одержання теплоізоляційних матеріалів на основі місцевих сировинних матеріалів і твердих побутових відходів.

У галузі машинобудування та приладобудування передбачається виконання комплексу робіт, спрямованих на розробку конкурентоспроможного обладнання та новітніх технологій за такими напрямками:

- об'єднання інженерно-конструкторського потенціалу вчених і підприємств приладобудівного і машинобудівного профілів області для розробки і впровадження в серійне виробництво високотехнологічної продукції і новітніх технологій;
- розробка елементної бази приладо- і машинобудування (напівпровідникових газових сенсорів, хімічних сенсорів, волоконно-оптичних біосенсорів, дифракційних структур і т.п.);

- створення нового покоління приладів газового аналізу для медицини і забезпечення техніки безпеки в промисловості та побуті.

Інноваційна діяльність в галузі медичного обслуговування та лікування буде здійснюватися за такими напрямками:

- впровадження в Закарпатській області заходів для ранньої діагностики, ургентного лікування, реабілітації та профілактики деяких поширених захворювань (гострий інфаркт міокарда, стан після перенесеного ішемічного інсульту, епілепсія, ВІЛ-інфекція та ін.);

- дієва профілактика і корекція йододефіциту, зниження йодної ендемії серед населення Закарпаття;

- профілактика ендоекологічних захворювань в умовах паводків та інших екзоєкологічних несприятливих впливів з використанням розроблених в Ужгороді і впроваджених в практику фіточаїв очисної імуностимулюючої, кардіопротекторної і загальнозміцнюючої дії;

- реалізація концепції раціональної антибіотикотерапії в області шляхом швидкої (експрес) діагностики збудників захворювання, її чутливості до антибіотиків і відповідно необхідності їх використання (експрес-чіпи);

- розробка технології та впровадження у виробництво нових видів функціональних продуктів і напоїв з різної місцевої сировини (й іншого) з біологічно активними компонентами рослинного і мікробного походження, що характеризуються здатністю попереджати (і регулювати) захворювання, пов'язані з порушенням обміну речовин – насамперед харчові алергії, ожиріння і серцево-судинні розлади.

Особлива увага приділяється виконанню робіт, спрямованих на вирішення питань Карпатського регіону (охорона навколишнього середовища, технологічне оновлення та розвиток агропромислового комплексу), в тому числі за наступними напрямками:

- створення систем прийняття рішень в умовах виникнення техногенних і природних катастроф;

- дослідження рівня забруднення канцерогенними речовинами атмосферного повітря в містах Закарпатської області;

- вивчення впливу полігонів твердих побутових відходів та сміттєзвалищ на екологічний стан об'єктів навколишнього середовища;

- боротьба з утворенням селевих потоків;

- поліпшення екологічного стану малих річок Закарпаття;

- збереження та відтворення верхньої межі лісу;

- боротьба з поширенням особливо небезпечних неаборигенних рослин;

- впровадження (випуск і реалізація) розроблених в Ужгороді біопрепаратів в фермерських (державних і приватних) господарствах області з метою забезпечення відповідності м'ясної продукції за якістю відповідним

стандартам ЄС (без використання антибіотиків, гормонів – м'ясо поліпшеної якості);

- біотехнологічна обробка сільськогосподарської сировини для продовження терміну зберігання без консервантів з поліпшеними органолептичними якостями (кормове виробництво);
- збереження генофонду коней гуцульської породи;
- розвиток садівництва і виноградарства.

Інноваційна програма буде сприяти виявленню і початку реалізації найбільш значущих проектів, що мають першочергове значення для успішного соціально-економічного розвитку області, поліпшенню інноваційної діяльності в промисловому комплексі регіону. Вже ведеться робота з реалізації низки проектів, включених в Інноваційну програму Наукового парку «УжНУ».

Проектом «Впровадження інноваційних енергозберігаючих нагрівальних елементів нового покоління (проект «конфорка») в організаціях бюджетної сфери Закарпатської області», що виконується в рамках розпорядження голови Закарпатської обласної державної адміністрації від 04.11.10 р № 747 «Про програму підтримки малого підприємництва області на 2011 – 2012 рр.», передбачається перехід на енергозберігаючі нагрівальні елементи в бюджетних

установах області (шкільні навчальні та дошкільні виховні заклади, заклади охорони здоров'я та соціального захисту).

В рамках виконання Програми енергоефективності та енергозбереження Закарпатської області на 2012 – 2015 рр. В Ужгородському національному університеті розроблено Програму енергозбереження УжНУ. Пілотним проектом цієї програми є проект з впровадження системи сонячних вакуумних колекторів ТМ «Стар Енержі» на енерговитратних об'єктах УжНУ, зокрема в університетському спорткомплексі «Буревісник» для підігріву води в басейні та підтримки системи опалення приміщень спорткомплексу, окупність якого становить 3,5 – 4,0 роки.

Проекти Наукового парку інтегровані в освітній процес університету через читання спецкурсів, виконання курсових, дипломних і магістерських робіт, проходження виробничої практики студентами фізичного, інженерно-технічного, хімічного, біологічного та економічного факультетів УжНУ.

Слюсаренко О.М.,
доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник,
учений секретар Інституту вищої освіти
Національної академії педагогічних наук України
(м. Київ, Україна)

ФОРМУВАННЯ НАЙВИЩОГО УНІВЕРСИТЕТСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ: СВІТОВИЙ ДОСВІД

Статтю присвячено розв'язанню проблеми розвитку найвищого університетського потенціалу в умовах глобалізації, що є важливим для вітчизняної вищої школи, яка за своєю якістю і конкурентоспроможністю не підкорює університетських вершин. Містить концептуальні засади проектування університетів світового класу в Україні.

Ключові слова: вища освіта, , найвищий університетський потенціал, глобалізація, дослідницько-інноваційний університет.

The article is devoted to solving the problem of development of the highest university potential in the conditions of globalization, which is important for the national high school, which in its quality and competitiveness does not conquer the university peaks. Contains the conceptual foundations for the design of world-class universities in Ukraine.

Key words: higher education, the highest university potential, globalization, research and innovation university.

Стан вітчизняної вищої освіти, його порівняння з розвитком світового університетського потенціалу найвищого рівня в умовах дослідницько-інноваційного типу глобального прогресу дає підстави сформулювати концептуальні засади формування найвищого університетського потенціалу в Україні.

Перше. Створення в Україні осередків найвищого університетського потенціалу повинно бути в порядку денному головних національних реформ, зокрема з ініціативи і під патронатом глави держави.

Друге. Становлення найвищого університетського потенціалу може відбутися за умови безпосередньої інтеграції вищої школи України у глобальний простір вищої освіти та участі в міжнародних порівняннях рівня розвитку цього потенціалу.

Третє. Мають бути враховані закономірності й особливості, основні характеристики глобального найвищого університетського потенціалу та способів його ідентифікації. З-поміж них найбільш істотними насамперед є:

– детермінація такого потенціалу дослідницько-інноваційним типом сучасного прогресу людства і, навпаки, ключова роль цього потенціалу в становленні характеру теперішнього прогресу (ефект взаємного посилення);

– зумовленість властивостями найвищого університетського потенціалу відповідних зовнішніх валідних рейтингових (тестових) систем його ідентифікації (вимірювання) та їхнього обґрунтування, конструювання, апробації, впровадження та визнання;

– здатність найвищого університетського потенціалу до самоідентифікації (самовизначення) шляхом саморефлексії (формулювання і декларування носіями такого потенціалу власних місій, девізів, візій і цінностей) ;

– згідно із сутнісними (дослідницько-інноваційними в основі) властивостями найвищого університетського потенціалу із запропонованих міжнародних рейтингових систем його фіксації найбільш адекватними є рейтинги «Шанхайський» (де-факто має найбільше визнання серед носіїв цього потенціалу), а також рейтинг «Таймс»; відтак, критерії та індикатори насамперед рейтингу «Шанхайський» мають слугувати орієнтирами для створення, посилення і вимірювання рівня найвищого університетського потенціалу;

– неоднорідність, рівнево-групова структурованість університетського потенціалу, зростаюча стрімкість (крутизна) і стійкість його найбільш високих, так званих «топових» рівнів, відтак прискорений розвиток провідної (лідерської) частини;

– середньостатистичний вік формування найвищого університетського потенціалу складає понад 100 років, найбільш високих (топових) його рівнів – близько 200 років, найвірогідніший віковий період досягнення й утримання статусу найвищого – 50–500 років; при цьому активне створення носіїв такого потенціалу відбувається у час прискорення дослідницько-інноваційного прогресу людства (кожен десятий заклад рейтингів «Шанхайський» і «Таймс» 2011 р. утворено в 60-х роках ХХ ст.);

– територіальний і темпоральний поступи найвищого університетського потенціалу пов'язані послідовністю: Європа, Північна Америка, Азія, Океанія, потім Південна Америка та Африка й зумовлені поширенням науково-технологічного прогресу в часі по континентах;

– серед континентів найвищий університетський потенціал зосереджений насамперед у Північній Америці та Європі, з-поміж країн – у США та Сполученому Королівстві, хоча зазначений потенціал інтенсивно прогресує також в Азії, зокрема зусиллями Китаю і Саудівської Аравії, поступово виводячи ці країни слідом за Японією, Південною Кореєю, Сінгапуром у лідери світового прогресу;

– нині беззаперечним світовим лідером у розвитку найвищого університетського потенціалу країнової та інституційної модальностей є США та заклади вищої освіти цієї країни – відтак, відповідні моделі й

стратегії його формування, функціонування, вдосконалення доцільно використовувати як зразкові;

– ключові властивості найвищого університетського потенціалу зберігаються і виразно проявляються для його топової частини, носієм якої є малозмінна група з 30 перших закладів за рейтингом «Шанхайський», котрі представляють США (22 заклади), Сполучене Королівство (4), Швейцарію (1), Японію (2) і Канаду (1), зокрема щодо стійкого групування і великої різноманітності топ-закладів (навіть для субгруп), випереджального розвитку лідера (Гарвардського університету) тощо; отже, зазначена група топ-30 може слугувати глобальною груповою топ-моделлю найвищого університетського потенціалу найвищих його рівнів;

– верхівка найвищого університетського потенціалу стабільно інституціалізована Гарвардським університетом, який є незмінно першим за рейтингом «Шанхайський» – відтак, може бути взірцевою інституційною топ-моделлю;

– для досягнення найвищих рівнів (включно з «топ-3»: Гарвардський і Стенфордський університети та Массачусетський інститут технології) університетського потенціалу успішними є дві моделі організації (параметричної збалансованості та спеціалізованої зосередженості) і дві стратегії розвитку (універсалізації та профілізації); Гарвардський університет реалізує модель збалансованості та стратегію універсалізації;

– загальною закономірністю для будь-якої інституційної моделі та стратегії розвитку в разі найвищого університетського потенціалу є концентрація організаційних, людських, фінансових ресурсів з метою інтенсифікації діяльності: у більшості випадків з ранговою позицією позитивно корелюють не абсолютні, а відносні (унормовані) значення величин, що характеризують університетську діяльність, зокрема величина бюджету не виявляє кореляції, а кількість студентів ілюструє антикореляцію з місцем закладу в рейтингу;

– важливе значення для досягнення стійкого найвищого університетського потенціалу мають конкурс вступників, частки міжнародних студентів, студентів магістерських і докторських програм, кількість і частка постдокторантів, унормовані на студентів загальні видатки та видатки на дослідження й розробки;

– заклади з найвищим університетським потенціалом мають пріоритетну державну підтримку, особливо в частинні фінансування досліджень (насамперед фундаментальних) і розробок;

– державна підтримка закладів з найвищим університетським потенціалом не обмежує їхньої автономії і самоврядності, зокрема реалізацію в США самоврядно-асоціативної моделі регулювання вищої школи, особливо вищої освіти світового класу;

Четверте. На підставі викладеного можна сформулювати такі концептуальні засади створення найвищого університетського потенціалу в Україні:

– український найвищий університетський потенціал, як і глобальний, за сутнісними ознаками має відповідати дослідницько-інноваційному типу прогресу, тобто першими кандидатами на забезпечення цього потенціалу можуть бути дослідницькі університети;

– заклади, що є ймовірними кандидатами на носіїв згаданого потенціалу, повинні прийняти міжнародні критерії та індикатори визначення і вимірювання такого потенціалу і в діяльності орієнтуватися на методологію передовсім рейтингу «Шанхайський»;

– зважаючи на те, що жоден український заклад не має будь-якого досвіду, хоч би тимчасового, входження до рейтингів «Шанхайський» або «Таймс», для визначення закладів-кандидатів слід використати метод «м'якого» ранжування за менш валідними, об'єктивними, надійними, точними рейтингами як міжнародними («К'ю Ес», «Вебометрикс» тощо), так і вітчизняними («Топ 200 Україна», «Компас» тощо), як це показано в табл. 1 [8-11];

Таблиця 1

Перелік закладів, які посіли найвищі місця за українськими і міжнародними рейтингами в 2014-2015 рр.¹

№	Заклад	Рейтинги (місце ² закладу)						Сума місць
		Українські				міжнародні ³		
		Консолідований	«Топ 200 Україна»	«Компас»	«Скопус»	«Вебометрикс»	«К'ю Ес»	
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1	Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка	1	1	2	1	1 (937)	1 (421–430)	7
2	Національний технічний ун-т України «КПІ»	2	2	1	6	3 (1388)	3 (551–600)	17
3	Харківський національний ун-т ім. В.Н. Каразіна	3	3	(13)	2	4 (1410)	2 (481–490)	27
4	Національний технічний ун-т «ХПІ»	4	4	(13)	(13)	2 (1265)	5-6 (701+)	41-42
5	Львівський національний ун-т ім. Івана Франка	5	9	(13)	3	(13)	(13)	56
6	Сумський державний ун-т	(13)	(13)	(13)	(13)	6 (1741)	4 (651–700)	62
7	Одеський національний ун-т ім. І.І. Мечникова	7	(13)	(13)	4	(13)	(13)	63
8	Національний ун-т «Львівська політехніка»	6	6	(13)	(13)	(13)	(13)	64

9	Таврійський національний ун-т ім. В.І. Вернадського	8	(13)	(13)	(13)	5 (1516)	(13)	65
10	Національний ун-т «Києво-Могилянська академія»	10	5	(13)	(13)	(13)	(13)	67
11	Київський національний економічний ун-т ім. Вадима Гетьмана	(13)	(13)	3	(13)	(13)	(13)	68
12	Чернівецький національний ун-т ім. Юрія Федьковича	(13)	(13)	(13)	5	(13)	(13)	70
13	Донецький національний ун-т	(13)	(13)	(13)	(13)	(13)	5-6 (701+)	70-71
14	Національний гірничий ун-т	(13)	7	(13)	(13)	(13)	(13)	72
15	Національний медичний ун-т ім. О.О. Богомольця	(13)	8	(13)	(13)	(13)	(13)	73
16	Донецький національний технічний ун-т	9	(13)	(13)	(13)	(13)	(13)	74
17	Дніпропетровський національний ун-т	(13)	10	(13)	(13)	(13)	(13)	75
18	Національна металургійна академія України	(13)	11	(13)	(13)	(13)	(13)	76
19	Національний ун-т біоресурсів і природокористування	(13)	12	(13)	(13)	(13)	(13)	77

Примітки: ¹ Перелік закладів за кожним з українських рейтингів обмежено закладом, який набрав найменше балів, але більше половини від максимального балу.

² У разі відсутності закладу у відповідному рейтингу з метою коректного визначення суми місць йому надається місце, наступне за найнижчим місцем рейтингів, тобто 13.

³ При визначенні місць у разі міжнародних рейтингів «К'ю Ес» і «Вебометрикс» позиції закладів пронумеровані в порядку їх входження до рейтингів. Крім того, для рейтингу «Вебометрикс» перелік закладів обмежено закладом, який зайняв удвічі гіршу позицію порівняно з найкращою.

– урахувуючи, що формування найвищого університетського потенціалу за звичайних умов відбувається протягом тривалого періоду, за відсутності разових дуже великих інвестицій ставку слід зробити на університети, які мають принаймні сторічний досвід успішної університетської діяльності;

– оскільки загальний національний (суспільно-економічний, сфери вищої освіти) контекст розвитку університетів, по суті, не характеризується істотними дослідницько-інноваційними ознаками, остільки відібрані заклади-кандидати потребують створення спеціальних сприятливих умов і цілеспрямованої підтримки держави, наприклад, у формі державної цільової програми з умовною назвою «Університети світового класу в Україні»; при цьому з урахуванням теперішнього економічного і політичного стану українського суспільства таких закладів може бути не більше трьох;

– позаяк значна подрібненість і розпорошеність мережі вищих навчальних закладів в Україні, з Києвом включно, розмиває і підриває

створення потужних, ресурсно концентрованих університетів, то необхідно одночасно здійснювати системну оптимізацію мережі вищої школи в напрямі укрупнення й усунення дублювання шляхом реорганізації (злиття, приєднання, перетворення) існуючих інституцій без зменшення загальних інвестицій в цю сферу (у 2014 р. 1,5 % ВВП на заклади III і IV рівнів акредитації, що відповідає нормам ЄС і ОЕСР);

– беручи до уваги, що створення найвищого університетського потенціалу вимагає кардинальної інтенсифікації основних напрямів діяльності відповідних закладів вищої освіти, інституційні стратегії їхнього розвитку не повинні передбачати надмірно велику чисельність у них студентів, натомість мають орієнтуватися на добірний склад студентів, аспірантів, докторантів, науково-педагогічних і наукових працівників, включаючи іноземних, за меншої їх кількості, а також на посилення дослідницько-інноваційної складової в роботі; останнє доцільно зробити в контексті збільшення в країні загальних видатків на дослідження і розробки як частки ВВП, пріоритетно спрямувавши їх у сектор вищої освіти; при цьому важливо не допустити послаблення науково-дослідного потенціалу національних академій наук;

– беручи до уваги, що нині громадяни своїми коштами забезпечують навчання в університетах, академіях, інститутах половини студентів, ризик критичного скорочення масової вищої освіти не виникне, якщо держава головним своїм пріоритетом визначить підтримання розвитку елітної вищої освіти;

– заклади, що відібрані для формування найвищого університетського потенціалу, мають користуватися повною автономією і академічною свободою на засадах субсидіарності та суспільної довіри до них;

– створення найвищого університетського потенціалу потребує сильної і послідовної політики, цілеспрямована державна фінансова підтримка відповідних університетів може після певного періоду їх становлення бути зменшена, але залишатися національним пріоритетом;

– з урахуванням аналізу досягнень, переваг і недоліків провідних університетів України, їхньої відповідності зарубіжним аналогам, зокрема країн-сусідів, можна припустити, що найбільш імовірними кандидатами на вступ до елітного клубу закладів світового класу є Київський національний університет імені Тараса Шевченка і Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна (зі стратегіями універсалізації) та Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут» (зі стратегією профілізації).

З метою чіткого усвідомлення, який архіскладний, але безальтернативний шлях до світової досконалості слід пройти провідним університетам України, у *табл. 2* три з них порівнюються з найкращими світовими закладами вищої освіти за рейтингом «Шанхайський» 2014 р. [12; 13; 14; 15; 16; 17].

Таблиця 2

Порівняння характеристик трьох провідних українських університетів і трьох закладів вищої освіти (всі США), які посідають перші три місця за рейтингом «Шанхайський» 2014 р.

№	Параметр діяльності	КНУ ¹	ХНУ ²	НТУУ «КПІ» ³	Середнє (I)	Гарвардський ун-т	Стенфордський ун-т	МІТ ⁴	Середнє (II)	Порівняння середніх (III), рази
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1	Рік заснування (років у 2014 р.)	1834 (180)	1804 (210)	1898 (116)	(169)	1636 (378)	1885 (129)	1861 (153)	(220)	1,3
2	Кількість студентів ⁵ , тис.	26,4	16,0	25,5	22,6	21,3	15,9	11,2	16,1	0,71
3	Частка міжнародних студентів, %	4	27	2	11	22	22	28	24	2,2
4	Кількість докторантів ⁶ (постдокторантів)	125	23	34	61	5809	1976	1406	3064	50
5	Нобелівських лауреатів ⁷	–	3	–	1	48	27	78	51	51
6	Фінансування досліджень і розробок, млрд грн/дол. США, (частка загального бюджету, %)	0,072	0,033	0,062	0,056 (7,9)	1,013	0,945	0,901	0,953 (25,1)	17*20⁸ 3,2
7	Річний бюджет, млрд грн/дол. США	0,95	0,32	0,86	0,71	4,2	4,4	2,7	3,8	5,4*20⁸
8	Ендавмент, млрд грн/дол. США	–	–	–	–	36,4	21,4	12,4	23,4	23,4/0

Примітки: ¹ Київський національний університет імені Тараса Шевченка;

² Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна;

³ Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут»;

⁴ Массачусетський інститут технології;

⁵ Включаючи аспірантів/докторантів;

⁶ Для українських закладів ця кількість може бути подвоєна за рахунок тих, хто виконує докторську дисертацію поза докторантурою у творчій відпустці або на посаді наукового співробітника;

⁷ Підготовлені, стажувалися або працювали в закладі (офіційна статистика);

⁸ Для співставлення співвідношення курсів дол. США і грн узяті як 1:20.

З табл. 2 видно, що найкращі українські заклади вищої освіти значно відстають від передових світових аналогів насамперед за дослідницько-інноваційною діяльністю та особливо фінансовим забезпеченням, що, за великим рахунком, і має стати головним пріоритетом цілеспрямованої державної підтримки вітчизняних лідерів вищої школи. У виграші будуть усі: і держава, і суспільство, і окремі громадяни України, і планетарне людство в цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Курбатов С. Університетські рейтинги: у пошуках елітного навчального закладу, адекватного сьогоденню / С. Курбатов, Л.Ткаченко // Освіта. – 2011. – 12–19 січня (№ 2/3).
2. Рейтинг вищих навчальних закладів України в 2015 році – «Топ-200 Україна» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.euroosvita.net/index.php/?category=1&id=4068>.
3. Рейтинг вищих навчальних закладів України: Наука України в дзеркалі наукометричної бази даних SciVerse Scopus [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.jsi.net.ua/scopus/ratings_uni/rating_uni_1503.html.
4. Рейтинг українських вищих навчальних закладів за рівнем задоволеності освітою «Компас» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bestuniversities.com.ua/sites/default/files/compas2013.pdf>.
5. Київський національний університет імені Тараса Шевченка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.univ.kiev.ua/geninf/about/>.
6. Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kpi.ua/about>.
7. Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.univer.kharkov.ua/ua/general/univer_today/today.
8. Harvard at a Glance | Harvard University. [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.harvard.edu/harvard-glance>.
9. MITFacts 2014: MITataGlance. [Electronic resource]. – Access mode: <http://web.mit.edu/facts/faqs.html>.
10. Stanford University [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.stanford.edu>.

REFERENCES

1. Kurbatov, S. (2011). University ratings: in search of an elite educational institution adequate to the present. *Osvita*, 2/3.
2. Reytynh vyshchych navchal'nykh zakladiv Ukrayiny v 2015 rotsi – «Top-200 Ukrayina» [The rating of higher educational institutions of Ukraine in

2015 - "Top 200 Ukraine"]. Retrieved from: [http:// www.euroosvita.net/index.php/?category=1&id=4068](http://www.euroosvita.net/index.php/?category=1&id=4068).

3. Reytynh vyshchykh navchal'nykh zakladiv Ukrayiny: Nauka Ukrayiny v dzerkali naukometrychnoyi bazy danykh SciVerse Scopus [The rating of higher educational institutions of Ukraine: Science of Ukraine in the mirror of the scientifically based database SciVerse Scopus]. Retrieved from: http://www.jsi.net.ua/scopus/ratings_uni/rating_uni_1503.html.

4. Reytynh ukrayins'kykh vyshchykh navchal'nykh zakladiv za rivnem zadovolnosti osvitoyu «Kompas» [The rating of Ukrainian higher education institutions according to the level of education satisfaction with Compass]. – Retrieved from: <http://bestuniversities.com.ua/sites/default/files/compas2013.pdf>.

5. Kyyivs'kyi natsional'nyy universytet imeni Tarasa Shevchenka [Taras Shevchenko National University of Kyiv]. Retrieved from: <http://www.univ.kiev.ua/ua/geninf/about/>.

6. Natsional'nyy tekhnichnyy universytet Ukrayiny «Kyyivs'kyi politekhnichnyy instytut» [The National Technical University of Ukraine "Kyiv Polytechnic Institute"]. Retrieved from: <http://kpi.ua/about>.

7. Kharkivs'kyi natsional'nyy universytet imeni V. N. Karazina [The V.N. Karazin Kharkiv National University]. Retrieved from: http://www.univer.kharkov.ua/ua/general/univer_today/today.

8. Harvard at a Glance | Harvard University. Retrieved from: <http://www.harvard.edu/harvard-glance>.

9. MITFacts 2014: MITataGlance. Retrieved from: <http://web.mit.edu/facts/faqs.html>.

10. Stanford University. Retrieved from: <http://www.stanford.edu>.

UDK 37.015

Деркач Л.М.,
доктор психологічних наук, професор,
Дніпропетровський гуманітарний університет
(м. Дніпро, Україна)

Derkach L.M,
Ph.D in Psychology, Professor
Dnipro Humanitarian University
(Dnipro, Ukraine)

UKRAINE'S INTEGRATION INTO GLOBAL AND EUROPEAN EDUCATIONAL SPACE: PROBLEMS, CHALLENGES AND PERSPECTIVES

Зростаючий вплив Болонського процесу на вищу освіту України викликав зацікавленість з приводу його досягнень та недоліків на шляху інтеграції в світовий та Європейський освітній простір. Метою статті є визначення та аналіз етапів, процесів та заходів, які вплинули на реалізацію Болонської моделі в країні з погляду вітчизняних та зарубіжних вчених. З поданням та аналізом необхідних заходів, законів та перспективних змін, ми намагаємося показати труднощі та проблеми, які можливо подолати.

Ключові слова: вища освіта України, Болонський процес, експертна оцінка вітчизняних та зарубіжних вчених, модернізація, досягнення, недоліки, виклики, перспективи.

The growing influence of the Bologna Process on Higher Education of Ukraine has raised concerns about its advancements and failures on the way of integration into global and European educational space. The aim of the given paper is to outline and analyze the steps, processes and measures which influenced the implementation of the Bologna model in Ukraine as viewed by native and foreign scholars. With presenting and analyzing the necessary measures, laws and perspectives of changes we try to show the difficulties and problems which the country perhaps has to overcome.

Keywords: higher education of Ukraine, Bologna Processes, domestic and foreign expertise, modernization, advancements, drawbacks, challenges, prospects.

Introduction. With 2018 marking the transition of Ukrainian state education policy from information-based structure to knowledge-based one, it is of vital importance to evaluate the impact of Bologna Process reforms on Ukrainian higher education system. By now, the country faces urgent tasks of national identity formation and nation building where education is central in

addressing these goals in the context of entering European integration and globalization educational space.

The framework and the shift in integration perspectives that has occurred over the last two decades, referring the state and prospects of educational development in Ukraine, offers a potentially powerful venue for improving quality higher education in this country.

It is common knowledge, that successful transfer strategies provide the tremendous increase in international links in higher education in partnership with innovators, academics, thought-leaders and entrepreneurs to develop innovative solutions, products and services [1;2;14;15;16;18;23]. With all above mentioned, it is crucial to answer the questions and consider the problems and challenges regarding Ukraine's participation in the Bologna Process and EHEA:

- has it resulted in more transparency in Ukrainian higher education?
- what advancements have been achieved and drawbacks have been singled out?
- what problems and critical challenges do still remain?
- On what policy actions and programs do we need to focus more directly to offer creative and competent solutions and measures to successfully enter the global and European scientific space?

In view of this, **the aim** of the given article is to analyze the impact of Bologna Process and EHEA educational reforms on Ukraine's integration of successful policies and strategies towards entering the global and European educational space, as viewed by native and foreign experts.

With this aim in purpose, we shall address the recent publications (2010-2017) of educational leaders, academics, professionals, researchers, entrepreneurs, practitioners and top-performing students both in this country and abroad. Alongside with this, we are pretty aware of diversity opinions which provides pros and cons in evaluating process, on the one hand. On the other hand, advances and drawbacks of education in Ukraine, as viewed by representatives of various cultures, countries, paradigms, universities, etc. show that advancing critical challenges and problems singled out will take place against the background of major educational changes, we believe.

Results. In light of this, it is relevant to review some of the major regulatory and analytical documents which were adopted by Ukraine, changing state education policy in the context of globalization and European integration.

Since 1991, when Ukraine gained its independence, the creation of the national education started with the adoption of the Laws "On Education and Science and Scientific and Technology Activities" (1991) under the auspices of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine (NAES) which became the leading research center on the way of profound changes of national system of education. The next period of modernization of national education policy was marked by the adoption of the innovational Law of Ukraine "On Higher

Education” (2015) on the basis of the Bologna Process in creation of the European Higher Education Area” [16,5] , as well as the Law “On Science, Scientific and Technology Activities” was also adopted the same year (2015). And finally, in the period of the 2015-2016 the Draft Law “ On Education” was submitted to the Parliament, and is currently undergoing the trial period [16,5].

In sum, Laws of Ukraine on educational transformations outlined the urgent tasks and regulations aimed at strengthening and changing public attitudes “...towards education and its research orientation in the prospect of reforming the educational sphere, as required by the European integration and globalization challenges of the XXI century, investigative and innovative character of civilization progress”...[16,5]. Additionally, in November, 2017, Gotheborg the European Commission presented the innovative approach , mechanism and measures to creating a European Education Area by 2025 to its Member States[21].

In terms of defining the problem under the discussion, the future horizons of European education as synergy of science, education , technology, economy which underlie global development community, were offered by the European Commission. In the Ukrainian context, we suppose, it is a new step towards the debate regarding key problems of the European future in education and culture, and Ukraine, in particular. It sets its vision for how we can create a European Education Area by 2025 [21]. The ideas suggested there , are of crucial importance for Ukraine as they outline the ways to harness the full potential of education and culture as drivers for job creation, economic growth and social fairness as well as a means to experience European identity in all its diversity. According to the European Commission[21] a European Area of Education should include:

- making mobility a reality for all;
- the mutual recognition of diplomas;
- greater cooperation on curricula development;
- improving language learning;
- promoting lifelong learning;
- mainstreaming innovation and digital skills in education;
- supporting teachers;
- creating a network of European universities;
- investing in education;
- preserving cultural heritage.

Thus, EHEA regulatory documents will help all the European educational community to navigate challenges and to take advantage of educational change and advance on global level that will improve living standards of people.

As we have already mentioned, the current research is aimed at presenting diverse views of native and foreign experts on evaluating the outcomes and failures of Ukraine’s education reform with regard to the problems and obstacles.

The impact of the Bologna Process on formation, implementation and modernization of the national education policy (2003-2013) was marked by “increasing spectrum and strength of the transformational impact of European integration and world globalization”, states V.Kremen[16].

As we reflect on hard-fought progress in the Ukrainian educational space [16,10] regarding the analysis of advances and losses in the process of education reform, we have an opportunity to make important changes in how we approach development.

Let us dwell on the evaluation of the achievements and drawbacks since 2003 till 2017. We shall start with one of the comprehensive sources - the National Report on the State and Prospects of Education Development in Ukraine published in 2017[16]. It contains the analysis of the progresses and failures of national development changes over the last 25 years; reasons that provoked the pressing issues and challenges. It also suggests the scientifically grounded proposals concerning the ways of domestic education modernization in the context of globalization, European integration and national self-identification. According to the report, “... it is important to evaluate objectively the achievements and losses of the past twenty –five years”(16,10). The most important include the following gains:

- development of new methodology of Ukrainian education development;
- creation of new legal framework for education;
- defining the principles of equal access to quality education;
- formation of education content on the base of state standards;
- creation of scientific and methodological and largely programs and methodical resource for the transition to the 12-year comprehensive secondary education;
- transition to the variable education;
- use of new forms and technologies of control and evaluation of academic achievements, introduction of the external independent assessment;
- introduction of new methods of pedagogical and scientific and pedagogic personnel attestation;
- dissemination of new educational technologies;
- gradual transition to multi-way financing;
- creation of the national pedagogical press;
- development of professional associations.

Among other policy education dynamic changes, losses (as coined in the Report) in the process of education reform of higher education some are also described, namely:

- lack of systematic research-based ideology of education development;
- functions of VET institutions and vocational schools, colleges under the new market conditions, innovative economy are still being undefined;

- due to the weak control at the center and at the local positions of the quantitative growth of higher education institutions, there appeared some risks that youth might obtain poor quality of education, thus the image of Ukrainian higher education abroad has deteriorated;
- transition to the next stages of education system modernization without proper monitoring as a preliminary condition;
- teacher education became the outsider for the higher education; the teacher is not formed as the subject of current values;
- aging of logistics.

Overall, the Report states in conclusion: “ These and other mentioned areas of education have not yet accrued systematic, interconnected nature and, therefore, do not form a coherent state policy in education” [16,11].

Similarly, publication edited by Yevhen Nikokaiev in the year 2017, and prepared by authors from universities, Ukrainian and German academic institutions with the participation of *Educational Trends* analytical agency, has also covered achievements and failures, controversies of education reform efforts in Ukraine during 1993 – 2013[12]. Agenda for reforms, as seen by P.Kostrobyi and Y.Rashkevych [13], set forth for conceptual fundamentals and instruments in order to change the old educational paradigm of this country. In conclusion they state that “... despite certain successes...education and science in Ukraine were not united, the third cycle of higher education (compatible with European programs of doctoral education) was not introduced, the idea ESTS and competent-based approach did not get inside the process of creation and implementation of study programs, academic autonomy stayed a dream, no real steps for assuring higher education quality were taken. The gap between the Ukrainian national higher education system and EHEA was on the rise” [13,20]. The next influential source of information for our literary review is a profound article written by Professor Sofiya Nikolaeva, a famous expert in Methods of Teaching [17]. The researcher presents a thorough, detailed analysis of four steps (stages) of the Bologna Process in Ukraine’s implementation, making use of various methods and techniques of data collection, summing up pros and cons at each stage within the period of 2005 – 2015 years. The author resumes that: “... Ukraine has achieved a lot, but many of the key issues need solution” [17,66]; and furthermore, “ Much has been done. Something succeeded, something needs to be improved and implemented “[17,73].

Looking back, Professor Nikolaeva refers to the Yerevan Communiqué (May 2015) where key priorities for Ukraine by 2020 were put forward, namely:

- enhancing the quality and relevance of learning and teaching;
- fostering the employability of graduates throughout their working lives;
- making the systems more inclusive;
- implementing agreed structural reforms[17].

Additionally, from the author's point of view, of utmost importance is "to harmonize the relevant national documents with the Revised Standards and Guidelines for Quality assurance in the European Higher Education Area (ESG)[18]; the European Approach for quality Assurance of Joint Programs and revised ECTS Users' Guide, as an official EHEA document" [17,73].

So, if one attempts to compare facts in common and differences mentioned above by educationalists, it is possible to note that considered advancements are the matter of almost the unity of outlooks. At the same time, failures which were singled out, in our view, deal with different spheres of the educational reform and its changes as the result.

In our point of view, it is desirable to concentrate attention on the problems of labor market today, its needs and requirements and strengthening career guidance of students from starters to graduates. It is a topical problem for Ukraine and little has been done in this area. As our literary review shows, employability rate of recent graduates, despite some progress, has persistent regional differences, and is still limited. To illustrate this, we set an example in which Master's graduates (NO=86) from different regions of the country were asked to fill in the questionnaire (20 questions). The goal was to examine perspectives and problems on their forthcoming employment. Tracking surveys of graduates, we perceived that no reliable data on job market issues today are available for them, and making educational mobility a reality for them, as well. To make depth a more central element in educational policy formation, it is desirable among selected policy priorities include mobility opportunities for students regarding their training and employment. Navigating the dynamic implications of educational changes in Ukraine, research and theory, migration processes[8;9;10], it will also require sound policies informed by a long-run perspective tailored to a nation's educational context on the job vacancies, we believe. We would attempt suggesting, in this respect, the role of three strategic priorities to advance development and educational changes, namely:

- 1) to grow economies in ways that are sustainable and create jobs in this country and a region, in particular;
- 2) to invest in students' and teachers' social and economic potential;
- 3) to ensure risks against rapidly changing market.

As we have already mentioned, the goal of our paper is to compare the evaluation of history and current state of tertiary education in Ukraine by views of insider's (native) and outsider's (foreign) perspective. The comparative analysis demonstrates that views outside are likely different from inside ones. A well-known Publication House *Springer* is also famous for issuing research book series "Globalization, Comparative Education and Policy Research" [14], and provides a global overview from 2008-2017 of developments and changes in policy and comparative educational research during the last decades. Referring educational reforms in Higher Education of Ukraine, it is stated that "The awakening of the civil society in Ukraine has called national universities to play a major role in

social and economic transformations aimed at eliminating post-colonial legacies and accelerating the country's European integration" [14,133]. Alongside with this, it is concluded that, "...the higher education system of Ukraine used to be on periphery of "knowledge empires" and development" [14,133]. Developing the qualitative analysis of the theme, one of the contributors of the 2017 issue series suggests: "Disruptive innovation strategies in post-revolutionary Ukraine call for large scale and long-term engagement of foreign experts in Ukrainian universities to stimulate local students and the young professoriate to adopt radically different forms of inquiry and learning in higher education [14, 146]. According to the author, the foreign experts "... are expected to become internal reform monitors, "movers and shakers"[[14,146]. Pointing out to the risks of the educational reform, the analyst confirms that "...Ukrainians run a risk of setting their expectations too high, developing new types of dependencies and promoting uncritical elites that well erect new hierarchical and stratified forms and norms of higher education" [14,146].

The same year (2016) the project "Higher Education Reforms Reinforcement in Eastern Partnership Countries" was implemented with the support of Eastern Partnership Civil Society Forum.[22]. The three partners of the project Belarus, Armenia and Ukraine examined higher education reform in light of Bologna Process as well as opportunities, obstacles, context [22].

Evaluating development results in the period of 2002-2014, it was concluded that it "... was filled in a number of not very successful education system modernization attempts" [22,15]; while the period of higher education transformations after March 2014 was intensified, "The Bologna standards implementation process became more consistent" [22,15]. Moreover, the "Introduction of new standards changed a lot in existing before education system but also generated natural resistance In particular, the regular aspirantura was practically replaced by Doctor of Philosophy Program...such program needs to be licensed. Such radical changes came as a shock for research institution..." [22,15]. And further on: "The National Qualification Framework implementation hadn't always gone smoothly as well. In some ways, its implementation totally failed"[22,16]. As for the problems and challenges it was recommended for Ukraine by the partners of the project:

- To accelerate the development of complex regulatory documents, which will allow fast and with minimal losses to proceed Ukraine higher education "reboot" in accordance with European standards, approaches and recommendations;
- Approbation and further development of innovative model of state funding for education and search for optimal ratio of its configuration with possible corporate funding for education;
- To use all possibilities for developing National Qualification system to ensure efficient and effecting relations between business, higher

education and labor market in order to achieve high level of graduates employment according to their interests and skills as well as social needs.

Quite different aspects of the educational reform vectors are treated in the research by Denisova-Schmidt[5] on challenges of academic integrity in higher education in the year 2017, aimed at revealing causes of Ukraine's endemic higher education corruption .

It is worth while mentioning, that the foreign scholar Denisova-Schmidt of the University of St .Galen (Switzerland) has printed several articles [6;7] on the major outcomes of the Ukrainian educational reform, focusing her attention on the corruption problem that hinders progress and change. The empirical data were obtained in an experimental evaluation of an anti-corruption intervention among Ukrainian University students[7].

The same idea is supported in the research conducted by Chapman and Linder [4] in 2016, where investigators examine the degrees of integrity and the threat of corruption in Higher Education.

One more investigation on the Bologna Process in Ukraine was carried out by Covacs [3] in 2014. The author presented and analyzed the necessary measures, laws and orders in the attempt to show the difficulties and problems which Ukraine as a young nation has to overcome. She concludes that “ One of the most important problems is the unfinished and insufficient system with regards to the implementation of the reform objectives” [3, 321].

In the qualitative analysis of similarities, divergence, and incapability in the Bologna Process reform implementation by the former–socialist countries, realized by Soltys [20], the attention is paid to the problems that are typical of all the former-socialist countries. According to Soltys, the major problems and obstacles are connected with “ The overemphasis on bureaucratic checks and controls of the Bologna Process negates two important aspirations of the Bologna Process: university autonomy, empowerment of faculty, and development of local communities....the free flow of international knowledge” [20,321].

In light of stated above, current problems of Ukraine's integration into the global and European educational space, we studied the earlier published works from 2005-2012, and major advances and failures viewed by foreign scientists. The position of the American researcher Filiatreau [11] who analyses the impact of the Bologna Process reforms on Ukrainian educational policy during 2005-2009 period is coined like this: “ Having joined the Bologna process in 2005, Ukraine hopes to strengthen its relationships with the EU through participation in European Commission-sponsored projects, and to increase its own research capabilities and build the capacity of its higher education system. However, after the collapse of the Soviet Union, higher education has become one of the most corrupt areas in Ukraine”[11, 49].

One more aspect in the adoption of the Bologna Process at a Ukrainian University , namely , the organizational culture of academic staff was presented

by Shaw et al[19]. Educationalists resume: “We found that instructional and institutional innovations were successfully implemented only to the extent that they were integrated with the existing pattern of values and beliefs held by faculty”[19, 1].

Conclusions. Thus, there are many reasons to believe that foreign experts [3-7,11-, 14-15, 19-23] , evaluating the context of Ukraine’s policy educational reforms and national strategic objectives of entering the global and European educational space, were eager to draw the Ukrainian’s community attention to the vital, unsolved problems , challenges and perspectives to overcome obstacles and failures on the way of changes. As Filiatreau concludes, “...many Ukrainian educational leaders and researchers have a wealth of ideas and experience to move the higher education reform in the direction that would benefit the country as whole and its people”[11, 59].

What seems clear, however, is the urgent need to proceed from a rhetoric of change to the rhetoric of creative moves grounding on national values and national educational context and achievements obtained. The main open questions deal with four priorities, in our view, namely:

- Ensuring that higher education institutions of Ukraine contribute to innovations [10];
- Promoting excellence in skills development and tackling future skills mismatches [8];
- Supporting effective and efficient tools for getting universities and employers to work together [9];
- Eliminating the gap between student training and business needs.

Further Research. All the mentioned issues above, offer ample opportunities for scholarly investigation. Another unanswered question concerns the career guidance and planning of University students and graduates in the European and global educational contexts.

REFERENCES

1. Altbach, P. (2016). *Global Perspectives on Higher Education*. Baltimore: John Hopkins University Press.
2. Carnoy, M. (2013), Prashant, L., Dobryakova, M. (2013). *University Expansion in a Changing Global Economy; Triumph of the BRICK’s?* Stanford: Stanford University.
3. Covacs, K. (2014). *The Bologna Process in the Ukraine*. In: *The Bologna Process in Central and Eastern Europe*, edited by T.Kozma et al, 321-353.
4. Chapman,D.W., & Linder,S. (2016). *Degrees of Integrity: The Threat of Corruption in Higher Education*. *Higher Education*, 41(2), 247-268.
5. Denisova-Schmidt, E., Prytula, Y. (2017). *Ukraine: Endemic Higher Education Corruption*. *International Higher Education*, 90, 16-18.

6. Denisova-Schmidt, E. (2017). The Challenges of Academic Integrity in Higher Education: Current Trends and Outlook, *CIHE Perspectives*, Vol.5. Boston; Boston College.
7. Denisova-Schmidt, E., Huber, M., Prytula, Y. (2015). An Experimental Evaluation of an Anti-Corruption Intervention Among Ukrainian University Students. *Eurasian Geography and Economics*, 56 (6), 713-734.
8. Derkach, L. Maksymenko, S. (2016). Psychological Literacy in Ukraine: Ways of Learning and Living. *American Journal of Fundamental, Applied and Experimental Research. Ukraine and Ukrainians Abroad*. Not for Profit Corporation. New York, N.Y,U.S.A:28-37.
9. Derkach, L. Minka, P. (2012). Ways of Learning and Living in Ukraine. Collective Monograph/ M.Giliberto, C.DellaAversano and F. Velicogna (Eds.). – PCP and Constructivism: Ways of Working, Learning and Living. Libri Liberi, Firenze:547-554.
10. Derkach, L (2017). Innovative Universities in Ukraine: Perspectives and Solutions. *American Journal of Fundamental, Applied and Experimental Research. Ukraine and Ukrainians Abroad*. Not for Profit Corporation, New York N.Y. U.S.A:10-16.
11. Filiatreau, S (2011). Ukraine's Participation in the Bologna Process: Has it Resulted in More Transparency in Ukrainian Higher Education Institutions? *International Research and Review: Journal of PHI Beta Delta Honor society of International scholars*, vol.1, Issue 1, 2011, pp.49-60.
12. Higher education in Ukraine: Agenda for Reforms (2017); [edited by Yevhen Nikolaiev.- Kyiv: Konrad –Adenauer –Stiftung Ukraine Office, 2017.
13. Kostrobiiy, P., Rashkevich, Yu.(2017). Ukrainian Higher Education in 1991-2013: Successes and Failures of the Reforms. In: Higher Education in Ukraine: Agenda for Reforms (2017); [edited by Yevhen Nikolaiev.- Kyiv: Konrad – Adenauer – Stiftung Ukraine Office: 15-21.
14. Kozma, T., Rebay,M., Ohidy, A, Szolar,E (eds.) (2014). The Bologna Process in Central and Eastern Europe. – Studien zur international vergleichenden Erziehungswissenschaft. Schwerpunkt Europa.- Studies in International Comparative Educational Science. Focus: Europe, Springer Fachmedien Wiesbaden.
15. Mihut, G., Altbach, P.G.,& de Wit, H.(Eds.) (2017). Understanding Global Higher Education. *Insights from Key Global Publications*. Rotterdam: Sense Publishers.
16. National Report on the State and Prospects of Education Development in Ukraine/ National Academy of Educational Sciences of Ukraine; [editorial board: V.G.Cremen (head), V.I.Lugovyy (Deputy head), A.M. Gurzhii (deputy head), O.Ya. Savchenko (deputy head)], edited by V.G.Kremen. – Kyiv: Pedagogichna dumka, 2017. – 336 p.
17. Nikolaeva, S. (2015).The Bologna Process in Ukraine: The Decade Anniversary.- *General and Professional Education*, 4, 66-74.

18. Oleksiyenko, A. (2016). Higher Education Reforms and Center-Periphery Dilemmas: Ukrainian Universities Between Neo- Soviet and Neo-Liberal Contestations. In: Zaida, J., Rust, V. (eds.) *Globalization , Comparative Education and Policy Research*, vol.15, Springer, Cham, 133-148.
19. Shaw, M., Chapman, D.W and Rummyantseva, L. (2011). Organizational Culture in the Adoption of the Bologna Process: A Study of Academic Staff at a Ukrainian University. *Studies in Higher Education*, 201,1-15.
20. Soltys, D. (2015). Similarities, Divergence, and Incapability in the Bologna Process Reform Implementation by the Former-Socialist countries: The Self-Defeat of State Regulations. *Comparative Education*, Vol.51, Issue 2, 179-195.
21. Towards a European Education Area by 2025 (2017). Strasbourg, France http://ec.europa.eu.commission/news/towards-european-education-area-2025-2017-nov-14_en
22. Yahorau, A., Antashkevich, S.(2016). Higher Education Reform in Light of Bologna Process: Opportunities, Obstacles, Context. Recommendations for Eastern Partnership Countries. Yerevan- Minsk- Kyiv. Eastern Partnership Civil Society Forum. Ministry of Foreign Affairs of the Czech Republic.
23. Zaida, J., Rust, V. (eds.). *Globalization, Comparative Education and Policy Research*, vol.15, Springer , Cham.

Приходько В.П.,
доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри міжнародних економічних відносин
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
(м. Ужгород, Україна)

ІННОВАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЯК ЧИННИК РЕГІОНАЛЬНОГО ЗРОСТАННЯ

У статті проаналізовано місце і роль вищої школи у контексті формування інноваційної економіки та економіки знань. Особливу увагу приділено проблемам та перспективам розвитку інноваційного потенціалу Ужгородського національного університету.

Ключові слова: інноваційний університет, «трикутник знань», вищий навчальний заклад, Ужгородський національний університет, інвестиційно-інноваційна модель.

The article analyzes the place and role of higher education in the context of the formation of an innovative economy and knowledge economy. Particular attention is paid to the problems and prospects of the development of innovative potential of Uzhgorod National University.

Key words: innovation university, "triangle of knowledge", higher educational institution, Uzhhorod National University, investment-innovation model.

Діяльність вищих навчальних закладів дедалі більшою мірою оцінюється з точки зору економічно ефективного використання та передачі технологій і отримання стратегічних конкурентних переваг. Усі успішні інноваційні системи світу (національні, корпоративні, регіональні тощо) об'єднані загальним принципом-університет у них не тільки учасник інноваційного процесу, а й його ядро.

Вітчизняними вченими Я.В. Белінською, Я.А. Бережним, О.С. Власюком, В.П. Горбуліним, І.В. Усом, О.М. Шаровим констатовано різке погіршення інвестиційного клімату, зниження інвестиційної привабливості, відтік іноземних інвестицій, гальмування інноваційних процесів та їх деструктивний вплив на глобальну конкурентоспроможність і економічну безпеку національної економіки.

Нижче мінімальних порогових значень перебувають рівень витрат на науково-технічні розробки, індекси інвестиційної та інноваційної безпеки, а показники інноваційної активності підприємств промисловості у 2 рази нижчі, ніж у постсоціалістичних країнах Східної Європи та в 3,5 - 5 разів менші, ніж у найбільш інноваційно активних країнах ЄС. Країна з 39-мільйонним населенням, ВВП обсягом 70–80 млрд дол. США,

держбюджетом в 15–16 млрд. дол. США, державними видатками на всю наукову сферу близько 100 млн дол. США за рік та п'ятивідсотковою часткою високих технологій у промисловому експорті не може конкурувати зі значно розвинутішими й потужнішими економіками в наукомістких та престижних високотехнологічних секторах.

Необхідність переходу України на інвестиційно-інноваційну модель розвитку економіки є безальтернативною для забезпечення стратегічних задач та виходу України в групу розвинутих країн світу [1]. Це актуалізує питання визначення стану в інвестиційно-інноваційній сфері в Україні та окреслення перспектив трансформації економіки в інноваційно-орієнтовану.

У світовій економічній науці дослідженню теоретичних і прикладних аспектів ролі вищої школи та її закладів у контексті формування інноваційної економіки та економіки знань присвячені роботи таких класичних і новітніх дослідників, як Й. Шумпетер, М. Портер, Р. Флоріда, С. Фуллер, А. Бартон-Джонс, Б.Р. Кларк, Р. Ковен, Р. Дім, Г. Константинов, С. Філонович, В. Мейра-Соареш та ін.

У роботах вітчизняних дослідників А. Чухна, А. Гальчинського, В. Кременя, В. Лугового, І. Каленюка, О. Куклінова та ін. задано напрям актуальних на сучасному етапі досліджень, присвячених перетворенню закладів вищої школи на ефективний фактор інтеграції країни до європейського освітньо-інноваційного та наукового простору заради втілення європейських стандартів та пропозиції світу своїх напрацювань і досягнень.

Недостатньо розробленими залишаються такі проблеми, як пріоритетна роль вищих навчальних закладів в якості рушійних факторів інноваційного розвитку регіональної економіки, формування регіональних інтеграційних пріоритетів розвитку вищої освіти відповідно до вимог економіки знань, удосконалення механізму реалізації економічної функції вищої освіти в умовах реального сектору регіональної економіки, вплив транскордонної співпраці регіонів держави та країн ЄС на трансформацію механізму функціонування вищих начальних закладів - лідерів регіону своєї локалізації.

Безперечно, вплив університету на регіональний розвиток та прилеглий соціокультурний простір за всіх часів несе на собі відбиток соціально-економічного стану території своєї локалізації. У свою чергу економіка та соціум регіону, за Броделем, – живильне середовище для університетів провінцій [2, с.171].

У Закарпатській області України – самобутнього центральноєвропейського регіону на відрогах Карпат – більш ніж тисячолітня писемна історія, значний людський та природно-ресурсний потенціал, вигідне географічне і транзитне розташування. В історичній пам'яті поколінь жителів краю – досвід проживання у складі трьох супердержав, чотирьох монархій, двох диктатур та двох парламентських республік, створення трьох власних державних і квазідержавних утворень.

Менталітету населення притаманні міжнаціональна толерантність, орієнтація на європейські та релігійні цінності, нон-патерналізм і підприємливість, конструктивний конформізм та висока життєздатність. Характерні для активного населення та молоді висока мобільність, компактність території та близькість кордонів дозволяють доволі успішно компенсувати аграрний уклад життя та невисокий рівень урбанізації. Просвітництво та отримання вищої освіти, створення власного вищого навчального закладу в усі часи було громадянським *idea-fix*.

Починаючи з 1991 року цей єдиний регіон європейського континенту, де проходять кордони чотирьох європейських країн-членів ЄС з Україною, позиціонувався як плацдарм європейської інтеграції та транскордонної співпраці України, увійшов до числа фундаторів Карпатського єврорегіону у складі прикордонних територій Румунії, Словаччини, Угорщини та України і реалізує численні програми Східного партнерства ЄС.

За роки становлення та розвитку в країні ринкової економіки та внаслідок активного залучення до світового та європейського індустріального аутсорсингу та інвестування транснаціональних корпорацій в області склалися позитивні передумови для діяльності зон високої інвестиційної активності та кластерів у таких галузях, як лісове господарство, туризм та рекреація, легка і переробна промисловість, транспорт і логістика, автомобілебудування та приладобудування. Регіон посилив конкурентні переваги з ефективності ринку товарів та частки іноземної власності, доступу до інтернету [3, с.33-38,49-53].

У всіх вищевказаних складових територіально-виробничого комплексу регіону вбачаються потенційні можливості та практичні напрацювання для функціонування системи регіонального трансферу знань і технологій.

Водночас комплексний аналіз тенденцій розвитку 1991-2015 рр. засвідчує, що економіка гірського та прикордонного регіону не може власними силами, без дієвої регіональної та інвестиційної політики держави та реалізації програм міжнародної співпраці усунувати чинники периферійності і забезпечувати зайнятість населення, протистояти відтоку мізків, природним і техногенним ризикам, викликам тіньової економіки та депресивності гірських територій [4, с.206].

За цих обставин нарощування в економічній структурі регіону часток економіки знань та інновацій, інформаційної та зеленої економіки вбачається багатообіцяючим та плідним напрямом ребрендингу та модернізації регіону в постіндустріальну добу.

У процесі транзиту української держави з планової у ринкову формацію суттєво змінилася локалізація Ужгородського національного університету в освітньому та інноваційному середовищі регіону. Вищий навчальний заклад втратив своє монопольне становище.

На нинішньому, ринковому та демократичному етапі свого розвитку, Ужгородський національний університет локалізується в освітньо-науковому

просторі регіону разом з іншими вищими навчальними закладами III-IV ступеня акредитації в другій категорії регіональної впливовості – «декілька університетів в регіоні» [5, р.887-897].

Університетам та інститутам регіону притаманні відмінності у статусі, спеціалізації, спрямованості та ступені залучення в розвиток території, інтеграції в міжнародний освітній простір. Вбачаються прояви конкурентної боротьби за освітній контингент у середовищі національних громад, у площинах логістичних і вартісних переваг, можливостей міжнародної мобільності, отримання і визнання європейського диплома.

Водночас новостворені вузи не провадять політику інтенсивного залучення в економічну та інноваційну сфери регіону та держави, орієнтуються переважно на конкуренцію в галузі освітніх послуг. Зазначене створює для вищих навчальних закладів цієї групи регіональної впливовості, у тому числі Ужгородського національного університету, менш когерентну систему. Освітньо-інноваційне середовище регіону відстає від загальнодержавних і європейських параметрів охоплення населення вищою освітою, доступом до якісної бізнес-освіти та сучасних тренінгових послуг [6, с.96-97].

Висока ймовірність того, що в середньостроковій перспективі стрімкий розвиток ІТ-технологій, шляхів сполучень та логістики, візова лібералізація об'єктивно посилять проникнення і вплив на розвиток освітньо-інноваційного середовища області технічно-орієнтованих вищих навчальних закладів таких категорій високої регіональної та міжнародної впливовості, як університети й інститути провідних економічних регіонів нашої країни (Львівський та Київський регіони) та традиційно близьких до регіону і партнерських з Ужгородським національним університетом освітньо-інноваційних агломерацій (Кошицько-Пряшівської, Будапештської, Братиславської, Віденської, Празької, Краківської та Варшавської) країн-членів ЄС.

З огляду на зазначені фактори, збереження та якісне посилення ролі вищого навчального закладу-інтегратора освітньо-наукового та інноваційного середовища і регіонального розвитку Закарпатського регіону є ефективним та важливим напрямом економіко-освітньої трансформації Ужгородського національного університету, адекватною відповіддю на виклики часу.

Позитивною та ресурсномісткою стартовою позицією цього вектора розвитку є усталені лідерські позиції вищого навчального закладу у підготовці спеціалістів для економіки та соціально-культурної сфери регіону і держави, значний дослідницький інноваційний потенціал.

За роки попереднього розвитку (1945-2015 р.) Ужгородський національний університет сформувався як багатопрофільний класичний університет, що відіграє особливу роль у житті регіону і не має в цьому собі рівних серед інших вищих навчальних закладів, інтегрує не тільки освітню, а

й управлінську, соціокультурну сферу, являє собою тип «широкого інтегратора», який є alma mater для багатьох учасників крайового та державного економічного і політичного життя. Університет є також найбільшою державною бюджетною установою області.

Регіональну спрямованість у рамках реалізації трикутника знань мають інноваційні проекти, які здійснюються Ужгородським національним університетом разом з партнерськими вузами країн-членів ЄС та Вишеградської четвірки на платформі Наукового парку. Підприємства, підприємці, підприємницькі асоціації, державні установи і приватні структури регіону є провідними замовниками інноваційного продукту для таких галузей економіки і соціальної сфери області, як:

- альтернативна енергетика;
- машинобудування та приладобудування;
- виробництво екологічно чистих харчових продуктів;
- сільський та гірський туризм;
- лікувальна та санаторна-курортна справа;
- збереження навколишнього середовища та екосистем [7, р.14-33].

У рамках реалізації наукового проекту за підтримки Вишеградського фонду для підприємств освітніх та наукових закладів регіону створено платформу відкритих інновацій, мета якої – у співпраці з науковим парком сприяти кооперації підприємств, університету урядових структур, органів місцевого самоврядування для комерціалізації технологічних та організаційних інновацій. Науковий парк пройшов державну реєстрацію і готовий до виконання функцій базової інноваційної структури, яка забезпечуватиме взаємодію між наукою та бізнесом.

Зазначене свідчить про готовність вищого навчального закладу стати не лише учасником, а і ядром трансферу знань та технологій на потреби регіонального розвитку, набути ознак інноваційного підприємницького ВНЗ, наведених нижче (рис.1).

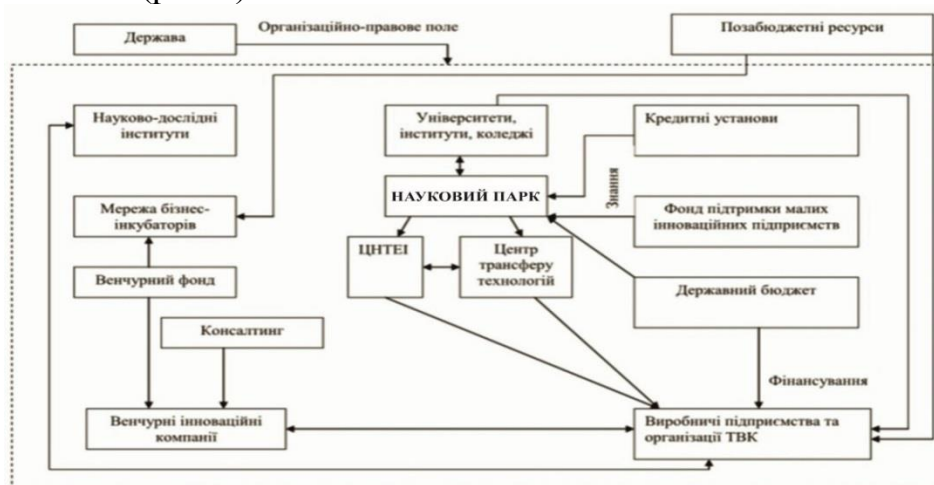

Рис. 1. Інтегральна платформа інноваційного розвитку регіону (авторська розробка)

На наступному етапі розвитку в якості сутнісних пріоритетів Ужгородського національного університету на шляху досягнення стратегічної мети – створення потужного університету, який здійснює функції інтегратора знань та інновацій у ході імплементації норм оновленого Закону України «Про вищу освіту», засад Болонського процесу, Лісабонського порядку денного та інших національних і міжнародних актів та програм інноваційної трансформації вищої освіти розглядаються:

- забезпечення в повному обсязі ефективного функціонування в Ужгородському національному університеті та області європейського механізму підключення університетів до соціально-економічного зростання регіонів своєї локалізації;

- реалізація узгодженої у квінтеті: «університет-влада-підприємство-громадянське суспільство» дорожньої карти регіону, що передбачає суттєве зростання частки економіки знань та інновацій у валовому регіональному продукті та створення в регіоні доданої вартості і набуття областю статусу «learning region» за критеріями ОЕСР [8].

Вищезазначені пріоритети передбачають послідовну та копітку роботу з формування органів виконавчої влади та місцевого самоврядування регіону підприємницьких кіл тривалого і послідовного бачення розвитку економіки знань та інновацій як базової складової реалізації стратегії розвитку регіону та ролі Ужгородського національного університету як університету-інтегратора. Це передбачає:

- започаткування діалогу з Урядом та Міністерством освіти і науки України, інститутами влади регіону щодо визнання особливої ролі класичних університетів як головних ланок інтегрованих регіональних (міжрегіональних) мереж, що сприяють розробленню та впровадженню інновацій на регіональному рівні, та забезпечення їх необхідною фінансовою та іншою допомогою для цього [9];

- розроблення та впровадження регіонального механізму стимулювання мотивації та здатності економічних суб'єктів абсорбувати результати трансферу технологій, в т.ч. шляхом отримання регіонального замовлення аналізів регіонального розвитку та моніторингу освітнього та інноваційного

- простору, залучення науковців до опрацювання аналітичних звітів про можливості та варіанти виконання корпоративних і підприємницьких стратегій, зменшення фінансового та інфраструктурного навантаження на такого роду суб'єкти господарювання у межах своєї компетенції [10, р.23-29];

- залучення вищих навчальних закладів регіону до реалізації програм навчання та інформування підприємців у рамках дво- та багатосторонньої прикордонної співпраці в рамках діяльності міжнародних торгових палат, Карпатського єврорегіону, програм EGTC та EGT;

- ухвалення регіональних програм навчання та перепідготовки у сфері практичних інновацій та підприємництва представників бізнесу та державних установ на базі Ужгородського національного університету, Закарпатського обласного інституту післядипломної освіти вчителів та регіонального Центру перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, керівників державних підприємств, установ і організацій;
- розбудову регіональної платформи співпраці органів місцевого самоврядування, організацій роботодавців та підприємців, торгових палат, підприємств комунальної форми власності та приватного сектору з Ужгородським національним університетом та іншими закладами вищої освіти в галузях підготовки кадрів, розробок інноваційної продукції та технологій з урахуванням засадничих принципів та Стратегічного порядку денного на 2014-2020 рр. і Робочої програми Європейського інституту інновацій і технологій ЄС на 2015-2017 рр. [11];
- використання можливостей та режимів експорту товарів і технологій, передбачених Угодою про зону вільної торгівлі між Україною та ЄС;
- налагодження співпраці органів регіональної влади та місцевого самоврядування, підприємств та установ різної форми власності з університетом у створенні та функціонуванні мережових (кластерних) структур освітньо-наукової, лісової, приладобудівної, автомобільної та туристично-рекреаційної галузей [12,с.316-317];
- підтримку та реалізацію в рамках регіональної інтеграційної платформи пілотного проекту «Створення та функціонування навчально-наукового, виробничого та інноваційного комплексу Ужгородського національного університету» на базі підприємств електронної промисловості та туристично-рекреаційної галузі з використанням досвіду технічно-орієнтованих вищих навчальних закладів центральних економічних регіонів європейської категорії високої регіональної впливовості;
- всебічну підтримку створення та розвитку некомерційних центрів трансферу технологій та створення регіональної віртуальної мережі трансферу технологій (платформа конкурентоспроможності), старт-апів, які функціонуватимуть у бізнес-інкубаторах університету та інших вищих навчальних закладах;
- підтримку владою та підприємницьким середовищем регіону проекту створення на базі Наукового парку Ужгородського національного університету колективного, розрахованого на усі вищі навчальні заклади області, Регіонального центру експериментального виробництва, що буде економічно доцільнішим, ніж створення подібних структур у кожному закладі окремо;

• відбір та перевірку на практиці результативних інструментів розміщення усіх сторін трикутника знань [13, с.114-120] на платформі регіонального розвитку університетського регіону із залученням можливостей транскордонної та міжнародної співпраці та взаємодії з партнерськими освітньо-науковими інноваційними агломераціями інших регіонів України, країн Вишеградської четвірки в системі координат, поданій на рис. 2.

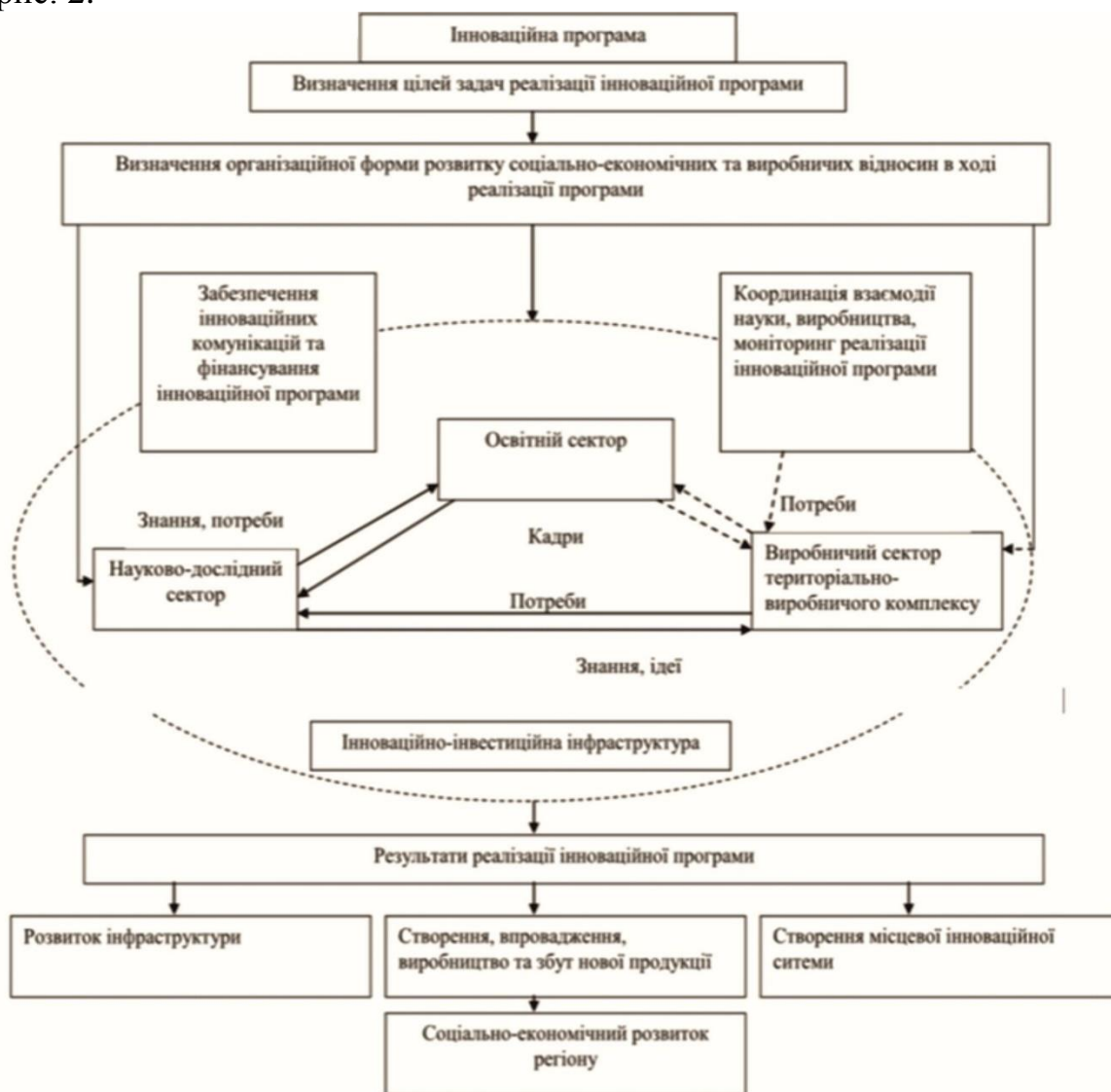

Рис. 2. Регіональна модель реалізації інноваційних програм (авторська розробка)

Викладене вище свідчить про те, що задля відмови від малоперспективної моделі міжнародної спеціалізації України як виробника і експортера сировинної та низькотехнологічної продукції необхідно:

Δ спрямувати акумульований всередині країни та регіонів інвестиційний та технологічний ресурс на створення економічних платформ

(індустріальних та наукових парків, технопарків, старт-апів та бізнес-інкубаторів, центрів трансферу технологій тощо), на базі яких могли б сформуватися галузі VI укладу економіки;

Δ зробити ставку на енергійне нарощування обсягів виробництва нескладної продукції та послуг, реальну ефективну зайнятість і збільшення як державного, так і приватного попиту на інноваційну продукцію академічних підприємств у разі, на результати праці яких є запит на світовому ринку;

Δ враховувати, що принаймні певний період науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи у найпрестижніших та найбільш високотехнологічних галузях можуть здійснюватися лише у формі кооперації чи виконання підрядних робіт для замовників із розвинутих країн. Це засвідчує, що в ході реформування вищої освіти та децентралізації влади в діяльності вищих навчальних закладів апробуються методи, техніка та інструменти підтримки інноваційності провідних регіональних університетів притаманні країнам європейського освітньо-наукового простору. Оновлене національне законодавство про вищу освіту відкриває шлях до її перетворення в головну рушійну силу інноваційного потенціалу суспільства та регіонального розвитку зокрема.

Аналіз інтеграційної практики провідного університету регіону-центру науки та вищої освіти – свідчить про початок процесу набуття ним стартових ознак суб'єкта інноваційної діяльності, орієнтованої на комерціалізацію результатів наукової діяльності шляхом виведення на ринок конкурентоздатної продукції.

Виникнення феномену регіонального інтегратора знань та інновацій є закономірним етапом створення інформаційного суспільства. Провідні університети, беручи на себе цю функцію, одночасно вирішують завдання саморозвитку та розвитку регіону, а реалізація інтегральної регіональної інноваційної стратегії відкриває значні можливості посилення конкурентоспроможності вищого навчального закладу та регіону його локалізації на глобальному, регіональному і національному ринках.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Форсайт економіки України: середньостроковий (2015–2020 роки) і довгостроковий (2020–2030 роки) часові горизонти / наук.керівник проекту акад. НАН України М. З. Згуровський // Міжнародна рада з науки (ICSU) та ін. — К: НТУУ «КПІ», 2015. — 136 с.
2. Бродель Ф. Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм XV—XVIII століття, пер. з французької Григорія Філіпчука. — К.: Основи, 1997, т.1-3. Том 2 «Ігри обміну» - 672 с.
3. Стратегія розвитку Закарпатської області на період до 2020 року. – Режим доступу: http://dfrr.minregion.gov.ua/foto/projt_reg_info_norm/2015/05/Strategiya.pdf

4. Приходько В.П. Інвестиційний розвиток територіально-виробничих комплексів: теорія та методологія: монографія/ В.П.Приходько.-Донецьк: Юго-Восток, 2012. -318 с.
5. Boucher V., Conway, Ch., Van der Meer E. (2003). Tiers of engagement by Universities in their Region's Development. *Regional studies* 2003, Vol.37.9.
6. Звіт про конкурентоспроможність регіонів України 2013. Фонд «Ефективне управління» за підтримки Всесвітнього економічного форуму. - Режим доступу: http://debaty.org/uploadfiles/ckfinder/files/reports/2013/FEG_report_2013_body_ukr_web.pdf
7. Visegrad Fund. Uzhgorod National university. Innovation in Education and Science of the Visegrad group countries. *News bulletin* №3, 2015.- 228 p.
8. OECD (2001a), *Cities and Regions in the Learning Economy* – Paris: OECD Publications Service, 2001.-24 p.
9. Cook, P. (2004): “University Research and Regional development”, European Commission Research Director-General. Режим доступу: http://Europa.eu.int/comm/research/era/index_en.html
10. Fakulta masmediálnej komunikácie. Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave. Ľudmila Čábyová, Jana Černá (Eds.) *Spolupráca univerzít a podnikov* 104p. Режим доступу: http://fmk.sk/download/konferencie/zborniky/Spoluprac-a-univerzit-a-podnikov_Zbornik-vedeckych-prac.pdf
11. European Institute of innovation and Technology, Budapest, June 2104. *The EIT –Making Innovation Happen. Triennial Work Programme 2015-2017.* – Режим доступу: www.eit.europa.eu
12. Стратегічний потенціал економічної системи: інноваційні та інституціональні механізми його активізації: монографія//Мікловда В.П, Шандор Ф.Ф, Кубіній Н.Ю та ін. – Ужгород, 2014.- 420 с.
13. Інноваційна політика: європейський досвід та рекомендації для України/ Дж. Строгілопулос, Гудрун Румпф, І. Єгоров.-Том 1.- К.: -Фенікс, 2011.- 214с.

REFERENCES

1. Forsayt ekonomiky Ukrayiny: seredn'ostrokovyy (2015–2020 roky) i dovhostrokovyy (2020– 2030 roky) chasovi horyzonty (2015) [Foresight of the Ukrainian economy: medium-term (2015-2020) and long-term (2020-2030) time horizons]. *Mizhnarodna rada z nauky (ICSU) ta in.* 136.
2. Brodel', F. (1997). *Material'na tsyvilizatsiya, ekonomika i kapitalizm XV—XVIII stolittya* [Material civilization, economy and capitalism of the XV-XVIII centuries, lane]. (H. Filipchuk, Trans.). Kyiv: Osnovy.
3. *Stratehiya rozvytku Zakarpat-s'koyi oblasti na period do 2020 roku* [Strategy of development of the Transcarpathian region for the period till 2020]. Retrieved from: http://dfrr.minregion.gov.ua/foto/projt_reg_info_norm/2015/05/Strategiya.pdf

4. Prykhodko, V.P. (2012). Investytsiynyy rozvytok terytorial'no-vyrobnychkh kompleksiv: teoriya ta metodolohiya [Investment development of territorial production complexes: theory and methodology]. Donets'k: Yuho-Vostok.
5. Boucher, B., Conway, Ch., & Van der Meer, E. (2003). Tiers of engagement by Universities in their Region's Development. *Regional studies*, 37, 9.
6. Zvit pro konkurentospromozhnist' rehioniv Ukrayiny 2013 [Report on Competitiveness of the Regions of Ukraine 2013.]. Fond «Efektyvne upravlinnya» za pidtrymky Vsesvitn'oho ekonomichnoho forumu. Retrieved from: http://debaty.org/uploadfiles/ckfinder/files/reports/2013/FEG_report_2013_body_ukr_web.pdf
7. Visegrad Fund (2015). Uzhgorod National university. Innovation in Education and Science of the Visegrad group countries. News bulletin №3.
8. OECD (2001a). *Cities and Regions in the Learning Economy*. Paris: OECD Publications Service.
9. Cook, P. (2004). "University Research and Regional development", European Commission Research Director-General. Retrieved from: http://Europa.eu.int/comm/research/era/index_en.html
10. Čábyová, Ľ, & Černá, J. (Eds.). *Spolupráca univerzít a podnikov [Cooperation between universities and businesses]*. Retrieved from: http://fmk.sk/download/konferencie/zborniky/Spolupraca-univerzit-a-podnikov_Zbornik-vedeckych-prac.pdf
11. European Institute of innovation and Technology, Budapest, June 21. *The EIT – Making Innovation Happen. Triennial Work Programme 2015-2017.* – Retrieved from: www.eit.europa.eu
12. Miklovda, V.P, Shandor, F.F, & Kubiniy, N.YU. (2014). *Stratehichnyy potentsial ekonomichnoyi systemy: innovatsiyni ta instytutsional'ni mekhanizmy yoho aktyvizatsiyi [Strategic potential of the economic system: innovative and institutional mechanisms for its activation]*. Uzhhorod.
13. Strohlopulos, Dzh., Rumpf, H., & Yehorov, I. (2011). *Innovatsiyna polityka: yevropeys'kyy dosvid ta rekomendatsiyi dlya Ukrayiny [Innovation Policy: European Experience and Recommendations for Ukraine]*. Kyiv: Feniks.

Гусь А.В.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри господарського права ДВНЗ «УжНУ»
(м. Ужгород, Україна)

ДІЯЛЬНІСТЬ УНІВЕРСИТЕТІВ У СФЕРІ КОМЕРЦІАЛІЗАЦІЇ ЗНАНЬ

В статті обґрунтовано необхідність реформування вітчизняної системи вищої освіти шляхом створення інноваційних структур нового «європейського» типу – інноваційних університетів. Розглянуто основні напрями діяльності сучасних наукових установ у сфері комерціалізації та запропоновано шляхи їх вдосконалення. Автором розглянуто види нематеріальних активів ДВНЗ – чинників конкурентоспроможності закладів.

Ключові слова: комерціалізація знань, інноваційний університет, державний вищий навчальний заклад, інноваційний цикл, нематеріальні активи, права інтелектуальної власності.

The article reveals the necessity of reforming the national system of higher education by creating innovative structures of a new "European" type - innovative universities. The main directions of activity of modern scientific institutions in the sphere of commercialization are considered and ways of their improvement are offered. The author considers the types of intangible assets of secondary schools - factors of the competitiveness of institutions.

Key words: commercialization of knowledge, innovation university, state higher educational institution, innovation cycle, intangible assets, intellectual property rights.

Соціально-економічні зміни, що відбуваються впродовж останніх двох десятиліть у Європі й Північній Америці, значно активізують трансформації освітньо-наукових систем відповідних країн. Визначальними чинниками цих змін у Європі та, дещо меншою мірою, у США є демографічна ситуація (старіння населення, зменшення частки молоді в суспільстві) та зміщення акценту в економічній діяльності традиційно індустріальних країн з промислового виробництва на сферу послуг. Внаслідок дії цих та інших чинників змінюється місце і роль вищих навчальних закладів та наукових установ у суспільстві. Перед освітньо-науковими системами багатьох країн стоїть завдання зближення усіх вершин «трикутника знань» – вищої освіти, наукових досліджень та економічно і суспільно значущих інновацій. Вітчизняна освітньо-наукова система, попри наявність серйозних специфічно українських і пострадянських проблем, в цілому розвивається відповідно до загальноєвропейських тенденцій і має вирішувати ті самі завдання.

Однією із сфер економіки, в якій частка українських суб'єктів господарювання, кількість та обсяги вітчизняних матеріальних і фінансових ресурсів значно переважають іноземні, є сфера освіти. Але і тут не все однозначно. Відсутність повноцінного державного фінансування більшості державних вищих навчальних закладів (далі – ДВНЗ) не дає їм можливості оновлювати матеріальну базу, у зв'язку з чим вони втрачають конкурентні переваги. Це зумовлює створення нової структури вищого навчального закладу, який постійно розвивається і який гармонійно задовольняє мінливі потреби усіх зацікавлених сторін, враховуючи їх пріоритети у розвитку та доступні ресурси, а саме – інноваційного університету. Сьогодні такі заклади поширені в Європі та виступають активними учасниками ринкового конкурентного середовища. У 1996 році був заснований Європейський консорціум інноваційних університетів із секретаріатом у м. Глазго¹.

Сучасний стан розвитку вітчизняної освіти в контексті інноваційного розвитку держави окреслений низкою нагальних проблем, головними з яких є невідповідність структури та змісту освіти потребам ринкової економіки та недостатній обсяг фінансування наукової та науково-технічної діяльності. Без вирішення найактуальніших питань сучасного розвитку вищої освіти науково-освітня спільнота України не може ефективно працювати, тому першочерговим завданням сьогодні є перехід на інноваційний тип освіти з подальшим впровадженням новітніх інформаційних технологій та досягненням високої якості освіти [1, с. 343]. Приміром, Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів [2] передбачає реформування організаційно-функціональної структури науки, розвиток інноваційних структур шляхом створення наукових та науково-технічних центрів. Разом з тим механізм запровадження інноваційної складової у діяльність вітчизняних суб'єктів господарювання, у тому числі доведення інновацій до споживача, недостатньо опрацьований як теоретично, так і практично. Тому для вирішення окреслених завдань необхідно, перш за все, реформувати чинне законодавство України у сфері освітньої діяльності та гармонізувати його із законодавством Європейського Союзу.

Закон України «Про вищу освіту» [3] у попередній редакції не передбачав серед основних завдань ДВНЗ здійснення інноваційної діяльності. Законодавчо обмежувалась реалізація природної функції освітнього закладу із здійснення наукової та науково-технічної діяльності, яка є ключовим ланцюгом у процесі розроблення інноваційного продукту. Такий стан речей є дегративним і не відповідає вимогам сьогодення, а значно гальмує процес залучення ДВНЗ до європейського та світового освітнього простору.

Основні засади реформування системи освіти та її перехід на інноваційний шлях розвитку був закріплений Національною стратегією

¹ <http://www.edu.web.ua.pt>

розвитку освіти України на 2012–2021 рр. [4]. Ця Стратегія передбачає, зокрема, підтримку наукової та інноваційної діяльності. Разом з тим така підтримка обмежується лише пропозиціями теоретичного характеру, які взагалі стосуються лише організації навчального процесу. Вирішення ж наріжної проблеми переходу вищої школи на інноваційний шлях потребує конкретних дій: створення розвиненої інноваційної структури, яка відповідає європейським та світовим стандартам.

Свого часу О.В. Куцурубова-Шевченко визначила перший етап у вирішенні цієї проблеми – конкретизувати основні завдання для ВНЗ IV рівня акредитації, додавши інноваційну функцію та обов'язковий показник результатів їх діяльності – участь в інноваційних відносинах, яка може бути реалізована шляхом створення відокремлених наукових підрозділів з правом здійснення комерційної інноваційно-господарської діяльності, малих інноваційних підприємств, наукового парку тощо [5, с. 14]. Схожої думки дійшли й автори Закону України «Про вищу освіту» [6], який набрав чинності 06.09.2014 р. Так, він не лише виділяє серед провідних видів діяльності інноваційну, але й пропонує основні форми її здійснення національним вищим навчальним закладом через формування на своїй базі інноваційних структур різних типів (наукові та технологічні парки, бізнес-інкубатори, малі підприємства тощо) на засадах поєднання інтересів високотехнологічних компаній, науки, освіти, бізнесу та держави з метою виконання і впровадження інноваційних проектів.

Загальновідомо, що діяльність ДВНЗ багато в чому заснована на нематеріальній базі, що включає в себе знання, досвід професорсько-викладацького складу, розроблене ними навчально-методичне забезпечення навчального процесу, наукові розробки, патенти, ліцензії та інше, що, поряд з матеріально-технічною базою, становить головні активи закладів освіти. Разом з тим сьогодні з боку науковців не приділено достатньої уваги питанню правового режиму нематеріальних активів у складі майна ДВНЗ. Тож з'ясуємо, з чого складається майно ДВНЗ.

Законодавством України визначена можливість ДВНЗ, незважаючи на некомерційну природу їх діяльності, бути повноправними учасниками господарських відносин, що передбачають отримання прибутку. Разом з тим сьогодні законодавець оминув увагою механізми та порядок використання результатів діяльності ДВНЗ, зокрема можливість комерціалізації результатів інтелектуальної власності як об'єкта нематеріальних активів. Доктрина господарського права виходить з того, що некомерційна господарська діяльність може здійснюватися суб'єктами господарювання на основі права власності або права оперативного управління.

ДВНЗ сьогодні виступає головним учасником відносин у сфері економіки знань, тому його діяльність безпосередньо пов'язана з інтелектуальною діяльністю і, як наслідок, із її основним продуктом – об'єктами права інтелектуальної власності. На основі аналізу положень актів,

що регулюють відносини інтелектуальної власності, та здобутків вітчизняних і зарубіжних фахівців у цій сфері нами було встановлено, що до критеріїв виникнення прав на об'єкти права інтелектуальної власності можна віднести:

- 1.Властивості об'єктів права інтелектуальної власності.
- 2.Правовий статус суб'єкта права інтелектуальної власності.

Враховуючи специфіку функціонування ДВНЗ, яка безпосередньо пов'язана з інтелектуальною, творчою діяльністю саме: створенням та використанням об'єктів права інтелектуальної власності, із розпорядженням майновими правами щодо них, а також здійснюючи аналіз наявних нематеріальних активів у складі його майна, перш за все, необхідно звернути увагу на ті його компоненти, котрі стосуються основного елемента діяльності, а саме – знань. З економічної точки зору такий блок у структурі нематеріальних активів має назву інтелектуальний капітал, що набуває дедалі більшого значення як один з основних ресурсів додаткового фінансування ДВНЗ.

Характерними рисами сучасного ДВНЗ є розвиток та розширення комунікації в системі освіти, зокрема в освітньому сегменті Інтернет-простору. Ці тенденції обумовлені активним розвитком інформаційних ресурсів, зростаючою доступністю нових каналів поширення інформації, впровадженням в освітні установи локальних комп'ютерних мереж та організацією доступу до Інтернету [7]. При цьому веб-сайт ВНЗ одночасно є: комунікаційним середовищем функціонування, збереження та поширення електронної навчальної документації та комунікаційним каналом, що презентує ВНЗ в інформаційно-освітньому Інтернет-просторі [8, с. 5]. Яскравим прикладом впровадження електронного сегменту у освітню діяльність є діяльність Навчально-наукового інституту інформаційно-комунікаційних технологій ДВНЗ «УжНУ», основні дослідження якого спрямовані на розробку комплексних проблем інтеграції дистанційних та е-технологій у навчальний процес як способу створення єдиного освітнього простору, реалізації Національної програми інформатизації України та Програми розвитку системи дистанційного навчання. За останній час ННІ ІКТ у рамках розвитку процесу інформатизації здійснювалось розроблення та підтримка інформаційних систем для потреб організації навчально-методичної роботи, роботи приймальної комісії та адміністративного персоналу, а саме:

- ✓ АС «Абітурієнт-ЄДЕБО»;
- ✓ АС «Електронний документообіг»;
- ✓ АС тестування знань BrainTester – модульний, поточний і підсумковий контроль знань студентів;
- ✓ АС «Університет» – автоматизація та впровадження інноваційних технологій у адміністративні та навчальні процеси вищого навчального закладу;
- ✓ офіційний веб-сайт університету;

✓ середовище електронного навчання Moodle та ін.

Вони дійсно відображаються на балансі УжНУ в якості об'єктів авторського права. Взагалі сьогодні практика бухгалтерського обліку доводить, що саме права на комп'ютерні програми є найбільш поширеним видом нематеріальних активів, що відображаються на балансі суб'єкта господарювання.

Окремої уваги у діяльності ДВНЗ також потребують збірники наукових праць, обробки фольклору, енциклопедії та антології, інші твори. Ужгородський національний університет має дуже потужний досвід у створенні таких об'єктів: Науковий вісник УжНУ (11 серій), вісім фахових видань та інші збірники наукових праць, зокрема за результатами науково-практичних конференцій². У науковій роботі такого профілю цікавий досвід набуто Навчально-науковим інститутом євроінтеграційних досліджень, який має у своєму доробку серію видань «Євроінтеграція: український вимір» та 2 періодичних видання – збірники наукових праць «Геополітика України: історія і сучасність» і «Міжнародний науковий вісник», окремі з номерів яких дублюються англійською мовою та мають міжнародний стандартний номер ISSN [9, с. 4].

Відповідно до П(С)БО, твори науки або навчальні твори мають приносити економічну вигоду у майбутньому, тобто використовуватись для управлінських потреб організації чи для діяльності, спрямованої на досягнення цілей створення некомерційної організації. Практика засвідчує, що усі спроби з постановки творів на баланс ДВНЗ матимуть сенс лише за наявності реального покупця.

Наступним елементом у структурі права інтелектуальної власності виступає торгова марка, яку доволі часто ідентифікують з категорією «бренд». Разом з тим нами було доведено, що, на відміну від бренду, торгова марка відповідає ознакам ідентифікованого нематеріального активу. На ринку освітніх послуг торговою маркою виступає назва навчального закладу, а брендом – набір уявлень споживача про послуги, які надає цей заклад. Водночас поняття «бренд» є більш широким, оскільки в нього включається не лише назва ДВНЗ, а весь набір характеристик та очікувань, асоціацій та обіцянок тих чи інших переваг в отриманні освітніх послуг та інтелектуальних продуктів [10, с. 278]. Тобто він цілком відповідає ознакам неідентифікованого нематеріального активу, який може бути частиною гудвілу ДВНЗ, мова про який піде нижче.

Далі спробуємо з'ясувати, чи є сенс в отриманні ДВНЗ свідоцтва на товарний знак – легалізацію його логотипу. Якщо розглядати правове положення ДВНЗ у вузькому розумінні як некомерційного суб'єкта господарювання, то виходить, що потреба у такій формалізації відсутня. Тим не менше, конкуренція між освітніми закладами України за абітурієнта з

² У 2013 році в УжНУ проведено 25 наукових конференцій, у тому числі 18 міжнародних.

кожним роком зростає, фінансування за рахунок державних коштів зменшується [11]³, що не дає можливості ДВНЗ формувати достатні для свого розвитку бюджети, а змушує його функціонувати на принципах «утримання» та «виживання» [12, С. 94]. Все це створює передумови для ефективного використання результатів інтелектуальної власності для свого розвитку. Тому гадаємо, що створення власної торгової марки університету – це цілком правомірна відповідь на виклики сучасних реалій конкурентного середовища. Основними функціями торгових марок є:

- 1) функція вирізнення товару або послуг серед інших подібних, що перебувають у цивільному обігу;
- 2) функція інформування про походження товару або послуг;
- 3) функція інформування про певну якість товарів і послуг;
- 4) функція реклами певного товару і послуг [13].

Тобто визнання власної торгової марки університету – це перший шлях до змін у самофінансуванні за рахунок комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності. На підтвердження ефективності цього механізму можна навести досвід Національного університету біоресурсів і природокористування України (далі НУБіП України). Навесні 2011 року студентською організацією університету був ініційований конкурс інтелектуально-творчих робіт «Торговельна марка продукції НУБіП України», основною метою якого було створення торгової марки продовольчої продукції, яку виробляють НДГ НУБіП України [14]. Крім того, НУБіП України у своїй діяльності використовує здобутки відомих на весь світ ВНЗ, таких, як Оксфордський, Гарвардський, Кембриджський та інші університети, – створення магазинів, які дозволяють усім бажаючим придбати речі з символікою цих закладів. Самі засновники визначають мету проекту таким чином: «Створення студентською організацією для Національного університету біоресурсів і природокористування України власного представництва інтернет-магазину сувенірної та поліграфічної продукції «Капрізік.ком», де студенти, викладачі, співробітники та просто шанувальники університету могли придбати різну продукцію з символікою нашого улюбленого навчального закладу» [15]. На наш погляд, такий інструмент дозволить використовувати торгову марку ДВНЗ для поширення інформації про нього серед іноземних студентів, викладачів, що дає підстави стверджувати, що торгова марка є невід'ємною складовою нематеріальних активів у складі майна ДВНЗ, а практика її реєстрації має бути узагальнена і впроваджена.

У практиці ДВНЗ «УжНУ» теж є відповідні здобутки щодо використання логотипу вишу на створеній продукції. Так, наприклад, на виданнях Навчально-наукового інституту євроінтеграційних досліджень, що

³ На розвиток вітчизняної науки в бюджеті на 2014 рік було закладено найменше грошей за всі роки незалежності – менше 0,3% ВВП.

вийшли у серії «Євроінтеграція: український вимір», у верхньому правому кутку обкладинки примірника розміщений оригінальний знак університету.

Одним з головних чинників інноваційного розвитку вищого навчального закладу виступає процес комерціалізації результатів науково-дослідної діяльності, що забезпечує досягнення конкурентних переваг при введенні отриманих результатів у господарський обіг в якості нового продукту або нової технології [16, с. 111].

Найбільш складними під час здійснення на практиці комерціалізації інтелектуальної власності є проблеми формування ринкових відносин її комерційного використання. Розвинені країни і ті, що розвиваються, вже довели ефективність інноваційної діяльності в контексті загальноекономічного розвитку держави, основним суб'єктом якої є вищі навчальні заклади як приватної, так і державної форм власності. Сьогодні в їх структурі створені спеціальні компетентні органи, які відповідають за процес залучення навчального закладу до бізнесу.

В узагальненому вигляді під комерціалізацією прав на об'єкти інтелектуальної власності можна розуміти процес формування інтелектуального продукту з можливістю його подальшого відчуження на ринку нематеріальних активів з метою отримання прибутку, необхідного для виконання статутних завдань. Особливу роль у процесі комерціалізації відіграє держава, і це не випадково, адже більшість наукомістких об'єктів розробляються в системі ДВНЗ та Національної академії наук України та її структурних підрозділах.

Відповідно до ЗУ «Про інноваційну діяльність» [17], основними видами інноваційного підприємства є: інноваційний центр, технопарк, технополіс, інноваційний бізнес-інкубатор, об'єднання підприємств тощо. Тобто перелік може бути доповнений підприємствами будь-якої організаційно-правової форми, метою діяльності яких є доведення результатів наукової і науково-технічної діяльності вищого навчального закладу до стану інноваційного продукту та його подальша комерціалізація.

З наведеного вище бачимо, що в сучасному конкурентному середовищі сформувався необхідність реформування структури вітчизняних вищих навчальних закладів шляхом перетворення їх на структури інноваційного типу. На вирішення саме цього завдання була спрямована реалізація міжнародного наукового проекту «Інноваційний університет – інструмент інтеграції в європейський освітній та науковий простір» під егідою Міжнародного Вишеградського фонду [18], що його виконував упродовж 2015-2016 рр. Навчально-науковий інститут євроінтеграційних досліджень УжНУ за підтримки партнерів – університетів у м. Кошице (Словаччина), Дебрецен (Угорщина), Жешув (Польща) та Інституту транскордонного співробітництва (Україна).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Інтеграція в європейський освітній простір: здобутки, проблеми, перспективи: монографія / за заг. ред. Ф.Г. Ващука. – Ужгород: ЗакДУ, 2011. – 560 с.
2. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів // [Електронний ресурс] / Комітет з питань науки і освіти. – Режим доступу: http://kno.rada.gov.ua/komosviti/control/uk/publish/article?art_id=47920.
3. Про вищу освіту: Закон України від 17.01.2002 № 2984-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 20. – Ст. 134.
4. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 рр. [Електронний ресурс] / «МОН України» [сайт]. – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/images/files/news/12/05/4455.pdf>
5. Куцурубова-Шевченко О.В. Господарсько-правове забезпечення діяльності державних вищих навчальних закладів : автореф. дис. канд. юрид. наук: спец. 12.00.04 / О.В. Куцурубова-Шевченко. Інститут економіко-правових досліджень НАН України. – Донецьк, 2012. – 21 с.
6. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 37-38. – Ст. 2004.
7. Аноприенко А.Я. Информационное обеспечение деятельности университета в условиях открытого общества / А.Я. Аноприенко, Е.А. Башков, А.А. Минаев // Донбасс-2020: наука и техника производству: материалы II науч.-практ. конф. (Донецк, 30-31 мая 2006 г.). – Донецк: ДонНТУ, 2006. – С. 34–37.
8. Шелестова А. М. Веб-сайт ВНЗ як комунікаційне середовище функціонування електронної навчальної документації / А. М. Шелестова // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія, 2011. – Т. № 4. – С. 47–53.
9. Видання Навчально-наукового інституту євроінтеграційних досліджень Ужгородського національного університету: довідник / уклад.: І.В. Артьомов. – Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2014. – 120 с.
10. Студінський В.А. Бренд в сфері освіти: міфи та реальності / В.А. Студінський // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Україна в умовах глобальної конкуренції: стратегія випереджаючого розвитку», 22-24 квітня 2010 року. Донецьк: ДРУК-ІНФО, 2010. – С. 279–281.
11. Українська наука отримує найменшу суму із бюджету за всі роки незалежності [Електронний ресурс] / Голос Інфо [сайт]. – Режим доступу: <http://golos-info.com.ua/?p=5962>.
12. Бенедик Ю.Ю. Вплив бренду державного вищого навчального закладу України на його фінансову стійкість / Ю.Ю. Бенедик // Фінансова система України. Збірник наукових праць, 2010. – № 14. – С. 94–101.

13. Значення функції використання товарних знаків (торгових марок) [Електронний ресурс] / Патентний повірений [сайт]. – Режим доступу: http://www.tm24.com.ua/ua/details/page_131/
14. Торгова марка продукції НУБіП України / [Електронний ресурс] / Студентство НУБіП [сайт]. – Режим доступу: <http://studnubip.com/projects/tm/>
15. Проект: толстовки, футболки, чашки с символикой НУБіП України / [Електронний ресурс] / Атрибутика НУБіП України [сайт]. – Режим доступу: <http://store.studnubip.com/project/>
16. Майкова С.Э. Коммерциализация результатов научно-исследовательской деятельности как основной фактор инновационного развития национального исследовательского университета / С.Э. Майкова, И.А. Головушкин // Известия высших учебных заведений. Поволжский регион. – № 4 (24). – 2012. – С. 110–117.
17. Про інноваційну діяльність: Закон України від 04.07.2002 № 40-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 36. – Ст. 266.
18. В УжНУ розроблять першу в Україні концепцію інноваційного університету [Електронний ресурс] / ДВНЗ «УжНУ». – Режим доступу: <http://www.uzhnu.edu.ua/uk/news/v-uzhnu-rozroblyat-pershu-v-ukrajini-kontseptsiyu-innouniv.htm>.

REFERENCES

1. Vashchuk, F.H. (Eds.). (2011). *Intehratsiya v yevropeys'kyu osvityniy prostir: zdobutky, problemy, perspektyvy [Integration into European educational space: achievements, problems, perspectives]*. Uzhhorod: ZakDU.
2. Stratehiya innovatsiynoho rozvytku Ukrayiny na 2010–2020 roky v umovakh hlobalizatsiynykh vyklykiv [Ukraine's Innovation Development Strategy for 2010-2020 in the context of globalization challenges]. Komitet z pytan' nauky i osvity. *kno.rada.gov.ua*. Retrieved from: http://kno.rada.gov.ua/komosviti/control/uk/publish/article?art_id=47920.
3. Pro vyshchu osvitu: Zakon Ukrayiny (2002) [On Higher Education: Law of Ukraine]. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny – Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 20, Art. 134.
4. Natsional'na stratehiya rozvytku osvity v Ukrayini na 2012–2021 rr. [National Strategy for the Development of Education in Ukraine for 2012-2021]. *mon.gov.ua*. Retrieved from: <http://www.mon.gov.ua/images/files/news/12/05/4455.pdf>
5. Kutsurubova-Shevchenko, O.V. (2012). *Hospodars'ko-pravove zabezpechennya diyal'nosti derzhavnykh vyshchykh navchal'nykh zakladiv [Economic and legal support of the activity of state higher educational institutions]. Extended abstract of candidate's thesis*. Donetsk, Instytut ekonomiko-pravovykh doslidzhen' NAN Ukrayiny.

6. Pro vyshchu osvitu: Zakon Ukrayiny (2014) [On Higher Education: Law of Ukraine]. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny – Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 37-38, Art. 2004.

7. Anopriyenko, A.YA., Minayev, A.A., & Bashkov, Ye.A. (2006). Informatsionnoye obespecheniye deyatelnosti universiteta v usloviyakh otkrytogo obshchestva [Information support of the university in an open society]. *Donbass-2020: nauka i tekhnika proizvodstvu: materialy II nauch.-prakt. konf.– Donbass-2020: science and technology of production: materials II scientific-practical. Conf.* (pp. 34–37). Donetsk: DonNTU.

8. Shelestova, A. M. (2011). Veb-sayt VNZ yak komunikatsiyne seredovyshe funktsionuvannya elektronnoyi navchal'noyi dokumentatsiyi [University website as a communication environment for the functioning of e-learning documentation]. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiya – Library Science. Documentation. Informology*, 4, 47–53.

9. Studins'kyi, V.A. (2010). Brend v sferi osvity: mify ta real'nosti [Brand in the field of education: myths and reality]. *Materialy Vseukrayins'koyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi «Ukrayina v umovakh hlobal'noyi konkurentsiyi: stratehiya vperedzhayuchoho rozvytku» – Materials of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference "Ukraine in the Context of Global Competition: A Strategy for Advancing Development"*. (pp. 279–281). Donetsk: DRUK-INFO.

10. Art'omov, I.V. (2014). *Vydannya Navchal'no-naukovoho instytutu yevrointehratsiynykh doslidzhen' Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu [Edition of the Educational and Research Institute of Eurointegration Studies of Uzhhorod National University]*. Uzhhorod: DVNZ «UzhNU».

11. Ukrayins'ka nauka otrymaye naymenshu sumu iz byudzhetu za vsi roky nezalezhnosti [Ukrainian science will receive the smallest amount from the budget for all years of independence]. Retrieved from: // <http://golos-info.com.ua/?p=5962>.

12. Bedyk, YU.YU. (2010). Vplyv brendu derzhavnogo vyshchoho navchal'noho zakladu Ukrayiny na yoho finansovu stiykist' [The Impact of the Brand of a State Higher Educational Institution of Ukraine on its Financial Strength]. *Finansova systema Ukrayiny*, 14, 94–101.

13. Znachennya funktsiyi vykorystannya tovarnykh znakiv (torhovykh marok) [Value of the function of using trademarks (trademarks)]. *tm24.com.ua*. Retrieved from: // http://www.tm24.com.ua/ua/details/page_131/

14. Torhova marka produktsiyi NUBiP Ukrayiny [Trade mark of NUBiP products of Ukraine]. *studnubip.com*. Retrieved from: // <http://studnubip.com/projects/tm/>

15. Proekt: tolstovki, futbolki, chashki s simvolikoy NUBiP Ukrainy [Project: sweatshirts, T-shirts, cups with the symbols of NUBiP of Ukraine]. *store.studnubip.com*. Retrieved from: // <http://store.studnubip.com/project/>

16. Maykova, S.E. & Golovushkin, I.A. (2012). Kommertsializatsiya rezul'tatov nauchno-issledovatel'skoy deyatel'nosti kak osnovnoy faktor innovatsionnogo razvitiya natsional'nogo issledovatel'skogo universiteta [Commercialization of research results as the main factor of innovative development of the national research university]. *Izvestiya vysshikh uchebnykh zavedeniy. Povolzhskiy region – News of higher educational institutions. The Volga region*, 4 (24), 110–117.

17. Pro innovatsiynu diyal'nist': Zakon Ukrayiny (2002) [On Innovation Activity: Law of Ukraine]. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny – Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 36, Art. 266.

18. V UzhNU rozroblyat' pershu v Ukrayini kontseptsiyu innovatsiynoho universytetu [In UzhNU, they will develop the first concept of an innovative university in Ukraine]. *uzhnu.edu.ua*. Retrieved from: <http://www.uzhnu.edu.ua/uk/news/v-uzhnu-rozroblyat-pershu-v-ukrajini-kontseptsiyu-innouniv.htm>.

F. Jakab,
*Director of the Science Park TECHNIKOM of
Technical University of Kosice
(Slovak Republic)*

ACCELERATION OF INNOVATIONS AND ENTREPRENEURSHIP AT UNIVERSITY ENVIRONMENT

USP TECHNICOM Association is a platform that should serve researchers, students, academic staff and business subjects for the development of joint workplaces and for setting up new hi-tech start-ups. The initiative to support entrepreneurial skills of university community (preferably but not exclusively), students and staff with innovative ideas was transformed into real project of creating services for supporting start-ups, young SMEs, innovators and acceleration of the ideas from research into commerce.

Key words: *Technological innovation, Technology transfer, Acceleration, USP TECHNICOM, Europe, Companies, Entrepreneurship.*

University Science Park TECHNICOM for innovative applications supported by knowledge technologies (USP), is being sequentially created by the project under the Operational Programme Research and Development (OP R&D) and it is co-financed from Structural Funds guaranteed by the European Commission. The Technical University of Košice (TUKE) is the project coordinator and Pavol Jozef Šafárik University in Košice (UPJŠ) and Prešov University (PU in Prešov) are involved as partners in this project [July; 2013 – November; 2016].

There is currently no entity which could be described as a science and technology park in the territory of Eastern Slovakia. International experience proves that the existence of science and technology parks brings obvious benefits – they form a platform that brings together excellent education, research and innovation [1]. Slovakia needs this type of infrastructure in terms of its economic and social development and also in relation to the fact that the effectiveness of technology transfer (TT) in Slovakia is clearly insufficient [2].

Key inputs for the preparation of the project plan to establish the university science park as the active R&D association, was the creation of the University Centre for Innovation, Technology Transfer and Intellectual Property Protection (UCITT) at the TUKE [3]. The mission of the UCITT is to create a relevant virtual environment at the university that will permanently support R&D in terms of cooperation between scientists and practice, and to ensure efficient transfer of knowledge, products and technologies into society and economy.

Mission of the USP TECHNICOM ASSOCIATION

The project mission is to creating USP TECHNICOM as an active Association of tree local USPs at the framework of the consortium of three partners universities The USP TECHNICOM Association (USP) is designed in

full compliance with European science, technology and innovation policy currently declared particularly in Europe 2020 Strategy [4]. The results of the project will contribute to enhanced cooperation between research teams at inter-regional and international level, in terms of the declared intention of shaping the EU as the 'Innovation Union' [5].

The strategic objective of the project is to "build USP TECHNICOM Association as an internationally recognized centre of research and technology transfer in the field of innovative applications supported by knowledge technologies" [6].

The strategy of forming a project for the creation of USP TECHNICOM was therefore based on the following three aspects:

1. Flexible collaboration with top domestic and international research, which guarantees a permanent 'repository' of innovative initiatives, projects and products used by USP both for targeted applied R&D and for potential acceleration of innovative entrepreneurship.

2. Effective platform for (targeted) applied R&D, which supports both the academic institutions and centres, as well as joint R&D centres based on mutually effective collaboration between the academic and commercial or public institutions.

3. Effective portfolio of business services focused on an efficient business transfer of R&D products and services into practice and to initiate progressive acceleration of innovative entrepreneurship based on professionally-selected R&D output.

The aim is to create an environment and conditions for the development of creative scientific work and effective research and development collaboration between the public and commercial sector at a level comparable with those in countries with high innovation impact [6].

To fulfil the adopted strategic objective of "establishing USP TECHNICOM as an internationally recognized centre for research and technology transfer", three specific aims (SA) of the project were formulated:

SA 1: Organizational and managerial facilitation of the establishment and operation of USP TECHNICOM Association on the bases of high-quality science management.

SA 2: Building the physical and functional infrastructure of the park as a sophisticated science and technology entity.

SA 3: State-of-the-art applied research and development in the following five selected scientific disciplines:

1. Information and communication technologies,
2. Electrical engineering, automation and control systems,
3. Mechanical engineering,
4. Civil engineering (construction, transport, geodesy), and
5. Environmental engineering (mining, metallurgy, water management),

where the R&D solutions also take into account the corresponding social and human dimensions.

The concept USP TECHNICOM Association was gradually created through the integration of long-term strategies for the advancement of R&D and cooperation of the project consortium universities with industries. The starting point was designing the value chain model of USP TECHNICOM Association (USP), which sets the USP processes and its internal (within the consortium) and external relations. The relations to the internal and external environment specify the territory covered by USP.

APPROACH TO FORMATION OF USP SERVICES

The one of basic approach follow from successful and sustainable utilization of resources generated by the 7th appropriated research centres of excellence (CoE) on the grounds of selecting on the project consortium universities considering to the five scientific disciplines preferred by the project (SA 3). The CoEs were a major incentives for the integration and sustainable development of R&D in the USP mission.

The success and the expected impact of the project are built on the concept, whose key strategy is based on the premise that *"cutting-edge research in the consortium is able to identify and implement so-called pilot projects that will generate outputs, products and tests with a clear impact, applicable in social and economic practice"*[6]. Seven research centres of excellence are indirectly (contractually) connected to the project implementation through a specialized selection of 36 pilot projects (PP) of targeted applied R&D with a guaranteed impact of their solutions in practice.

Pilot projects are one of the three components (so called virtual component) of the **Platform for ‘targeted’ Applied Research and Development (PAR&D)**. The Platform will facilitate the technology and operation for the productive section in the structure of the USP being created (see Fig. 1).

The **first component** is, with respect to its origin, named **‘flexible’** or **‘virtual’** part of PAR&D. There are institutions, laboratories which have common projects with USP (e.g. main part of the Pilot projects).

The **second component**, so-called **‘associated’** PAR&D unit is created by the infrastructure of corresponding contractually cooperating applied R&D centres of excellence. For example, at TUKE, thanks to the successful implementation of projects under the Operational Programme of the R&D and relevant projects funded by APVV agency, there have been, or are being, established three centres of excellence for applied research, which will form the "associated" unit of PA R&D:

1. KC ZATIPS (Competency Centre for Knowledge Technologies Aimed at Innovation of Production Systems in Industries and Services)

2. VUKONZE Centre (Research Centre for Efficient Integration of Renewable Energy Sources)

3. VRP ZaSS (Development and implementation institute for extracting and processing of raw materials)

These centres already guarantee active cooperation with 20 companies operating in fields supported by the project. Seven other R&D departments/centres at UPJŠ and PU in Prešov are oriented similarly, albeit they function on a smaller scale.

The **third component** of PAR&D is formed by unallocated (free) space (see Fig. 3) and provides USP's own 'business' services which in relation to PAR&D support:

- conducting activities, projects and contracts supporting specific R&D, engineering of innovation and technology transfer (e.g. prototypes)
- consulting and advisory services in the field of technology transfer and innovation,
- events and business acceleration services and corresponding services related to human resources development, which fall within the competence of USP.

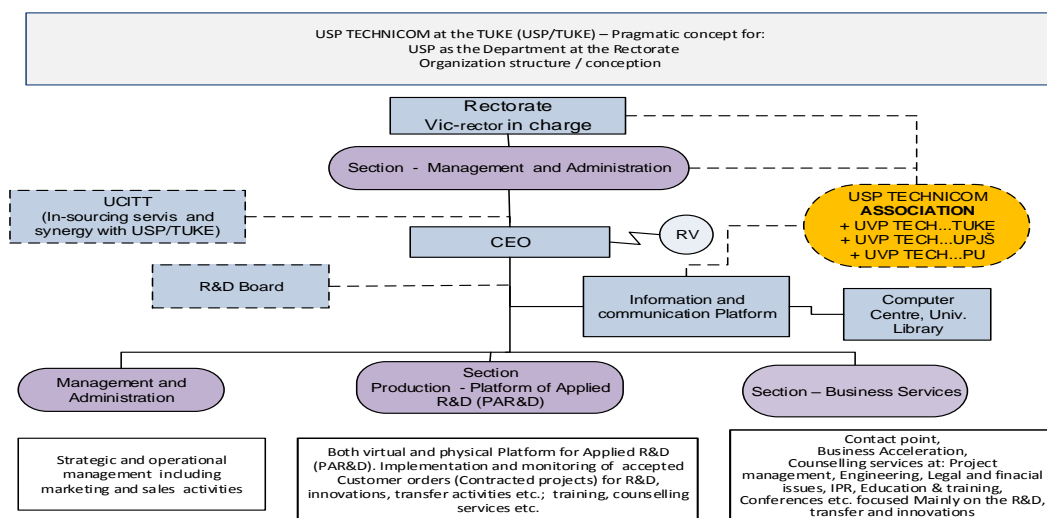

Fig. 1. Concept for organisation and control structure of a Local USP

From the perspective of the generic model which facilitates the sustainability of the USP mission, the **zone** of key importance is aimed at ensuring knowledge transfer processes and outcomes of R&D into practice. **The Section – “Business services” fulfilling one of the primary mission goals of USP is to support the development of projects or business activities based on the use of knowledge, products and ideas gained in research activities.**

This concerns primarily securing contracts for R&D as well as ‘orders’ associated with opening new pilot projects, joint R&D departments and engineering facilitation of the transfer of knowledge and products into practice.

In this case, these will be orders made (traded) through contracted research and development that can be funded from public and commercial sources. Similarly, activities of joint R&D workplaces between academic and commercial, or public institutions can be ensured.

From business point of view, it is a **comprehensive service called ‘Business Acceleration’**, which provides professional advice, training and consultation in all business aspects of the transfer process and entrepreneurship training (supported by real business models or plans). The acceleration process (pre-incubation) is guaranteed by the “Startup” Centre ((established at the TUKE) formation and incubation process for selected subjects is contractually covered by the ‘TUKE business incubator’.

Generally, the USP TECHNICOM Association will undertake the following functions:

- To ensure open services for a wide-ranging, efficient and mutually beneficial R&D cooperation between relevant departments of the USP, workplaces of partner universities and institutes of the Slovak Academy of Sciences (SAS), or with other partner institutions and organizations of social and economic praxis,
- To promote, accelerate and ensure the incubation process of small and medium-sized hi-tech enterprises or “start-ups” and “spin-offs” based on the relevant results of R&D conducted within research and innovation activities of USP TECHNICOM,
- To become the first point of contact for companies interested in cooperation with R&D teams from USP departments or with research centres of excellence from partner universities, SAS institutes and other parties of USP TECHNICOM partner portfolio,
- To provide advisory services, education, training and expertise in applied research, development and innovation plans and projects.

IV. TUKE STARTUP CENTRE

In 2014 there was a milestone in the area of start-up related activities in the Eastern Slovakia region. “TUKE Startup Centre” was built in the TUKE campus, in the Centre for Technological Innovations got name (Fig.1).

Figure 1. Premises of the Technology Innovation Centre PK10 with offices reserved for some of the start-up companies operating within TUKE Startup Centre

TUKE Startup Centre was established in 2014 to promote entrepreneurial activities at academic ground as a result of the Technical University of Košice initiative. TUKE Startup Centre is an organizational structure, developed in the University Centre of Innovation, Technology Transfer and Intellectual Property Protection (UCITT) with regional scope. Its mission also meets one of the objectives of the University Science Park TECHNICOM.

The aim of TUKE Startup centre is to create motivating environment in the Košice and Prešov regions that will help not only students, but also all the people of the region with innovative potential to develop in different areas of operation. The major idea is to "start" the process that would encourage people to implement their innovative ideas and would help turn ideas into commercially useful product or service. The TUKE is to support strongly the ambition of TUKE Startup Centre participants by expert consultancy as well as its excellent research infrastructure.

Three innovative ideas contests, one in 2014 and two in 2015 have been organized. The contest with title "Have you got an idea? Present your START-UP!" met this objective and at the same time it was the first successful action of the TUKE Startup centre. These ideas have the potential for a future start-up, or have already arisen under existing start-ups.

Till end of march 2016 there 36 candidates were enrolled in all three contests. After presenting their ideas the committee decided about placing them into the TUKE Startup centre. There were already 19 innovative ideas supported by having 6-months pre-incubation period in the TUKE Startup centre and recently there are 5 new teams placed into the TUKE Startup centre (Table 1).

Selected subjects of TUKE Startup Centre are provided on contractual basis with the following:

- Favourable conditions for the physical location of the start-up on the premises of TUKE Startup centre,
- Expert and mentor support of the project intent by professional TUKE sites and partner institutions,
- Support in utilizing specialized institutions, laboratories and other facilities of TUKE for implementing project plans,
- Support in obtaining partners from commercial environment, in searching for potential investors and the creation of a business plan.

Due to placement in the TUKE Startup centre the participants are able to use:

- office space for work on the project intention (idea) free of charge for 6 months,
- Internet connection and calls within the TUKE network free of charge,
- meeting room of UCITT and dayroom of TUKE Startup centre,
- expert consultancy on the implementation of the project intention,
- assistance in use of equipment of particular TUKE sites.

Table 1. Participants in the TUKE Startup Centre
Participants in the TUKE Startup Centre

Supported start-ups according to contests		
1st start-up contest		
1.	App@Eat	Software for restaurants and visitors, from which both sides benefit.
2.	Apt Elements	Design and development of innovative and practical products for web, mobile and embedded platforms.
3.	Galileo	Development of modular hardware designed for all industries working with high-quality and multi-channel audio.
4.	getFarmer*	Development of web and mobile applications to make locally grown foods from small farms accessible to people.
5.	GRID*	Web service for fast and easy analysis and visualization of data from various sources.
6.	SchoolTab	The mobile application designed for educational organizations interested in using the tablet as a tool in learning process.
7.	Virtual TUKE tour	The creation of so-called virtual tours, i.e. panoramic images that show 360 ° / 180 ° of space as if the visitor was directly placed in a position with the possibility of vision in any direction using specialized techniques.
2nd start-up contest		
1.	Blink	The development of wireless flash that will make photos full of life, color and natural skin tones.
2.	CEELABS *	HW a SW solutions in the field of information collection and management of SmartGrid networks.
3.	CropTek *	Smart hydroponic, fully autonomous, highly scalable systems connected to the cloud for home as well as corporate, indoor and outdoor food production.
4.	EFEOS *	Enabling sharing events using streaming devices with connection to the Internet (e.g. Smartphone, Google Glasses, Dron, IPcam or classic camera).
5.	Fixer *	System to eliminate errors caused by human factor at work on a production line.
6.	Gruveo*	Free online video platform for making calls over the Internet with a focus on ease as never before.
7.	Vizualizačky.sk	The development of a tool for interactive interior designing in the environment of dynamic visualization.
3rd start-up contest		
1.	Chargebrella	A unique umbrella that can produce electric energy from heat.
2.	Emomime	The Future of Point-of-Purchase Advertising by replacing static mannequins with a digital human that lures people inside the shop using constantly improving Artificial Intelligence.
3.	HoneyLOG	HoneyLOG (honeypot logs) deals with IT security using traps to attract attackers, help to find out information and detect them (also zero-day attacks). It not only analysis data but also plan to create system for prediction & recommendation.
4.	Fitliner	Professional fitness training using web camera wherever the user is can get guidance from the trainers.
5.	VARIM	Automatic food preparing device targeted to individual user and mass production (canteens, hospitals etc.)

*Selected for incubation phase

The advantage of the TUKE Startup centre is the connection of quality infrastructure with mentoring support. Mentors not only are experienced in Slovak academic and commercial sector, but through projects financed by European funds and European commercial environment they are able to develop in full manner the potential of the particular idea and translate the results of operations in the TUKE Startup centre into economic practice.

TUKE Startup centre has launched their own website informing on important activities [7].

V. SUCCESSES AND RESULTS OF START-UPS SUPPORTED BY TUKE STARTUP CENTRE

The initiative of TUKE and UCITT – creation of TUKE Startup centre – was not a greenfield project. Entities operating in the framework of TUKE whose efforts grew into forming a start-up have already gained rich and remarkable achievements in this area as well as experience at international level.

Start/up EFEOS included in the TUKE Startup Centre in 2014 and placed into pre-incubation period recorded the following achievements at start-up scene during 2014:

- victory in the national semi-finals of TELEKOM INNOVATION CONTEST (Bratislava 05/2014),
- participation in the world finals of TELEKOM INNOVATION CONTEST (Krakow 06/2014) and inclusion in the TOP10 of 326 enrolled start-ups from around the world,
- participation in the international conference ICOS 2014 (Dubai 08/2014),
- participation in international competition of V4-Startups in the Netherlands (Rotterdam 09/2014),
- world semi-finals of Creative Business Cup 2014 (Copenhagen 11/2014) and inclusion in the TOP16 of 4,000 enrolled start-ups from around the world.

The selected start-ups definitely have to assume some business potential which is necessary to develop further thanks to support from the TUKE Startup centre.

This has also been confirmed by performance of the start-up CropTek in 2014:

- August 2014 - founding CropTek start-up
- October 2014 - selection for the shortlist of the Start/up Awards 2014 competition
- November 2014 – victory in the StartupAwards.sk 2014 in category Society
- negotiations with a potential investor (Russian company Technics Android)

- obtaining investment of € 250,000 from Neulogy Ventures. This investment will help strengthen business development and international operations.

The aim of the Technical University of Košice and UCITT, under which TUKE Startup Centre belongs, is to constantly improve the quality of services in support of start-ups and innovative ideas. This has also been proven by the Grant Agreement with the Slovak Business Agency (SBA) for the organization of competitions "Got an idea?"

Technical University of Kosice through UCITT also participated in the tender issued by SBA on acquisition of over-limit contract entitled: Programme to support start-ups and Schemes for start-ups (de minimis aid scheme) - Partners. If successful, TUKE will get substantial funding to provide (between the years 2015 to 2017) expert information, advisory, training and educational activities in the area, to organize other start-up events, offer individual mentoring and professional services in further promotion of start-ups.

Approach to the creating of TUKE Incubator

The effort of the **USP projects'** research workers and UCITT team at TUKE is continuous improvement of support for start-ups and follow-up incubation services for successful graduates of pre-incubation. This is evidenced by the contract of a cooperation with SAAB (Sweden), under which our research team has an opportunity to develop long-term cooperation strategy of incubation process with one of the best on Sweden incubator LEAD created at the University of Linköping.

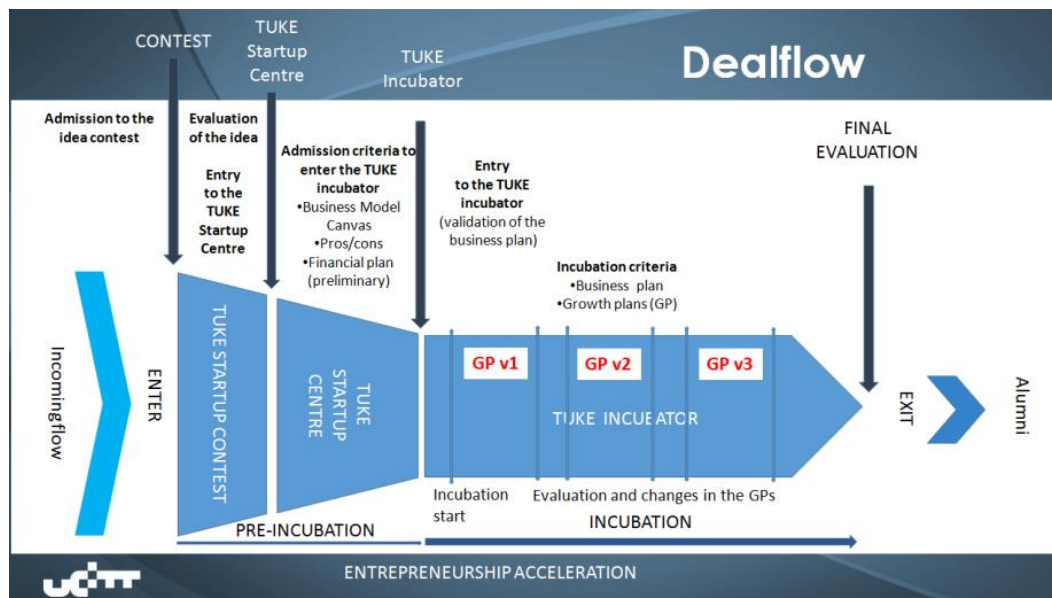

Figure 3. Model of business innovation acceleration at TUKE adapted with the accordance to LEAD model [8].

The outcome of this cooperation was shaping and processing of "workflow" model (Fig. 3), the process of ensuring the acceleration of innovation business, which on one hand, uses approaches and methodologies elaborated within the project USP, on the other hand it takes into account the experience gained by the Swedish partners from the incubator LEAD [8].

VI. CONCLUSION

The goal of Technical university of Košice and its project partners' Universities is to create an environment that will inspire, motivate and encourage young people in innovative thinking about further development of their lives and careers. In the paper the authors tried to briefly present the current trends in the development of solutions to address the "acceleration of innovation business" with regard to the TUKE conditions and mission within the project USP Indicated approaches are gradually created to establish a comprehensive system of acceleration and incubation of innovative business based on efficient forms of transfer of research results into practice.

Acknowledgment

This article received funding under the Operational Programme Research and Development for the project: "University Science Park TECHNICOM for innovative applications supported by knowledge technologies", ITMS code: 26220220182, co-financed by the European Regional Development Fund.

REFERENCES:

1. IASP. About Science and Technology Parks – Definitions. [online]. IASP, 2012. Available online: <<http://www.iasp.ws/publico/index.jsp?enl=2>>
2. Inovačná stratégia SR na roky 2007 až 2013. Available online: <[file:///C:/Users/PC/Downloads/IS%20SR%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/PC/Downloads/IS%20SR%20(1).pdf)>
3. University Centre for Innovation, Technology Transfer and Intellectual Property Protection. Available online: <<http://ucitt.tuke.sk/>>
4. Europe 2020. Available online: <<http://www.eu2020.gov.sk/strategia-europa-2020/>>
1. 5. Innovation Union. Available online: <http://ec.europa.eu/research/innovation-union/index_en.cfm?pg=intro>
5. Annex. 1 of the application for the grant - Description of project USP TECHNICOM
6. TUKE Startup centre. <http://startupcentrum.tuke.sk>
7. <http://leadenglish.videmar.se/about-lead/>

Зуб С.В.,
співробітник НН Інституту євроінтеграційних досліджень
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
(м. Ужгород, Україна)

ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ В ОСВІТІ І НАУЦІ КРАЇН ВИШЕГРАДСЬКОЇ ГРУПИ

У статті розглядаються пріоритетні напрями інноваційної діяльності в країнах вишеградської групи, питання реалізації програм інноваційного розвитку та їх результати. Зосереджено увагу на інструментах, які надали можливість державам досягти успіхів у створенні сприятливого інноваційного середовища.

Ключові слова: *інноваційна діяльність, Вишеградська група, пріоритетні напрями діяльності, програми інноваційного розвитку, цільові програми.*

The article deals with the priorities of innovative activity in Visegrad Group countries, issues of implementation of innovative development programs and their results. Concentrated on tools that have enabled states to succeed in creating a favorable innovative environment.

Keywords: *innovative activity, Visegrad Group, priority directions of activity, innovative development programs, targeted programs.*

Відносини з країнами Вишеградської четвірки (В-4) для України завжди мали фундаментальне значення. По-перше, три з чотирьох країн Вишеградського об'єднання є сусідніми для України державами, з якими вона мала історично дружні відносини. А, по-друге, всі чотири країни стали прикладом успішного набуття членства в ЄС, а відтак підтримка та авторитет об'єднання для просування євроінтеграційних прагнень України перетворилися на цінне джерело запозичення корисного досвіду.

Словаччина

Загальна стратегія розвитку науки та інновацій у Словаччині стала дороговказом для політиків і адміністраторів усіх рівнів. Крім університетів та науково-дослідних інститутів Словацької академії наук, основними ініціаторами та виконавцями плану інноваційних дій є **новостворені центри перспективних технологій, центри передових досліджень і центри трансферу технологій, науково-технологічні парки та наукові центри.** Вони тісно співпрацюють з великими й малими підприємствами, а також сприяють створенню нових інноваційних підприємств, які на початковому етапі підтримує держава [1]. Спільна та узгоджена робота всіх ланок ланцюга

інновацій, організована за планом дій та загальною стратегією інноваційного розвитку, почала давати результати.

Розроблення стратегії інноваційного розвитку

Одним з основних пунктів стратегії інноваційного розвитку є капітал для інновацій. Під цим розуміється ініціювання інноваційної діяльності, підтримка фондів капіталу з підвищеним ризиком, а також створення системи, яка б полегшувала приватні інвестиції в MSP.

Наступними є інвестиції в інноваційні підприємства. Тут мається на увазі інвестування в дослідження та розвиток на окремих фірмах, надання технологічних кредитів, нові інвестиції з високим інноваційним потенціалом, заохочення інвестицій, що мають важливе значення для економіки, інвестиції в туристичні продукти та послуги, які мають не тільки регіональне значення.

Ще одним важливим пріоритетом стратегії є поширення (дифузія) інновацій. Сюди належить підтримка кооперативних зв'язків, що мають не тільки регіональне значення, підтримка ряду проінноваційних інституцій у сфері бізнесу, які мають не тільки регіональне значення, підтримка осередків інноваційності, а також управління інтелектуальною власністю.

Політична підтримка співпраці університетів з бізнесом в Словаччині в основному відображена в декларативних стратегічних документах. Одним з таких документів є Довгостроковий план освітньої, науково-дослідної, творчої та іншої діяльності в університетах до 2014 року. Першим пріоритетом співпраці університетів з бізнесом в цьому документі названо поліпшення якості науки та освіти у словацьких вузах і зазначено, що сучасні підприємства будуть співпрацювати лише з тими академічними інституціями, які її забезпечуватимуть. Підтримка з боку уряду цього напрямку спирається винятково на рекомендації і реалізується в основному через проекти, що фінансуються Європейським Союзом.

Так, для прикладу, **Технічний університет м. Кошице** [2] має тісні зв'язки з місцевими і міжнародними промисловими партнерами. Співпраця з бізнесом реалізується в першу чергу через діяльність численних сучасних лабораторій, більшість яких була створена в рамках проектів з фінансуванням ЄС. Наприклад, кожна кафедра факультету електронної інженерії та інформатики має власну навчально-наукову лабораторію, яка забезпечує не тільки практичну складову навчальної програми, але й стає першим робочим місцем для багатьох студентів. Чимало лабораторій створено завдяки співпраці з найбільшими глобальними світовими виробниками ІТ техніки, мережного устаткування та надавачами ІТ сервісів: CISCO Telepresence, CISCO IPv6 Lab, Laboratoty IBM, T-System. В комерційних проектах лабораторій поруч працюють професори, студенти і представники організацій замовників. Більшість аспірантів працюють над дисертаціями разом зі своїми потенційними роботодавцями. Студенти заохочуються до складання зовнішніх іспитів з метою професійної

сертифікації (наприклад, професійна сертифікація у сфері інформаційних технологій для роботи з продукцією Cisco Systems).

Розвивається дистанційне навчання (e-learning). Реалізуючи принцип «навчання впродовж життя», Університет надає знання зі спеціалізованих комп'ютерних програм, що необхідні для роботи працівникам підприємств.

Університет намагається розвивати нові напрями діяльності, пов'язані з бізнесом. Створено **університетський центр інновацій, трансферу технологій і захисту прав інтелектуальної власності UCITT**. Адміністрація університету всіляко намагається мотивувати викладачів та науковців до пошуку комерційних проєктів. Університет залишає для власних потреб 15% прибутку за використання бренду, ризику та гарантії, решта розподіляється між виконавцями. Таким чином, у структурі зарплати науково-педагогічних працівників складова отримана за рахунок різних проєктів, становить до 40%.

Угорщина

Науково-обґрунтована інноваційна політика Угорщини базується на таких джерелах:

➤ **Співпраця** між користувачами та / або виробниками. Нові гравці приєднуються до інноваційного процесу – ті, хто створює форми співпраці на основі створених знань, які породжують нові можливості.

➤ **Модульні конструкції**, окремі частини яких можуть бути ініційованими самостійно, але в поєднанні вони утворюють єдину інноваційну систему. Комплекс технологічних інновацій у децентралізованій системі реалізований через нову підтримку в координації та сертифікації.

➤ **Інформаційні та комунікаційні технології**, якщо їм вдається ефективно використовуватися як єдиний інструмент для інновацій, то значною мірою сприяють трансформації діяльності.

Джерела генерації знань та інновацій, що ґрунтуються на описаних вище способах, наведені нижче (таблиця 1):

Таблиця 1

Джерела генерації знань та інновацій

	1	2	3	4
Джерела інновацій	Наукові дослідження	Потреби користувачів і їх запити	Модульні системи	Інформаційні та комунікаційні технології як інноваційний засіб
Важливі учасники і контакти	Створені підприємства університетам	Горизонтальні спільноти	Винахідники і модульні конструктори	ІКТ – постачальники, керівники, співробітники, зацікавлені сторони, клієнти
Трансфер знань у промисловість	Процеси і продукти, які мають безпосереднє значення для подальшого розвитку наукових знань	Практичні знання про те, що спільнота може досягти значно більше	Інтегративне знання. Видима інформація	ІКТ-обробляються за допомогою систем, кодифіковане знання

Знання та інновації в соціальному вимірі Інновації, засновані на науці

Організаційна модель вільного переміщення – це істотна риса знань, яка довела свою ефективність. Відповідно до цієї моделі в державному секторі наукових досліджень промисловий сектор може вільно використовуватися. Це знання утворює дуже важливий перехід до приватного наукового дослідження та інноваційної діяльності.

Результати суспільних знань збільшуються завдяки науковому дослідженню та індивідуальним інвестиційним деклараціям; як правило, це загальна база знань, яка для подальших досліджень надає більше переваг для компаній, що інвестують, ніж не вигідне конкурентне становище рівного доступу до знань.

Сильні сторони угорської інноваційної системи:

- високий ступінь відкритості економіки;
- науково-дослідні досягнення високого класу, значні досягнення у галузі фізики, математики, біології, хімії, медицині та інженерній науці;
- наука, технології та інноваційна політика підкріплена відповідною законодавчою базою;
- інститути та рамкові умови стрімко розвивалися і тепер допомагають в багатьох інноваційних відносинах.

Найбільш важливі завдання комплексної інноваційної політики:

➤ Угорщина має зміцнити фрагментовану інфраструктуру генерації знань – науково-дослідні інститути, університети, і узгодити їх діяльність, щоб забезпечити відновлення і поліпшення їх здатності до реалізації значних цілей; внесок у досягнення стратегічних цілей національної економіки піддається вимірюванню;

➤ при прийнятті рішення і його підготовці слід застосовувати суспільну та особисту відповідальність;

➤ для того, щоб розробити і впровадити довгострокову інноваційну стратегію стабільності – вертикальний напрям і горизонтальну координацію – повинні бути встановлені інституційні системи.

Отже, на нашу думку, можна виділити загальні позитивні риси вищенаведених РІС, досвід яких можуть застосувати на практиці і регіони України; це зокрема такі:

- важлива роль науково-дослідних установ і університетів в інноваційній діяльності;
- створення, за участю місцевих органів влади, організацій, які об'єднують в собі як підприємства, які займаються інноваційною діяльністю, так і наукові установи, які можуть виконувати роль генератора інновацій;

- значна увага приділяється державній підтримці інноваційної діяльності підприємств малого та середнього бізнесу, зокрема через механізм податкових пільг;
- можливість створення нових структур – промислових парків, інноваційних центрів, інкубаторів тощо;
- запровадження програм з розвитку інновацій в тих галузях промисловості, в яких регіон має високий конкурентний потенціал;
- тісна мережа зв'язків між суб'єктами інноваційної діяльності.

Польща

Ринкова комерціалізація нового знання у формі нових продуктів чи технологій є досить складним процесом, з великим ризиком. Цей процес вимагає високих і різноманітних повноважень, що, як правило, перевищують можливості наукового середовища та бізнесменів. Водночас діяльність об'єднання «наука-економіка» стримується низкою бар'єрів, що ускладнюють спільну роботу над комерційними проектами. У цих умовах сформувалися спеціалізовані суб'єкти, які діють з метою трансферу технології з науки до економіки. **Такі суб'єкти можуть називатися: центр трансферу технологій, технологічний центр, технологічне агентство, інкубатори інновацій, технологічний парк тощо** [3]. Для цієї категорії установ з відмінними в багатьох аспектах цілями, організаційно-правовою формою, структурою тощо прийнято вживати загальне визначення – центри інновацій, інституції-посередники, інфраструктура трансферу технологій.

Тому на практиці центри інновацій та підприємництва вважаємо суб'єктами, що реалізують програми підтримки у сфері інноваційності та підприємництва в широкому розумінні цих слів.

Така діяльність відбувається у формах:

- **поширення знань і вмінь** шляхом надання консультацій і проведення навчань, збирання й поширення інформації, надання допомоги у трансфері технологій у рамках діяльності центрів трансферу технологій;
- **надання підтримки** під час створення нових підприємств у рамках наукових організацій і ВНЗ, що засновуються студентами, випускниками, аспірантами й науковими працівниками в так званих пре-інкубаторах та академічних інкубаторах підприємництва;
- **надання комплексних послуг** у певному місці за визначеним стандартом, в оточенні наукових інституцій, з метою підтримки започаткування інноваційної господарчої діяльності (інноваційні інкубатори, інкубатори підприємництва, технологічні центри);
- **створення місць концентрації** підприємств (кластерів) та інноваційного середовища шляхом об'єднання в рамках визначеної території послуг для бізнесу та різноманітних форм допомоги для технологічних фірм у рамках технологічних, наукових і промислово-технологічних парків;

➤ надання початкової фінансової підтримки (*seed i start-up*) у формі пара-банкових позичкових і гарантійних фондів; важливим ринковим доповненням цієї категорії є комерційно орієнтовані фонди венчурного капіталу (*venture capital*).

Центри інновацій є суттєвим елементом кожної сучасної інноваційної системи країни, яка розбудовує основи економіки, базовані на знаннях. Вони відповідають за побудову платформи діалогу та співпраці світу науки й бізнесу, створюючи умови для ефективного трансферу інформації, знань і технологій. **Їх активність включає:**

- ✓ ініціювання та організацію співпраці всіх партнерів, необхідних для ефективного реалізації інноваційного процесу;
- ✓ визначення інноваційних потреб фірм і комерційних можливостей у рамках наукових організацій;
- ✓ удосконалення механізмів трансферу технологій;
- ✓ створення необхідних для економічного розвитку партнерства різних приватних і публічних суб'єктів;
- ✓ реалізацію програм підтримки в регіонах.

На основі предмета діяльності, місій, цілей і неприбуткового характеру (*non-profit*), у польських умовах до організацій підтримки можна віднести такі види суб'єктів:

- організаційно та фінансово самостійні суб'єкти науково-дослідних організацій, активні в сфері комерціалізації нових технологій, такі, що надають підтримку розвитку місцевої (регіональної) економіки;

Спроможність системи підтримки є функцією визначення потреб для розвитку та будування на її основі програм, що створюють можливість оптимального використання обмежених ресурсів. Це зокрема:

- **фонди та асоціації**, а також створені ними суб'єкти, що реалізують програми розвитку підприємництва та трансферу технологій;

- **суспільно-приватні товариства**, засновані з ініціативи та при великій організаційній та фінансовій участі державної й місцевої влади, що виконують діяльність, спрямовану на підтримку розвитку, не зобов'язані до генерування прибутків з метою розподілу останніх між пайовиками (агентствами місцевого й регіонального розвитку);

- організаційно та фінансово самостійні суб'єкти місцевої адміністрації, націлені на підтримку інноваційності та розвиток місцевої економіки.

Роль центрів інновацій у сучасних економіках динамічно зростає. Це пов'язано з відходом від лінійної моделі інноваційного процесу, де домінували акти купівлі-продажу технологічних рішень. Сьогодні трансфер технологій є інтерактивним процесом, у якому присутні різноманітні петлі зворотних зв'язків між передавачами та приймачами інформації. Це виняткова форма процесу спілкування, яка включає різноманітні форми поширення інновацій та технічної освіти. Сьогодні традиційні форми

трансферу доповнюються такими аспектами: створення малих технологічних фірм та підтримка інноваційних заходів у МСП; технологічний консалтинг і посередництво, інформування про нові технології; ініціювання мереж підтримки, співпраці та кооперації.

Зазвичай ініціатори змін, особи, які пробують упровадити будь-які нові рішення до суспільного й господарського життя, зіштовхуються з різноманітними перешкодами – ментальними, фінансовими, політичними, організаційними.

Одним з очевидних ефектів було створення Польської асоціації організаторів бізнес-інкубаторів та інноваційних центрів, яка розпочала інформаційну, пропагандистську, консалтингову, навчальну діяльність та лобіювання.

Сьогодні, після 15-ти років набуття досвіду, відбувається повільна консолідація польської моделі інституційної підтримки інноваційної діяльності. Роль центрів інновацій знайшла своє втілення в *Національному плані розвитку* та в інших програмних документах щодо господарського розвитку країни.

Центри інновацій є пріоритетним інструментом реалізації Секторної операційної програми (СОП) – зростання конкурентоспроможності економіки.

Розвиток технологічних парків та інкубаторів безпосередньо записаний у пріоритеті 1, дії 3: «Створення сприятливих умов для розвитку підприємств». Як підтримку аналізованих ініціатив можемо розглядати інші дії. Наприклад, (1) «Зміцнення організацій, що підтримують діяльність підприємств» і (4) «Зміцнення співпраці між науково-дослідницькою сферою та економікою». Тут, передусім, ідеться про розвиток послуг підтримки бізнесу. Проекти можуть бути фінансованими з таких джерел: СОП «Розвиток людських ресурсів», пріоритет 2 – «Розвиток суспільства, що базується на знаннях», дія 3 – «Розвиток кадрів сучасної економіки та підприємництва»; з «Інтегрованої Операційної Програми Регіонального Розвитку» (ІОППР), наприклад, пріоритет 1 – «Розбудова та модернізація інфраструктури, що служить зміцненню конкурентоспроможності регіонів», дія 5 – «Інфраструктура інформаційного суспільства», пріоритет 2 – «Зміцнення регіональної економічної бази та людських ресурсів», дія 3 – «Розвиток кадрів регіональної економіки», дія 4 – «Регіональні інноваційні стратегії», пріоритет 3 – «Місцевий розвиток» [4].

У другій половині 2005 року кількість активних центрів інновацій становила 77, натомість кількість реалізованих ініціатив – 86. У порівнянні з 2004 роком відбулося 60-відсоткове збільшення кількості суб'єктів цього типу. Так, висока динаміка має кілька джерел:

- розвиток нової категорії центрів – академічних інкубаторів підприємництва, більшість з яких почала свою діяльність наприкінці 2004 – на початку 2005 років;

- у сфері підтримки інноваційності почали діяти Наукові одиниці розвитку (НОР) та професійні об'єднання (Вища технічна організація та воєводські клуби техніки та раціоналізації);
- зростання активності недержавних ВНЗ;
- реалізація проектів пріоритету 1, дії 3 – «Створення сприятливих умов для розвитку підприємств» у рамках Секторної операційної програми «Зростання конкурентоспроможності економіки».

Більшість нових центрів були створені в результаті реалізації нових завдань суб'єктами, ринкове становище яких стало стабільним. Нові інституції є винятками. Ряд аналізованих центрів діють у формі проектів з обмеженою організаційною та технологічною самостійністю. У кількох випадках стикаємося зі специфічною ситуацією дублювання центрів, наприклад, у технологічному парку, що розвивається, діє технологічний інкубатор або ж академічний інкубатор підприємництва діє в центрі трансферу технологій.

Протягом останніх років важливим елементом підтримки розвитку інфраструктури трансферу технологій була діяльність Польського агентства розвитку підприємництва (ПАРП), а саме:

- опрацювання аналітичних звітів щодо можливості впровадження, звітів про вплив на середовище та бізнес-планів для 13-ти промислових і промислово-технологічних парків (завдання, реалізовані спільно з Агентством розвитку промисловості);
- допомога у створенні й керуванні 23-ма центрами трансферу технологій, технологічними парками та інкубаторами.

Таблиця 2

№ п/п	Типи центрів інновацій у Польщі	Діючі	У процесі створення (оціночні дані)
1	2	3	4
1.	Центри трансферу технологій	44	40
2.	Технологічні інкубатори	7	15
3.	Академічні інкубатори підприємництва	18	12
4.	Технологічні парки (в тому числі науково- та промислово-технологічні парки)	8	19
Загалом		77	86

Джерело: [5]

У результаті доопрацьовано ряд проектів: технологічних і промислово-технологічних парків, технологічних та академічних інкубаторів. Важливою формою діяльності, що об'єднує середовища інституцій підтримки в окремих воєводствах, є розроблення регіональних інноваційних стратегій. У майбутньому на регіональному рівні, який координується Маршалківськими управліннями, очікується зростання ролі механізмів підтримки та числа авторитетних осіб, котрі приймають рішення.

Польські центри інновацій функціонують у різних організаційно-правових формах. Найчастіше стикаємося із суб'єктами сектора *R&D* (43,2%), звідси 72% становлять академічні загальноузівські, міжфакультетні центри або центри факультетів.

Протягом найближчих років очікується збереження динаміки створення нових центрів у зв'язку з такими передумовами:

1) записані в Лісабонській стратегії пріоритети країн ЄС ведуть до того, що використання Структурних Фондів дедалі більше націлене на побудову економіки, базовану на знаннях, у тому числі на розвиток організацій та механізмів трансферу знань і технологій до малих і середніх підприємств;

2) розвиток нових форм активності ВНЗ; зростання конкуренції змушує їх до розширення сфери традиційних функцій ВНЗ (дослідницької дидактичної), включаючи до неї діяльність у сфері підприємництва й трансферу технологій;

3) реструктуризація Польської академії наук і одиниць розвитку та наукових;

4) пошук академічними установами додаткових джерел фінансування, розширення сфери завдань бюро патентів, мереж контактних пунктів і центрів кар'єри;

5) розширення сфери завдань і поступова модифікація частини діючих центрів підприємництва в технологічні центри, що реалізують програми підтримки інновацій та трансферу технологій до МСП.

Для зміцнення діючих і створення нових організацій підтримки та розвитку підприємництва ключове значення має діяльність у таких сферах:

1. Створення програм підтримки інноваційності, підприємництва та розвитку МСП на національному, регіональному й районному рівнях, усюди, де для найефективніших інституцій є кошти (що виділяються в рамках конкурсів).

2. Поліпшення управління та участі в діючих програмах підтримки.

3. Розвиток освіти для консультантів бізнесу й експертів трансферу технологій; навчання й удосконалення колективів у сфері організації трансферу технологій та охорони інтелектуальної власності: післядипломне навчання, аспірантура, навчальні поїздки та стажування за кордоном у відомих ВНЗ США та Європи (а також китайських, тайванських та ізраїльських).

4. Підвищення рівня вмінь опрацювання й управління програмами трансферу та комерціалізації технологій.

5. Розвиток інфраструктури лобіювання в регіонах, на національному рівні, а також при європейських комісіях; опрацювання та інформування про «історії успіху».

6. Розвиток таких регіональних систем інновацій, як мережі співпраці адміністрацій, науково-дослідних інституцій, центрів інновацій та підприємництва.

7. Допомога в підготовці аналітичних звітів про можливості виконання і складання бізнес-планів для нових центрів та забезпечення їх рівномірного розвитку по всій країні.

8. Розвиток міжнародних контактів і співпраці.

9. Розробка системи моніторингу діяльності організацій та програм підтримки.

Наприклад, індустріальний науково-технологічний парк у Сувалках, енергетичний та авіаційний кластери у Жешуві було започатковано в індустріально відсталих у недалекому минулому регіонах, проте нині, незважаючи на критичне ставлення до них деяких наукових колективів у столиці країни, вони активно діють, створюючи нові робочі місця та сприятливий інноваційний клімат.

Успішна діяльність гравців інноваційного поля на регіональному рівні передбачає:

- значну роль у втіленні на місцях плану національної інноваційної політики;
- активну участь у розвитку регіону;
- важливу роль у реалізації регіональної інноваційної стратегії;
- співробітництво та кооперацію регіональних технологічних та індустріальних кластерів;
- участь у спільних технологічних і наукових проектах;
- оптимальне використання центрального й місцевого бюджету для економічного розвитку;
- узгоджену роботу державних органів влади, відповідальних за розвиток і реалізацію національної наукової та інноваційної політики (міністерств, національних агентств, місцевих адміністрацій тощо);
- участь у виконанні національних програм розвитку;
- участь у пошукових наукових дослідженнях.

В Польщі, у Гданському інституті ринкової економіки було проведено дослідження регіональних інноваційних систем (РІС). Згідно з ним, можна виділити такі їх сильні сторони:

- діяльність, спрямована на фінансову (в основному зі структурних фондів) підтримку інноваційної діяльності;
- наявність фінансових інструментів для підтримки НДДКР;

- зростаюча обізнаність та інноваційна культура підприємств, установ та місцевих органів влади;
 - зростання кількості інноваційно-активних підприємств (збільшується рівень витрат на НДДКР та рівень зайнятості в цій сфері);
 - зростання кількості установ з підтримки інновацій та установ з підтримки бізнесу;
 - високий конкурентний потенціал фірм в деяких (традиційних для Польщі) галузях: харчовій промисловості, галузі машинобудування та деревообробної промисловості;
 - збільшення кількості товарів і послуг інноваційного характеру;
 - високий рівень активності бізнес-середовища;
 - поліпшення доступу фірм до трансферу технологій на регіональному, національному та міжнародному рівнях;
 - зростання частки експорту з високим ступенем переробки товарів;
 - реалізація європейських проектів, пов'язаних з інноваційним розвитком;
 - динамічний розвиток сектора малого і середнього бізнесу.
- Між тим необхідно також окреслити деякі слабкі сторони РІС Польщі:
- кваліфікація деяких співробітників установ НДДКР є занадто низькою з точки зору їх здатності брати участь у підвищенні ефективності інноваційної діяльності;
 - обмежені можливості співпраці з науково-дослідними установами та іншими підприємствами; застарілі технології та технічне обладнання багатьох підприємств;
 - обмежена кількість стимулів для інноваційної діяльності (без значних податкових пільг або інвестиційної підтримки);
 - обмеженість власних коштів підприємств для інвестування в інноваційну діяльність.

Чехія

Наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. наукова система Чехії намагалась адаптуватись до політичних та економічних змін у країні. На сьогодні високого рівня розвитку сучасна чеська наука досягла завдяки активній підтримці з боку держави та реформуванню наукової системи.

На сьогодні уряд Чехії створює умови для надання ефективної державної підтримки системі НДДКР, що задовольняє потреби економіки країни на сучасному етапі адаптації до стандартів Європейського Союзу. Це зводить до мінімуму втручання держави в наукову роботу, спрощує механізми фінансування з державного бюджету, стимулює конкуренцію в галузі науки і техніки, підтримує інтеграцію наукових досліджень у діяльність університетів, зміцнює зв'язки між університетами й Академією наук, а також надає підтримку міжнародній науково-інноваційній співпраці [6].

За останні роки державні асигнування на науково-дослідну діяльність у Чехії виділяються в основному для неуніверситетських наукових центрів. Основні фінансові надходження, що направлені на розвиток чеської науки, розподіляються між Академією наук ЧР і Міністерством освіти, молоді та спорту. Невелика частина коштів з державного бюджету надходить до Міністерства промисловості і торгівлі, Міністерства охорони здоров'я, Міністерства сільського господарства, Міністерства охорони навколишнього середовища, Міністерства транспорту для фінансування цільових індустріальних програм і наукових проектів, що підвищують конкурентоспроможність чеської економіки. У цілому у 2010 р. фінансові надходження на розвиток науково-дослідної діяльності в Чехії становили близько 1,56 % ВВП (з цих коштів 49 % асигновано приватним сектором, 41% – державою, 10 % – закордонними інвесторами).

Протягом останніх років Чехія дедалі більше приділяє уваги розвитку науки, однак тільки за рахунок державного бюджету наука не може повноцінно розвиватись, тому фінансування наукових досліджень здійснюється через впровадження системи грантів. Урядом Чехії, університетами та Академією наук ЧР створено фонди, що фінансують фундаментальні дослідження. Окремі наукові дослідження фінансуються агентствами, які створені міністерствами і відомствами, великими промисловими підприємствами, що зацікавлені в наукових розробках. Важливу роль у розподілі коштів відіграє Агентство з технологій (засноване у 2009 р.), що підтримує програми, прикладні соціальні наукові проекти, дослідно-конструкторські розробки, інноваційні дослідження тощо.

У Чехії великого значення набули зв'язки науки з промисловістю, впровадження наукових розробок у виробництво. У початковий період реформ передбачалось, що промислові науково-дослідні установи трансформуються в регіональні технологічні парки. Дослідницькі організації заснували Асоціацію наукових парків, яка мала створити базу для реорганізації науково-дослідних інститутів. Для впровадження технологій у виробництво було створено Асоціацію трансферу технологій й обміну. У політичних колах ця позиція не знайшла підтримки, у результаті чого 105 наукових установ були приватизовані і у своїй діяльності стали менше займатися науковими дослідженнями [7]. Були запроваджені державні програми «Парк» і «Трансферт», які надавали реальну підтримку малим і середнім підприємствам. Також відіграють важливу роль у фінансуванні наукових проектів місцеві бюджети.

Академічний сектор переорієнтувався на технічні науки і прикладні дослідження. Це створило можливість налагодити більш тісні контакти з керівництвом наукових і технологічних парків. Науково-технологічні парки виникли і в самій Академії наук, хоча вони виявилися менш продуктивними, ніж створені на базі промислових підприємств.

Поступово сформувалися зв'язки між університетами й промисловими фірмами. Вони набули характеру дослідницьких експертиз нових технологій і наукових розробок, що застосовувались у виробництві. Однак в університетах Чехії така практика займає невеликий відсоток і у фінансовому відношенні пріоритет надається саме освіті, а не науковим дослідженням.

Серед найвідоміших університетів Чехії слід відзначити:

- Карлів університет;
- Університет ім. Т. Г. Масарика (м. Брно);
- Університет Західної Богемії (м. Пльзень);
- Вищу технічну школу (м. Брно);
- Вищу гірничу школу – технічний університет (м. Острава);
- Університет ім. Ф. Палацького (м. Оломоуц);
- Чеський політехнічний університет (м. Прага);
- Менделівський сільськогосподарський та лісотехнічний університет (м. Брно);
- Чеський сільськогосподарський університет (м. Прага).

Усього в Чехії понад 35 вищих навчальних закладів. При університетах діють установи, які ведуть науково-дослідну діяльність. Зокрема, в університеті ім. Т. Г. Масарика функціонують: Міжнародний інститут політології, Інститут обчислювальної техніки, у Карловому університеті діють Інститут політології і міжнародних відносин, Інститут економіки, Інститут соціології, Інститут журналістики тощо.

За результатами дослідження, проведеного у 2010 р. іспанською науково-дослідною групою Scimago, було визначено рейтинг Академії наук ЧР і Карлового університету, згідно з яким ці установи займають почесне п'яте і шосте місця серед науково-дослідних інститутів та університетів Центральної і Східної Європи. У цілому рейтинг охоплює 172 науково-дослідних інститути і університети зі Східної Європи та 2833 установи у всьому світі. У світовому рейтингу АН ЧР і Карловий університет зайняли 97 та 231 місце відповідно [8].

Основу для розвитку сучасної науково-технічної співпраці між Чеською Республікою та Україною було закладено підписанням угоди між урядом ЧР та Кабінетом Міністрів України про економічне, промислове та науково-технічне співробітництво, угоди про співробітництво в галузі культури між Міністерством культури України та Міністерством культури ЧР на 2012–2014 рр., угоди про співробітництво в галузі освіти та науки на 2012–2015 рр. між Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України і Міністерством освіти, молоді та спорту ЧР. Договірною-правова база з питань науково-технічного співробітництва між Чехією й Україною достатньо широка та охоплює різноманітний спектр взаємодії сторін у зазначеній галузі. Науково-технічне співробітництво між Україною та ЧР передбачає спільні науково-технологічні та науково-дослідні проекти; обмін науковцями, фахівцями, дослідниками та експертами з метою виконання наукових програм і проектів; обмін науковою і технічною інформацією, документацією, а також

лабораторними зразками та обладнанням; організацію та проведення спільних наукових конференцій, симпозіумів, семінарів, виставок. Крім того, діє ряд прямих угод про співробітництво між вищими навчальними закладами України та Чехії.

Співробітництво в галузі освіти відбувається також по лінії обміну студентами, аспірантами та викладачами вищих навчальних закладів обох країн.

Характерною рисою міжнародної співпраці наукових організацій Чехії став перехід на багатосторонню форму співробітництва з іноземними науковими установами. Особливо інтенсивно почала розвиватись міжнародна наукова співпраця з європейськими країнами. Завдяки підписаній угоді про асоційоване членство, країна отримала повний доступ до всіх програм і заходів Європейського Союзу в галузі науки і техніки.

Слід наголосити, що головним чинником інноваційного процесу в країні є промислові розробки. При цьому пріоритетними вважаються такі високотехнологічні галузі, як автомобілебудування та авіабудування, інформаційні, телекомунікаційні, нано- і біотехнології. Цільові дослідницькі програми здійснюють 22 державні організації та відомства. Діє Центр авіаційних і космічних досліджень.

Значну роль у забезпеченні інноваційного розвитку країни відведено установам Чеської академії наук та вищим навчальним закладам. В інститутах і університетах створено спеціалізовані технологічні центри, які надають послуги підприємцям в області трансферу технологій. Ці центри та інші спеціалізовані дослідницькі організації взаємодіють з промисловими підприємствами, створюючи консорціуми для роботи над конкретними проектами.

На особливу увагу заслуговує практика створення так званих інноваційних підприємницьких інкубаторів та науково-технологічних парків, яка набула широкого застосування в країні. Програми інноваційних інкубаторів надають підприємницьким суб'єктам низку фінансових та інших інструментів та послуг підтримки. Управління програмами здійснюється менеджментом інноваційних інкубаторів. У випадку науково-технологічних парків йдеться про великі проекти, які надають адміністративні та лабораторні приміщення в оренду підприємницьким та державним структурам, вищим навчальним закладам, а також малим інноваційним фірмам. Обсяг послуг тут менший, ніж в інкубаторах, але орендатори можуть використовувати вигоди високого рівня концентрації інноваційних суб'єктів в одному місці. За результатами міжнародного дослідження консалтингової компанії «Ernst&Young», нині Чехія входить в десятку країн, найбільш привабливих для вкладення інвестицій у розвиток науково-технологічних парків.

Особливості діяльності інноваційних структур країн В-4 наведено в таблиці 3.

Таблиця 3

**Особливості діяльності інноваційних структур країн
Вишеградської групи**

№ п/п	Ознаки	Країни Вишеградської групи			
		Словаччина	Угорщина	Польща	Чехія
1	2	3	4	5	6
1.	Види інноваційних структур	<ul style="list-style-type: none"> - Науково-дослідницький інститут; - Дослідницький центр; - Технологічний (науковий) парк; - Промисловий (індустріальний) парк; - Кластери (Університет Коменського в Братиславі [9], Технічний університет м. Кошице, Науково-дослідний центр університету Жиліна [10]) 	<ul style="list-style-type: none"> - Науково-дослідницький інститут; - Науковий парк; - Індустріальний парк; - Бізнес-інкубатор; - Стартап компанії; - Технологічні платформи; - Кластери 	<ul style="list-style-type: none"> - Науково-дослідницький інститут; - Науково-дослідницькі осередки, центральні лабораторії та інші організації, основним завданням яких є проведення науково-дослідницької діяльності; - Центри інновацій; - Наукові парки; - Індустріальні парки; - Бізнес- і технологічні інкубатори; - Спін-офф компанії; - Стартап компанії; - Технологічні платформи; - Технополіс (Індустріальний науково-технологічний парк у Сувалках, енергетичний та авіаційний кластери у Жешуві [5], Гданський інститут ринкової економіки) 	<ul style="list-style-type: none"> - Науково-дослідницькі інститути; - Центральні лабораторії - Наукові парки; - Технополіс; - Індустріальні парки; - Бізнес- і технологічні інкубатори; - Кластери <p>(Південно-Моравський інноваційний центр (South Moravian Innovation Centre)[11], Університет імені Масарика (Masaryk university [12])</p>
2.	Мета створення	<ol style="list-style-type: none"> 1. Розвиток фундаментальних досліджень з подальшою комерціалізацією результатів. 2. Посилення конкурентних переваг певної території. 3. Децентралізація і демократизація управління освітою. 4. Підвищення автономії ВНЗ. 			

		<p>5. Громадський контроль за рішеннями міністерств, розподілом коштів бюджету, діяльністю ВНЗ.</p> <p>6. Повна ліквідація монополії держави на створення навчальних програм і підручників.</p> <p>7. Вільна навчальна і економічна діяльність вищих навчальних закладів.</p> <p>8. Комерціалізація результатів дослідницької діяльності.</p> <p>9. Посилення конкурентних переваг продукції підприємств-резидентів, зниження витрат, матеріало-, енерго-, трудомісткості.</p>
3.	Зміст діяльності	<p>1. Поєднання нових ідей і розробок з фінансовими ресурсами і виробничою базою, забезпечення умов для розвитку малих інноваційних фірм.</p> <p>2. Поширення знань і вмінь шляхом надання консультацій і проведення навчань, збирання й поширення інформації, надання допомоги у трансфері технологій у рамках діяльності центрів трансферу технологій.</p> <p>3. Надання комплексних послуг у певному місці за визначеним стандартом, в оточенні наукових інституцій, з метою підтримки започаткування інноваційної господарчої діяльності (інноваційні інкубатори, інкубатори підприємництва, технологічні центри).</p> <p>4. Створення місць концентрації підприємств (кластерів) та інноваційного середовища шляхом об'єднання в рамках визначеної території послуг для бізнесу та різноманітних форм допомоги для технологічних фірм у рамках технологічних, наукових і промислово-технологічних парків.</p> <p>5. Надання підтримки під час створення нових підприємств у рамках наукових організацій і ВНЗ, що засновуються студентами, випускниками, аспірантами й науковими працівниками в так званих пре-інкубаторах та академічних інкубаторах підприємництва.</p> <p>6. Концентрація малого та середнього бізнесу навколо великого промислового підприємства для забезпечення постійного циклу виробництва.</p> <p>7. Надання початкової фінансової підтримки (<i>seed i start-up</i>) у формі пара-банкових позичкових і гарантійних фондів; важливим ринковим доповненням цієї категорії є комерційно орієнтовані фонди венчурного капіталу (<i>venture capital</i>).</p>
4.	Функції	<ul style="list-style-type: none"> - Поєднання наукових досліджень у передових і нових галузях з наукомістким промисловим виробництвом; - вдосконалення системи освіти, націленої на відкритість, інноваційність та підприємництво; - розвиток дослідницької діяльності з метою вивільнення внутрішніх факторів розвитку регіону; - побудова інфраструктури інформативного суспільства; - оптимальне використання фондів ЄС для реалізації РІС; - розбудова інституційних форм співпраці академічного середовища, регіональної влади та представників бізнесу; - стимулювання переходу від експериментального виробництва до масового комерційного освоєння нової інноваційної продукції; - зростання кількості установ з підтримки інновацій та установ з підтримки бізнесу; - розвиток малого та середнього бізнесу, збільшення кількості робочих місць, впровадження наукових досягнень у високотехнологічні підприємства; - збільшення кількості товарів і послуг інноваційного характеру.
5.	Результати діяльності	<p>1. Створення регіональних інноваційних систем (РІС).</p> <p>Центри інновації є суттєвим елементом кожної сучасної інноваційної системи країни, яка розбудовує основи економіки, базовані на знаннях. Вони відповідають за побудову платформи діалогу та співпраці світу науки й бізнесу, створюючи умови для ефективного трансферу інформації, знань і технологій. Їх активність включає:</p> <ul style="list-style-type: none"> - ініціювання та організацію співпраці всіх партнерів, необхідних для

		<p>ефективної реалізації інноваційного процесу;</p> <ul style="list-style-type: none"> - визначення інноваційних потреб фірм і комерційних можливостей у рамках наукових організацій; - удосконалення механізмів трансферу технологій; - створення необхідних для економічного розвитку партнерства різних приватних і публічних суб'єктів. <p>2. Створення регіональної системи інновацій – тривалого партнерства між промисловістю, інституціями оточення бізнесу, науково-дослідними одиницями, урядовою адміністрацією та самоврядуванням з метою прискорення інноваційної діяльності в регіоні.</p> <p>3. Виробництво та комерціалізація інноваційної продукції.</p> <p>4. Створення та підтримка малих наукомістких фірм.</p> <p>5. Поширення інноваційної продукції.</p>
6.	Учасники та розміщення	<p>1. ВНЗ, навчальна організація, лабораторії, виробничі підприємства, транспортна інфраструктура тощо; агломерація, місто або наукове містечко.</p> <p>2. Промислові підприємства, фінансові установи, органи місцевої влади. Територія поблизу ВНЗ, НДІ, промислового підприємства. Компактне розташування.</p> <p>3. Організації сфери технічної та соціальної інфраструктури. Відокремлена територія з площами великих підприємств.</p>
7.	Роль держави	Обов'язкова підтримка з боку держави: здійснення інвестицій у розвиток інфраструктури, капіталовкладення у прикладні дослідження, державні замовлення, податкові пільги.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Innovation Policies in the Visegrad Countries (Інноваційна політика країн Вишеградської групи) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ibs.org.pl/projekty/files/Visegrad/Publication.pdf>
2. The Technical University of Košice [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.tuke.sk/tuke/university>
3. Інструменти підтримки інноваційності малих і середніх підприємств: досвід Польщі та Європейського Союзу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.agroin.org/statti/polsha.pdf>
4. Національний план розвитку 2004-2006 рр., ухвалений Радою Міністрів Польщі 14 січня 2003 року, скоригований відповідно до рішення Ради Міністрів з 11 лютого 2003 року, Варшава, лютий 2003, С. 91-125.
5. Бонковскі А. Інструменти підтримки інноваційності малих і середніх підприємств: досвід Польщі та Європейського Союзу/ Александр Бонковскі, Міхал Клепка, Кшиштоф Матусяк, Єжи Стшелєц, Кшиштоф Засядли. – Познань-Київ. – 2005. – 186 с.
6. Filacek A. Social Sciences and Humanities in Czech Republic // Theory of Science. – 2004. – Vol. 24, N 1. – P. 5–34.
7. Водопьянова Е. Страны Центральной и Восточной Европы: наука в пути / Е. Водопьянова // Мировая экономика и международные отношения. – 2000. – № 10. – С. 71–77.
8. Академия наук Чехии и Карлов университет признаны лучшими в Восточной Европе – Scimago [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.novoya.com/info/1500.html>

9. Comenius University in Bratislava [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uniba.sk/>
10. Technical University of Kosice and University of Zilina [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.tuke.sk/tuke?set_language=en&cl=en
11. South Moravian Innovation Centre [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.jic.cz/en/>
12. Masaryk university [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.muni.cz/>

REFERENCES

1. Innovation Policies in the Visegrad Countries. Retrieved from: <http://ibs.org.pl/projekty/files/Visegrad/Publication.pdf>
2. The Technical University of Košice. Retrieved from: <https://www.tuke.sk/tuke/university>
3. Instrumenty pidtrymky innovatsiynosti malykh i serednikh pidpryyemstv: dosvid Pol'shchi ta Yevropeys'koho Soyuzu [Tools for innovation support for small and medium enterprises: the experience of Poland and the European Union]. *agroin.org*. Retrieved from: <http://www.agroin.org/statti/polsha.pdf>
4. Natsional'nyy plan rozvytku 2004-2006 rr., ukhvalenyy Radoyu Ministriv Pol'shchi 14 sichnya 2003 roku, skoryhovanyy vidpovidno do rishennya Rady Ministriv z 11 lyutoho 2003 roku, [National Development Plan 2004-2006, adopted by the Council of Ministers of Poland on January 14, 2003, adjusted according to the decision of the Council of Ministers from February 11, 2003]. 91-125.
5. Bonkovski, A. (2005). Instrumenty pidtrymky innovatsiynosti malykh i serednikh pidpryyemstv: dosvid Pol'shchi ta Yevropeys'koho Soyuzu [Tools for innovation support for small and medium enterprises: the experience of Poland and the European Union]. 186.
6. Filacek, A. (2004). Social Sciences and Humanities in Czech Republic. *Theory of Science. Vol. 24, 1*, 5–34.
7. Vodop'yanova, Ye. (2000). Strany Tsentral'noy i Vostochnoy Yevropy: nauka v puti [Countries of Central and Eastern Europe: Science in transit]. 10, 71–77.
8. Akademiya nauk Chekhii i Karlov universitet priznany luchshimi v Vostochnoy Yevrope [The Czech Academy of Sciences and the Charles University are recognized as the best in Eastern Europe]. Retrieved from: <http://www.novoya.com/info/1500.html>
9. Comenius University in Bratislava. Retrieved from: <https://uniba.sk/>
10. Technical University of Kosice and University of Zilina. Retrieved from: http://www.tuke.sk/tuke?set_language=en&cl=en
11. South Moravian Innovation Centre. Retrieved from: <https://www.jic.cz/en/>
12. Masaryk university. Retrieved from: <https://www.muni.cz/>

Устич С.І.,
доктор соціологічних наук, професор,
завідувач кафедри міжнародних студій та суспільних комунікацій
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
Надзвичайний і Повноважний Посол
(м. Ужгород, Україна)

СИСТЕМА ІНДЕКСАЦІЇ ТА МОНІТОРИНГУ ЕФЕКТИВНОСТІ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ УНІВЕРСИТЕТУ

У статті обґрунтовується системна модель оцінки та відстеження тенденцій розвитку транскордонних процесів в Європі, зокрема транскордонного співробітництва (ТКС), на її новому Східному кордоні. Пропонуються алгоритми теоретичних дій та практичної реалізації системи індексації та моніторингу ТКС.

Ключові слова: транскордонне співробітництво, індексація, моніторинг, кількісні та якісні індикатори, імплементація.

The article substantiates the systemic model of assessment and tracking of trends in the development of cross-border processes in Europe, in particular, cross-border cooperation (CBC), on its new Eastern border. The algorithms of theoretical actions and practical implementation of the system of indexation and monitoring of TCS are offered.

Key words: cross-border cooperation, indexation, monitoring, quantitative and qualitative indicators, implementation.

Система індексації та моніторингу ефективності інноваційного розвитку університету (СІМІР) – це комплекс теоретичних і організаційно-практичних заходів, що забезпечує коректний аналіз і порівняння загальних і відмінних рис інноваційної діяльності структурних підрозділів, а також тенденцій інноваційного розвитку університету з метою підвищення ефективності його функціонування, зокрема, шляхом оптимізації управління.

В основу СІМІР покладено *модель інноваційного розвитку університету*, створену в рамках реалізації міжнародного проекту «Інноваційний університет».

У розробленому наборі кількісних та якісних індексів максимально враховані методологічні підходи, що схвалені Болонським процесом, а також органами державного управління освітою і наукою країн, які представляють учасники проекту.

Але цим масивом інформації СІМІР не обмежується. Вона забезпечує *системний аналіз* якісних і кількісних сторін інноваційного розвитку університету, тим самим надаючи можливість отримання *максимально повної та адекватної інформації* про це явище.

Маючи в своєму розпорядженні таку інформацію, суб'єкти управління університетом на різних рівнях отримують можливість вироблення і прийняття *найбільш ефективних* управлінських рішень щодо інноваційного розвитку.

Запропонований набір оціночних критеріїв (наприклад, статистичних оцінок) у процесі середньо- та довгострокових моніторингових досліджень інноваційного розвитку університету та його підрозділів може певною мірою модифікуватися. Але для забезпечення коректності порівняльного аналізу ефективності інноваційного розвитку основні критерії цього аналізу у всіх випадках практичного застосування повинні бути єдиними.

Хронологічні рамки стартового і наступних моніторингових досліджень ефективності інноваційного розвитку визначаються керівництвом університету та є єдиними для всіх його підрозділів.

Визначення основних понять

Об'єкт індексації – інноваційний розвиток університету (ІРУ).

Індексація ІРУ – інструмент науково - практичного аналізу інноваційного процесу, заснований на використанні методу побудови індексів.

Індексація та проведений на її основі моніторинг інноваційного процесу є інформаційною базою та запорукою суттєвого покращення інноваційної діяльності університету у різних сферах (навчальній, науковій, виховній тощо) та на різних рівнях (макро-, мезо- та мікро-).

Індекс (від латинського *indico* – вказую) ІРУ – показник (відносна величина, виражена в частках одиниці або відсотках), який *із кількісного боку характеризує динаміку інноваційного розвитку університету, а також служить для порівняння ефективності інноваційної діяльності його структурних підрозділів.*

Загальний індекс ІРУ – показник ефективності інноваційного розвитку університету.

Особливий індекс ІРУ – показник *рівня розвитку тієї чи іншої групи рис (параметрів) інноваційного процесу.*

Одиничний індекс ІРУ – показник *рівня розвитку специфічних рис інноваційного процесу.*

Релевантність індексу – значимість індексу, його питома вага в сукупності інших, однопорядкових із ним індексів.

Необхідність врахування релевантності того чи іншого індексу пов'язана з тим, що різні однопорядкові індекси відіграють в розвитку інноваційного процесу неоднакову системоутворюючу роль. Це має бути відображено в їх оцінці через встановлення різниці в кількості балів, якими вимірюється той чи інший індекс.

Моніторинг ІРУ. Під моніторингом ІРУ мається на увазі систематичне спостереження і контроль за цим процесом з метою виявлення його відповідності бажаному результату. В часовому відношенні проводять

коротко-, середньо- і довгостроковий моніторинг. Наприклад, короткостроковий моніторинг може охоплювати період до 1 року, середньостроковий – 3-5 років, довгостроковий – 10-15 років.

Базою для організації моніторингу є результати разового (стартового) аналізу інноваційного розвитку університету в цілому і його структурних підрозділів зокрема.

Щорічний моніторинг здійснюється шляхом відслідковування змін індексів ІРУ.

Моніторування можливе за умови дотримання єдиної методології і методики оцінки рівня ІРУ. За результатами моніторингів готуються доповіді, в яких, на основі проведеного аналізу, суб'єктам управління університету надаються практичні рекомендації для оптимізації ІРУ.

На етапі проведення моніторингу ІРУ:

1) параметри запропонованої моделі ІРУ (та конкретизуючі їх індекси) повинні отримати кількісний та якісний виміри, оцінки;

2) має бути проведений аналіз отриманої інформації і підготовлені пропозиції щодо корегування розвитку ІРУ для прийняття відповідних управлінських рішень.

Побудова індексів

Розбудова індексів здійснюється на основі загальнонаукової формули єдності загального, особливого, одиничного.

Загальний індекс «Показник ефективності інноваційного розвитку університету» відображає об'єкт індексації загалом. Він розбудовується на основі особливих індексів шляхом їх додавання і визначення середнього показника. Визначається за бальною шкалою.

Особливі індекси – це показники *рівня розвитку тієї чи іншої групи рис (параметрів) інноваційного процесу*. Розбудовуються на основі одиничних індексів шляхом їх додавання і визначення середнього показника. Визначаються за бальною шкалою. По відношенню до загального індексу особливі індекси виступають як субіндекси.

Особливими індексами загального індексу є:

- «Інноваційність освітньої діяльності».
- «Інноваційність науково-дослідної роботи».
- «Інноваційність взаємодії з бізнес-середовищем».
- «Інноваційність інтеграції ВНЗ у міжнародний освітній і науковий простір».

Одиничні індекси – це показник *рівня розвитку специфічних рис інноваційного процесу*. Визначаються вони за бальною шкалою. Одиничні індекси виступають субіндексами по відношенню до загального і особливих індексів.

Робота експерта

- Експерт здійснює аналіз особливих індексів шляхом дослідження визначених кількісних і якісних одиничних індексів.

- Спочатку проводиться нарративний (словесний) аналіз особливого індексу.

- На основі нарративного аналізу виставляється бальна оцінка кожного з одиничних індексів. Потім отримані бали додаються, а сума ділиться на кількість одиничних індексів. У такий спосіб встановлюється бальна оцінка особливого індексу.

Для того ж, щоб встановити бальну оцінку загального індексу, додаються бальні оцінки його особливих індексів.

Одиничні індекси особливого індексу **«Інноваційність освітньої діяльності»** (оцінюється за 10 - бальною шкалою):

1.1. Частка осіб, що навчаються в університеті за пріоритетними напрямами розвитку ВНЗ, у загальній кількості студентів.

1.2. Частка випускників університету, працевлаштованих за спеціальністю (в т.ч. тих, що навчались за пріоритетними напрямами розвитку ВНЗ).

1.3. Кількість осіб, прийнятих в аспірантуру і докторантуру із сторонніх організацій за пріоритетними напрямами розвитку, в розрахунку на 1 науково-педагогічного працівника.

1.4. Наявність нових освітніх технологій.

1.5. Показники розвитку кадрового потенціалу:

1.5.1. Кількість молодих вчених (спеціалістів, викладачів) із сторонніх організацій, що пройшли професійну перепідготовку чи підвищення кваліфікації за пріоритетними напрямами розвитку ВНЗ у розрахунку на 1 педагогічного працівника.

1.5.2. Частка науково-педагогічних працівників й інженерно-технічного персоналу у вікових категоріях від 30 до 49 років.

1.5.3. Частка науково-педагогічних працівників, що мають вчену ступінь доктора наук і кандидата наук.

1.5.4. Частка аспірантів і науково-педагогічних працівників, що пройшли стажування у провідних наукових та університетських центрах.

1.5.6. Кількість спеціалізованих рад з присудження наукового ступеня доктора наук.

1.5.7. Кількість спеціалізованих рад з присудження наукового ступеня кандидата наук.

1.5.8. Загальна кількість місць аспірантури і докторантури

1.5.9. Ефективність роботи аспірантури і докторантури.

Одиничні індекси особливого індексу **«Інноваційність науково-дослідної роботи»** (оцінюється за 10-бальною шкалою):

2.1. Актуальність наукових досліджень.

2.1.1 Наявність наукових шкіл, що мають статус провідних в Україні.

2.1.2. Наявність грантів міністерств, відомств протягом кількох років.

2.1.3. Наявність грантів міжнародних фондів та програм.

2.1.4. Кількість наукових монографій, виданих центральними та закордонними видавництвами.

2.2. Кількість статей у науковій періодиці, що індексуються міжнародними базами даних, в розрахунку на 1 науково-педагогічного працівника (Webometrics, Scopus, імпакт-фактор, індекс Хірша).

2.3. Частка фундаментальних та прикладних досліджень за пріоритетними напрямками розвитку у загальній кількості наукових досліджень.

2.4. Показники рівня і значущості наукових досліджень.

2.4.1. Премії міжнародного та національного рівня.

2.4.2. Великі міжнародні і національні науково-технічні проекти.

2.4.3. Медалі та премії міжнародних і національних науково-технічних виставок.

2.4.4. Наявність патентів і ліцензій.

2.4.5. Наявність у структурі ВНЗ науково-дослідних інститутів, чисельність наукових лабораторій, оснащених високотехнологічним обладнанням, і штатного наукового персоналу.

2.4.6. Наявність центрів високопродуктивних технологій.

2.4.7. Наявність унікальних наукових об'єктів.

2.5. Показники ефективності науково-дослідної роботи студентів і наукової молоді.

2.5.1. Державні премії молодим ученим.

2.5.2. Кількість отриманих президентських грантів на підтримку молодих учених.

2.5.3. Кількість грантів національних і зарубіжних фондів, отриманих студентами і молодими вченими.

2.5.4. Кількість проведених студентських конференцій, олімпіад, конкурсів.

2.5.5. Кількість студентів, аспірантів та молодих учених, що пройшли стажування у провідних наукових центрах.

2.5.6. Наявність центрів довузівської підготовки.

2.6. Наявність наукової та навчально-наукової бази.

2.6.1. Потужності наукової бібліотеки.

2.6.2. Потужності Інтернет-центру і телекомунікаційної мережі.

2.6.3. Наявність фахових видань (з переліку ВАК).

2.6.4. Загальна кількість періодичних видань ВНЗ.

Одиничні індекси особливого індексу **«Інноваційність взаємодії з бізнес-середовищем»** (оцінюється за 5-бальною шкалою):

3.1. Наявність інноваційної інфраструктури (наукового парку, інноваційних центрів)

3.2. Обсяг робіт і послуг, що виконуються на базі інноваційної інфраструктури ВНЗ.

3.3. Кількість робочих місць у створених організаціях інноваційної інфраструктури (Наукового парку).

3.4. Кількість студентів, аспірантів, науково-педагогічних працівників, що беруть участь у роботі організацій інноваційної інфраструктури (Наукового парку).

3.5. Кількість студентів, аспірантів, науково-педагогічних працівників, що пройшли стажування і підвищення кваліфікації у сфері інноваційного підприємництва і трансферу технологій на базі об'єктів інноваційної інфраструктури провідних вітчизняних і зарубіжних ВНЗ.

3.6. Ефективність комерціалізації результатів наукових досліджень:

3.6.1. Кількість діючих ліцензійних угод.

3.6.2. Кількість зареєстрованих патентів на винаходи.

3.6.3. Обсяги госпдоговірних науково-дослідницьких та дослідницько-конструкторських робіт.

3.6.4. Кількість об'єктів інтелектуальної власності, поставлених на бухгалтерський облік.

3.7. Частка прибутку від дослідницьких робіт у загальних прибутках ВНЗ.

3.8. Частка прибутку від реалізованої ВНЗ та організаціями його інноваційної інфраструктури науково-технічної продукції.

3.9. Частка прибутку у загальних витратах на наукові дослідження, що виконані ВНЗ.

Одиничні індекси особливого індексу *«Інноваційність інтеграції вузу в міжнародний освітній і науковий простір»* (оцінюється за 5-бальною шкалою):

4.1. Наявність ліцензій на довузівську підготовку та навчання іноземних громадян.

4.2. Кількість укладених угод про співпрацю із закордонними партнерами.

4.3. Частка студентів-іноземців у загальній кількості студентів.

4.4. Частка науково-дослідницьких робіт у рамках міжнародних наукових програм у розрахунку на 1 науково-педагогічного працівника.

4.5. Кількість та обсяг спільних міжнародних науково-освітніх проектів і програм.

4.6. Виконання грантів міжнародних програм і фондів.

4.7. Наявність спільних міжнародних науково-освітніх центрів.

4.8. Кількість зарубіжних викладачів, запрошених для читання лекцій.

4.9. Кількість проведених міжнародних конференцій, симпозіумів, наукових семінарів, читань.

4.10. Участь у роботі Міжнародного консорціуму університетів.

4.11. Випуск спільних навчальних і наукових видань.

4.12. Наявність спільних освітніх та освітньо-наукових програм.

4.13. Наявність програм академічної мобільності (семестрове навчання, навчально-ознайомча та виробнича практика, стажування за кордоном).

Висновки

1. У разі коректного використання система індексації і моніторингу забезпечує *системний аналіз* якісних і кількісних показників інноваційного розвитку університету, тим самим надаючи можливість отримання про нього *максимально повної та адекватної інформації*.

2. Маючи в своєму розпорядженні таку інформацію, суб'єкти управління університетом на різних рівнях спроможні приймати щодо інноваційного розвитку вузу *найбільш ефективні управлінські рішення*.

Мельник О.П.,
студент V курсу магістратури
факультету історії та міжнародних відносин
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
(м. Ужгород, Україна)

НАПРЯМИ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЗМІСТУ І ФОРМ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ (З ДОСВІДУ ЗАРУБІЖНИХ УНІВЕРСИТЕТІВ)*

У статті зроблено спробу окреслити основні аспекти та напрями модернізації змісту і форми навчального процесу на основі досвіду університетів зарубіжних країн.

Ключові слова: модернізація, вища освіта, навчальний процес, системи альтернативного оцінювання.

The article attempts to outline the main aspects and directions of modernization of the content and form of the educational process based on the experience of universities of foreign countries.

Keywords: modernization, higher education, educational process, alternative assessment systems.

Модернізація вітчизняної вищої освіти, з огляду на необхідність формування інноваційної конкурентоспроможної економіки, потребує сьогодні особливої уваги. Не менш важливим є погляд на цю проблему з точки зору студентської молоді.

На нашу думку, серед основних напрямів такої модернізації варто виділити наступні:

1. Впровадження грантової системи як ефективного і перевіреного часом способу заохочення студентів.
2. Надання можливостей для самореалізації студентської молоді.
3. Перехід від індивідуальної до колективної системи роботи студентів та її оцінювання.
4. Впровадження системи рейтингу курсу.
5. Впровадження системи альтернативного оцінювання.
6. Кардинальна зміна змісту навчальних програм, пріоритетів у виборі дисциплін.

* При підготовці матеріалу використано власні дослідження автора та результати опитування студентів таких університетів: Bergische Universität Wuppertal (Німеччина); Gazi Üniversitesi (Туреччина); Rīgas Tehniskā universitāte (Латвія); Wirtschaftsuniversität Wien (Австрія); Universitat de València (Іспанія); Universitat de Barcelona (Іспанія); Универзитет «Гоце Делчев», Штип (Македонія); University of Ljubljana (Словенія); Université de Technologie de Compiègne (Франція); Akademia Polonijna w Częstochowie (Польща); Technická Univerzita v Košiciach (Словаччина).

7. Розширення формату лекційних занять.

Впровадження грантової системи. Незважаючи на високу резонансність питання про скасування стипендій, оцінка релевантності цього виду заохочень говорить сама за себе. Надання фінансової допомоги кожному, хто навчається у ВНЗ, за дотримання формальностей – відвідування занять та успішного складання сесії – виглядає дещо дивно. Практика зарубіжних колег підтверджує, що гранти, на відміну від стипендій, стимулюють прогрес у науковому середовищі, в той час як стипендії дозволяють більшій кількості студентів навчатись у вишах. У разі, якщо освіта ставить за мету якісне розширення конкурентного наукового середовища, що, в свою чергу, з часом приведе до підвищення рівня підготовки, то система грантів має розглядатись як пріоритетна. Якщо ж виш ставить за мету збільшення кількості студентів, тоді скасування стипендій автоматично результуватиме у зменшення цієї кількості.

Підтримка самореалізації студентів. Колеги з Туреччини та Німеччини поділились інформацією про те, що їх альма-матер надає відкритий доступ до студентських лабораторій для проведення експериментів, дослідів, розроблення програм тощо. Звісно, цей процес відбувається під наглядом фахівців. З огляду на те, що в Україні сам факт наявності лабораторій зазвичай викликає сумніви, варто спробувати отримати певні гранти для придбання обладнання для них. Очевидним плюсом цього є можливість набути практичні навички, не відриваючись від навчального процесу, а також розвивати творче мислення і підвищувати загальний рівень інтелектуальної конкуренції.

Колективна робота студентів. Від радянської системи освіти Україна успадкувала повний індивідуалізм як в оцінюванні, так і в роботі зі студентами. Практика зарубіжних колег показала, що постійна робота в командах не тільки поліпшує безпосередні результати роботи, але й значно підвищує соціальні навички.

Позитиви колективної роботи студентів:

1. Плюралізм думок як дієвий спосіб підвищення результатів та розвитку аналітичного мислення.
2. Значне пришвидшення процесу синтезу результатів розумової діяльності шляхом ефективного робочого навантаження.
3. Стимулювання розвитку навичок співпраці та взаєморозуміння.
4. Загострення відчуття відповідальності за власні помилки через можливість зашкодити не тільки собі, а й колегам.
5. Значне зменшення навантаження для викладача під час підбиття підсумків, а отже, пришвидшення навчального процесу.

Виклики колективної роботи студентів:

1. Високі вимоги до самоорганізації членів робочої групи, загроза неефективного розподілу відповідальності та обсягу робіт.

2. Складність формування спільного бачення щодо вирішення поставленої перед групою проблеми.

3. Колективна відповідальність за виконану роботу, звідси – можливість отримання несправедливої оцінки через непропорційний внесок членів робочої групи у загальний результат.

4. Висока гнучкість в оцінюванні з боку викладача, особливо стосовно творчих проектів.

Отже, цей вид модернізації можливий тоді, коли студентство є мотивованим до його запровадження, інакше це призведе до виникнення нетерпимості до колег і загострення негативних настроїв, що своєю чергою знизить загальний рівень наукового середовища.

Впровадження системи рейтингу курсу. Це одна з найбільш ефективних технологій для стимулювання студентства до роботи, як і високий професіоналізм викладачів в оцінюванні здійсненої студентами роботи. Впровадження технологій складається з трьох основних етапів:

1. Розроблення системи коефіцієнтів для кожного предмета, для діяльності поза навчанням, яка безпосередньо стосується наукової (дебати, науково-практичні конференції тощо):

2. Визначення критеріїв оцінювання роботи студентів задля уникнення як необ'єктивності з боку викладачів, так і нарікань з боку студентів:

3. Впровадження системи в межах курсу (факультету або університету).

Результатом впровадження зазначеної системи буде, насамперед, стимулювання наукової діяльності студентів, окрім цього, у разі, якщо ВНЗ проводить відкриту політику щодо формування рейтингів, це дозволить їм обслуговувати інтереси роботодавців, а також допомагати формувати групи серед студентів протягом навчального процесу.

Система альтернативного оцінювання. Поширена в Україні система складання заліків та екзаменів у формі усного чи письмового «зчитування» знань студента не є адекватною стосовно багатьох дисциплін. Альтернативне оцінювання в Німеччині, Франції та Іспанії передбачає можливість проходження практики з цієї дисципліни на підприємстві, або ж розроблення певної технології для підприємства в межах дисципліни. Після закінчення цього розроблення підприємство готує рецензію на виготовлений продукт, що виступає основним джерелом для оцінювання роботи студента або групи студентів.

Альтернативне оцінювання в Латвії, Македонії, Польщі, Словаччині та Туреччині передбачає можливість або складання класичного іспиту в усній чи письмовій формі, або підготовки глибокого дослідження з дисципліни. Під глибоким дослідженням розуміється узгоджена з викладачем тема, яка охоплює вузький аспект дисципліни. Це дозволяє оцінити не лише рівень загальних знань, а й ефективність наукової діяльності студента або групи студентів.

Розширення формату лекційних занять. Досить поширеною практикою в українських ВНЗ є викладання непрофільних предметів на всіх факультетах, до того ж різними фахівцями. Такого роду діяльність не має взагалі наукового сенсу, завантажує студентів і зазвичай закінчується частковою або повною відсутністю їх на парах. Колеги з Німеччини використовують іншу систему лекційних занять. Кожен викладач розробляє власні курси з дисциплін, які б він хотів запропонувати студентам, і виставляє їх у загальний розклад. Відповідно студенти самі обирають, до якого викладача їм варто ходити. Інакше кажучи, якщо кілька викладачів запропонують викладання дисципліни «Політологія», то відвідуваність студентів якраз і слугуватиме індикатором якості і цікавості цього курсу. Окрім цього, зазначене дозволить не дублювати у розкладі по кільканадцять разів один і той самий предмет, закріплюючи його за різними викладачами. Безперечно, така модифікація приведе до зменшення навантаження для викладачів і скорочення їх кількості, але питання якості вищої освіти має бути пріоритетним.

Зміна структури навчальних програм. Для здобуття ОКР «Бакалавр» у зарубіжних вишах використовується система «16 плюс 12», що включає 16 профільних дисциплін і 12 додаткових. Зазвичай студентам пропонують близько 30 додаткових дисциплін, з яких варто обрати лише 12. Профільні дисципліни складаються шляхом розроблення проектів, наукових досліджень або інших методів, запропонованих вище, і не включають лекційних занять. Інакше кажучи, студенти курсу «Політологія» будуть відвідувати лекційні заняття (описані вище) загального характеру, і саме практична діяльність слугуватиме критерієм і підставою для оцінювання знань. Відповідно додаткові предмети – це спецкурси, які не мають профільного характеру, але вважаються такими, що безпосередньо стосуються курсу.

Окрім цього, складати предмети можна у довільному порядку, не існує сталої черговості цього процесу (щоправда, існує рекомендація). Кожен предмет має індивідуальні терміни складання, тобто не протягом одного семестру, а, наприклад, 9 тижнів, або навпаки – 30 тижнів (приблизно півтора року). Така гнучка система дозволяє студентам самотужки формувати навантаження і максимально ефективно використовувати власні ресурси.

Щодо додаткових спецкурсів, то зазвичай вони являють собою 2-5-тижневі курси з дуже щільним графіком, великим навантаженням та читаються протягом неускладненої частини семестру.

Скласти будь-який предмет можна протягом усього терміну навчання. Тобто, прослухавши курс «Політологія», скласти його можна і через два роки. Така гнучка система більш актуальна на технічних спеціальностях, оскільки розроблення певного проекту не завжди можливе в межах відведеного на дисципліну часу.

Окрім цього, під час навчання можна проходити різні програми сертифікації в межах вузу, що зазначаються в додатку до диплома. Ці

програми дозволяють як розширити кваліфікацію, так і звужити спеціалізацію, більш точно відображаючи професійне спрямування студента.

Розвиток структури університету на принципах самоорганізації.

Принцип побудови управлінської та наукової ієрархії університету дуже індивідуальний, зазвичай продиктований особливостями самих ВНЗ. Попри це, можна сформулювати кілька напрямів, які можуть зазнати потенційної модернізації. Це:

- 1) Студентське самоврядування.
- 2) Розподіл організаційних повноважень між студентами та викладачами.

Студентське самоврядування

Студентське самоврядування – одна з розвинених сфер у вищій освіті України. Багато в чому українці тут випереджають зарубіжних колег, але варто зазначити, що нам також цікаво було б перейняти досвід у деяких аспектах, зокрема:

1. Змінити підхід до вибору представників в актив студентської громади. В Україні зазвичай ними виступають студенти старших курсів, а саме 3-4 року навчання, іноді студенти першого курсу магістратури. Такого роду підхід дозволяє швидко знаходити спільну мову з керівництвом вузу, проводити численні заходи, але водночас ускладнює можливість тривалого розвитку відносин. Між тим у Латвії, Македонії та Туреччині пріоритетним контингентом для набору виступають саме перші курси, оскільки наявність великої кількості вільного часу і, зазвичай, відсутність позауніверситетської активності дозволить реалізувати себе в громаді. Основними позитивами виступають висока мотивованість, можливість постійно організовувати різного роду заходи, формування факультативних занять тощо.

2. Винагорода за участь у студентській громадській діяльності. В Україні винагорода за таку участь завжди умовна і повністю залежить від лояльності викладачів. Саме тому ентузіазм членів громади швидко вичерпуватиме себе, адже участь в організації заходів будь-якого характеру потребує багато сил і часу. У вищезгаданих країнах для заохочення

участі використовують різні методи, зокрема такі, як:

- 1) додаткові бали до рейтингу (Туреччина);
- 2) спрощена система доступу до лабораторій (Туреччина);
- 3) можливість організації різноформатних конференцій, дебатів серед студентства з активним залученням викладачів (Македонія, Латвія);
- 4) пріоритетність при відборі до участі в міжнародних програмах обміну студентами (усі країни);
- 5) можливість змінювати порядок складання сесії у разі збігу графіка заходів громади (Латвія).

Інакше кажучи, участь у громадському житті дозволить студенту більш гнучко використовувати ресурси університету в обмін на його час та активність.

Розподіл організаційних повноважень між студентами та викладачами

Завдяки високій активності студентської громади у зарубіжних колег сформувались додаткові напрями співпраці між студентами та викладачами.

Це зокрема:

1. Конференції та дебати. В Латвії та Македонії, на противагу класичним семінарським заняттям, пропонують постійно проводити різні дебати або конференції студентів для зіткнення думок, поглядів тощо.

2. Факультативні заняття студентів. Багато викладачів готові проводити додаткові лекції для студентів з проблематики, які цікавлять будь-яку із сторін. Саме активність студентської громади та ентузіазм викладачів дозволяють доповнювати навчальний процес факультативними заняттями, конференціями, дебатами тощо.

3. Позауніверситетські заходи. Те, що варто перейняти від зарубіжних колег, – це вечірки студентів і викладачів. Вони поширені у Словаччині, Німеччині, Франції та Іспанії. Наприклад, щотижня відбувається вечірка, організована студентами по обміну, – «Іспанський вечір», «Італійський вечір» тощо. Такі заходи допомагають створювати колектив зі студентів і викладачів, однак, попри стереотипи, тільки поліпшують відносини в стінах аудиторії, оскільки студенти ніколи не дозволяють собі переходити межу між професійним та особистим. Окрім цього, самі викладачі відзначають, що можливість пізнати студентів як особистість дозволяло легше знаходити до них підхід, у загальному підвищуючи продуктивність спільної роботи.

4. Анонімні характеристики. Їх практикують самі викладачі, пропонуючи студентам в аудиторії дати їм анонімну характеристику, наголосити на помилках, сформулювати побажання для того, щоб викладач зміг поліпшувати свою співпрацю зі студентами. Така процедура дуже специфічна. Оскільки викладачі з низьким рівнем самокритики або безвідповідальні студенти здатні при цьому погіршити стосунки, тому таку характеристику пропонують написати після закінчення курсу, щоб особисті погляди не завадили оцінюванню.

5. Запрошення третьої сторони – один з цікавих способів проведення семінарів у Латвії та Македонії. Для проведення заняття запрошують представників з різних сфер, які добре обізнані з проблематикою проведення дискусії зі студентами. Зазвичай активна підтримка з боку громади лише примножуватиме кількість таких фахівців, робитиме навчальний процес більш цікавим та багатограним, не обмежуючи його лише співпрацею викладачів та студентів.

Руденко О.М.,
доктор наук з державного управління, професор,
директор науково-дослідного інституту публічного
адміністрування та менеджменту
Чернігівського національного технологічного університету
(м. Чернігів, Україна)

ІНТЕГРАЦІЯ ЯК ФЕНОМЕН СУСПІЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

У статті розкриваються різні підходи до розуміння сутності поняття «інтеграція» та відображаються основні тлумачення цього терміну в науковій літературі.

Ключові слова: інтеграційні процеси, інтеграція, соціосистема, трансформація.

The article reveals different approaches to understanding the essence of the concept of "integration" and reflects the main interpretations of this term in the scientific literature.

Key words: integration processes, integration, sociosystem, transformation.

Взаємодія між основними підсистемами суспільного життя формує головний принцип внутрішньодержавних стосунків, а відкритість суспільної системи щодо зовнішньої взаємодії є основою стосунків міжнародних. При цьому пріоритетом в обох випадках лишається політична сфера та політичне співробітництво, що визначає напрям руху держави, її імідж на міжнародній арені та ефективність суспільного розвитку. Головне місце у міжнародному просторі нині відводиться інтеграційним процесам. Поняття інтеграції пов'язане із зміцненням взаємозалежності і злагодженості елементів соціальної системи.

У науковій літературі на сучасному етапі відсутня єдність у розумінні інтеграції як поняття. Зазвичай інтеграцію відносять до сфери створення новітніх структур, що спрямовані на забезпечення регулювання взаємовідносин між державами на основі інституціоналізації самих міждержавних відносин (інтегрально-державницький підхід). Дещо окремо знаходиться розуміння інтеграції як природного процесу розвитку співробітництва між країнами однієї географічної зони (економіко-географічний підхід) поряд з майже повним ототожненням інтеграції з процесом створення наднаціональних органів, що супроводжується зменшенням ролі національних органів у прийнятті рішень (інституціонально-управлінський підхід). Також досить часто поняття інтеграції розглядають в аспекті розвитку світового господарства, визначаючи інтеграцію як процес створення бажаної структури світового господарства шляхом усунення штучних перепон ефективного функціонування суб'єктів господарської

діяльності на основі уніфікації та координації всіх елементів цієї структури (функціонально-макроекономічний підхід Я.Тінбергена). Подібні розбіжності в розумінні інтеграції потребують урахування змісту та сутності інтеграційних процесів, їх особливостей у більш широкому контексті.

У сучасних дослідженнях термін *інтеграція* означає певну цілісність, структурованість суспільних відносин, об'єднання людей та держав у нові суспільно-політичні спільноти. Н. Овчаренко [1] наводить дві основні характеристики інтеграції: як соціальний процес утворення цілісності (єдності) системи з частин, систем, елементів (при цьому цілісність системи є більшою, ніж сума її частин); як лояльність стосовно нових учасників процесу, визначення необхідних меж влади. Фактично він стверджує, що інтеграція може одночасно розглядатися як стан і як процес. При цьому тенденції інтеграції як стану відображають об'єктивний стан світової спільноти на тому чи іншому етапі, невизначений характер її розвитку; тенденції інтеграції як процесу є найбільш високим рівнем взаємодії, коли його учасники відчужують частину свого суверенітету на користь наднаціональних органів [2]. Таке розуміння є ідеальним типом інтеграції, при якому відбувається не просто координація суспільно-політичних міждержавних відносин, а передача управління, автономії та суверенітету новоствореним державним структурам, які формують єдину політичну та економічну спільноти.

Основу інтеграції становить міжсистемна взаємодія суспільно-політичної, соціально-економічної, науково-технологічної, соціокультурної сфер суспільного життя, які, з одного боку, прагнуть до національного самозбереження, а з іншого, відчуваючи зовнішню залежність, мають схильність до саморуйнування. При цьому міжсистемна взаємодія розглядається у двох площинах: внутрішня та зовнішня. Внутрішня міжсистемна взаємодія визначає спроможність держави до нових міждержавних утворень і формується на основі взаємодії основних рівнів суспільного розвитку – свідомісного, політичного, економічного, соціального і культурного. Єдність та стабільність такої взаємодії забезпечує державі спроможність до самоорганізації, адаптації до умов зовнішнього середовища, активне включення у процеси міжнародних зв'язків, зберігаючи при цьому національну самобутність. В іншому разі інтеграційні процеси призведуть до поглинання держави та відкинуть її на периферію глобалізаційного простору.

Зовнішня взаємодія визначає спроможність держави підтримувати свій імідж на міжнародній арені. Ефективність зовнішньої міжсистемної взаємодії залежить головним чином від внутрішньої стабільності держави та ефективної системи управління інтеграційними процесами. Така взаємодія є найбільш високою формою співпраці на міжнародній арені з метою створення єдиного геополітичного простору, але вона має певні обмеження, на практиці безпосередньо пов'язані з нестабільністю основних сфер життєдіяльності суспільства, що найбільш гостро виражається на рівні економічному,

політичному, соціальному, етнокультурному, геополітичному відтворюючись у процесі дестабілізації суспільства та маючи наслідком дезінтеграцію системи.

Відповідно до розуміння сутності інтеграційних процесів, їх природи, спрямованості, специфіки виділяють такі ознаки інтеграції: взаємопроникнення і переплетіння національних виробничих процесів; широкий розвиток міжнародної спеціалізації і кооперації у виробництві, науці, техніці на основі найбільш прогресивних їх форм; глибокі структурні зрушення в економічних системах країн-учасниць; необхідність цілеспрямованого регулювання інтеграційного процесу, розроблення скоординованої економічної стратегії та політики; регіональність територіальних масштабів. Наведені ознаки характеризують процес інтеграції в різних аспектах – від економічних до політико-правових, дещо окремо знаходяться питання військової інтеграції. При цьому кожен тип інтеграції має власні специфічні функціональні характеристики, які безпосередньо впливають на теоретико-методологічні підходи її дослідження.

В основі розбіжностей у розумінні інтеграції – не тільки нетотожність дослідницького підходу та сфери розгляду явища інтеграції як такого, але й, перш за все, теоретичні розбіжності, неоднорідність концепцій інтеграції, що інколи доходять до взаємовиключення. Складність ситуації зумовлена кількома причинами, серед яких чи не найгостріше стоїть питання філософського підґрунтя, на якому будуються концепції інтеграції. Адже саме вирішення цього питання безпосередньо впливає на зміщення концептуально важливих пріоритетів у той чи інший бік, побудову відповідних глобалістських геополітичних теорій та концепцій, й, як наслідок, концепцій інтеграції, в рамках яких здійснюються спроби на основі конкретного дослідницького підходу вирішувати питання світового розвитку різних (у тому числі й за розумінням) цивілізацій, культур, суспільств, держав.

Наприклад, у рамках історичного підходу розвивалися концепції еволюції та етногенезу. В концепції еволюції А.Тойнбі на основі аналізу розвитку цивілізацій стверджував, що на один історичний об'єкт (цивілізація, держава тощо) впливає певний комплекс чинників (як соціальних, так і природних). Проте об'єктивні умови зовнішнього середовища, наприклад, географічні, самі по собі не є чинниками, що за рахунок свого впливу є причиною утворення соціальної спільноти, оскільки лише створюють умови, в яких спільноти стоять перед необхідністю здійснити вибір: або зникнути, або ж у процесі активної життєдіяльності розвивати власну соціальну організацію. Власне, за А.Тойнбі, розвиток соціальної організації спільноти є фактично наслідком вимушеної реакції на зовнішні обставини, що реалізується в різних формах – від простіших форм прояву (виживання) до більш складних (творчість), – тобто відбувається внаслідок реалізації “життєвого пориву”. Проте вплив

зовнішнього середовища у цьому випадку, оскільки невизначеним залишається питання безпосередньої участі особистості у процесі розвитку соціальної організації спільноти, дещо нагадує теорію суспільного договору Гоббса, в якій людина була змушена створити суспільство у відповідь на диктат зовнішніх обставин (необхідність збереження власного життя в складних умовах природного існування, страх перед силою тощо). Причому, якщо у Гоббса подальший розвиток соціальної спільноти також відбувається за договором, то А.Тойнбі фактично стверджує, що особливості цивілізаційного розвитку соціальної спільноти залежать передусім від природних умов зародження та існування тієї або іншої цивілізації та необхідності забезпечення її безпеки.

На противагу такому підходу існують концепції наукового осмислення складних соціальних явищ і процесів (управління суспільним розвитком), що підкреслюють Ф.Лейн, В.Остром, Р.Стіллман, Дж.Фредеріксон. Одним з провідних елементів таких концепцій стає здатність управлінської системи регулювати зміни, що відбуваються в суспільстві, тобто забезпечувати умови не тільки для гнучкого реагування на них, але й створювати підґрунтя для їх наукового передбачення та вироблення дієвих механізмів управління суспільними змінами, подолання їх наслідків.

Теоретичним підґрунтям аналізу розвитку соціальної спільноти та суспільних процесів виступає не стільки соціально-філософський, або ж управлінський контекст, скільки традиційний для західної суспільної думки соціологічний підхід. Так, П. Штомпка [3] досліджує соціологію соціальних змін, вказуючи на відображення динаміки сучасності в активізації теорії змін. Він зазначає, що на теоретичному рівні динаміка наукового осмислення соціальних процесів відбувалася на кількох етапах: еволюційному, циклічному, діалектичному та посторієнтованому на розвиток. У межах цих етапів П.Штомпка намагається переосмислити концепції соціального процесу, розвитку, прогресу, соціального часу, історичної традиції, сучасності, постмодернізму, інтеграції та глобалізації.

У свою чергу, концепція етногенезу Л.Гумільова практично заперечує ідею впливу на розвиток цивілізацій історичних умов, пропонуючи замість концепції “життєвого пориву”, що розуміється як географічний процес, концепцію пасіонарності, в якій “життєвий порив” є лише продуктом історичних та природних умов. При цьому не підвладний впливу соціально-економічних чинників певний фактор етногенезу стає за Л.Гумільовим основою розвитку цивілізації. Відповідно етнос у Л.Гумільова являє собою природно-географічну спільноту людей, об’єднаних за певним стереотипом поведінки на основі протиставлення себе іншим спільнотам, засадах позитивної компліментарності, і характеризується як енергетична система з мозаїчною структурою. Замість “творчості” А.Тойнбі, Л.Гумільов вводить поняття “зусилля”, що передбачає використання в процесі перетворення умов соціального існування історично обумовленої енергійності людини, що

виходить за межі виживання індивіда. При цьому особистість у рамках концепції пасіонарності фактично знеособлюється – в історичному процесі діють пасіонарії, гармонійні особи, субпасіонарії, що є носіями різної енергетичної напруги, недетермінований вихід якої у зовнішнє середовище (об’єктивація “життєвого пориву” у А.Тойнбі) призводить до тих чи інших цивілізаційних зсувів. Але відсутність будь-якої причинності та детермінації в процесі реалізації енергетичної напруги створює необхідність містичного пояснення самої пасіонарності та відповідного пасіонарного розвитку цивілізації.

У контексті інтеграційних процесів в останні роки саме поняття “енергії” набуло дещо іншого змісту, особливо в рамках теорії самоорганізації системи, в синергетичних інноваційних концепціях. У роботах [4; 5; 6] питання самоорганізації розглянуто в контексті синергетичних уявлень про соціальну реальність шляхом здійснення теоретичних досліджень соціальності, визначення проблемного поля самоорганізації системи, моделювання розвитку системи на основі самоорганізації.

В основі процесу самоорганізації, як зазначає А.Колесніков, лежить принцип підпорядкування, відповідно до якого система може бути представлена як певна складність ієрархічного порядку елементів, що складається з сукупності динамічних підсистем, які підпорядковані одна одній і знаходяться між собою в чітко визначеному динамічному зв’язку [7]. При цьому доцільно розрізняти самоорганізацію (відкритість) соціальної системи (соціосистеми): самоорганізацію біомаси соціуму та соціально-цивілізаційну самоорганізацію. Ці рівні узалежнюють один одного, проте структурно як вхідні та вихідні потоки, так і механізми самоорганізації цих рівнів різні: продуценти самоорганізації біомаси можна вважати вхідними потоками у систему другого рівня – соціально-цивілізаційну [8].

Основними характеристиками процесу самоорганізації соціальної системи можна вважати: збільшення власної незалежності від зовнішнього середовища впорядкованості, що визначається закономірностями функціонування самої системи (ця впорядкованість формує первинну структуру системи, яка забезпечує необхідний запас різноманіття для формування структур вищих рівнів); відображення в різноманітті елементів первісної структури і їх різноманіття, і структури зовнішнього середовища; життєздатність і гомеостатична стійкість системи, що визначається тим, наскільки повно і адекватно вона відображає зовнішнє середовище, і тим, наскільки повно реалізовано в системі прагнення до побудови власної незалежної впорядкованості [9]. В контексті інтеграційних процесів самоорганізація соціальної системи передбачає її внутрішню структурну перебудову, поглиблюючи наднаціональний елемент; та зовнішню трансформацію формуючи на якісно вищому рівні нову структуру, що сприяє зближенню рівнів розвитку країн у всіх галузях, зберігаючи при цьому

функціональність та формуючи стійку рівновагу до аналогічних збурень, що забезпечує найвищий ступінь витривалості системи в момент флуктуацій.

Проте зазначені концепції поки що не отримують належного визнання, натомість головну роль відіграють концепції, пов'язані з процесами соціального, економічного та політичного розвитку суспільства загалом. Активізація досліджень соціального розвитку здійснюється в межах неоліберальної парадигми (В.Холден [10]), що підпадає критиці за соціальні наслідки управлінських дій, які виявляються у зростанні нерівності щодо розподілу суспільних благ та влади. Як підкреслює В.Холден, у країнах, що розвиваються, забезпечення стійкого соціального розвитку безпосередньо залежить від реалізації принципів постмодерністського державного управління, парадигма якого передбачає залучення зусиль бідних прошарків населення до процесів соціального розвитку суспільства поряд із збереженням сталого розподілу влади в суспільстві, що повинно реалізуватися в програмах щодо забезпечення стійкого розвитку та створенні перспективних планів на майбутні періоди.

Аналіз кризи неолібералізму, яка нівелює значення суспільних інститутів та організацій, у тому числі й міжнародних, здійснюють Н.Хорєва і С.Бабб [11]. У контексті глобалізму в його неоліберальному варіанті дослідники доходять висновку про небезумовність теорії гегемоністської стабільності, адже деякі міжнародні інститути стали продуктом реалізації гегемоністського проекту, що вплинуло на визначення їх інституційних особливостей, внаслідок чого виникає проблема глобального управління такими складним структурами.

Неолібералізм, залишаючись одним з провідних теоретичних принципів аналізу суспільних явищ і процесів у межах інституціоналізму, насправді має дуальний характер – з одного боку, розвиток інституціональної теорії дає можливість розширити межі економічної та політичної теорії в межах інтеграції, а з іншого – загострює проблему “практикоорієнтованості” суспільного розвитку, яка зводиться переважно до питань взаємодії органів державної влади з інститутами громадянського суспільства, залишаючи за межами теоретичного мислення проблематику регулювання процесів соціального розвитку суспільства.

Спорідненою неолібералізму виступає конвенціональна концепція, запропонована В.Козловським, відповідно до якої соціальний розвиток розуміється як будь-яка зміна (порушення) соціального договору або соціальної конвенції на користь будь-якої групи індивідів. Комплексна картина соціального розвитку включає аналіз змін соціальних інститутів, норм, цінностей, внутрішніх механізмів суспільних змін, що виступають як взаємовідносини конфлікту й консенсусу (контракту, своєрідного договору). Соціальний розвиток проявляється як зміна соціальних практик та символічна боротьба в сфері політики та культури. При цьому спільним

показником соціального розвитку є динаміка життєвого стандарту, якості життя, ступінь реалізації особистісного потенціалу.

І.Ясавєєв, навпаки, піддає ідею соціального розвитку сумніву. На підґрунті теорії Р.Нісбета, відповідно до якої в основі соціологічної ідеї розвитку міститься запозичена в біології метафора “зростання”, що визначає зміст теорії розвитку в аспекті уявлень про спрямованість, стадійність, незворотність історичних змін, про їх цілі тощо, незважаючи на тип суспільства, І.Ясавєєв вважає, що альтернативою ідеї соціального розвитку можуть виступати теорії соціальної онтології.

У результаті аналізу процесів розвитку в соціальній сфері А.Шаров виділяє такі чинники соціальних змін, що мають невибірково дію й впливають водночас на всі головні складові суспільного розвитку, як: соціально-структурні зміни (суттєві зміни в соціальній структурі не обумовлюють значні зміни в свідомості людей – саме висока соціокультурна сталість буде визначати подальший розвиток); комунікативні процеси (за наявності високої інформованості населення та зовнішньої насиченості інформаційного поля фактологічною інформацією відзначаються сильні деформації у відборі інформації для “масового використання”, її висока ідеологізованість та заангажованість ЗМІ). Характеризуючи трансформаційні процеси сучасного суспільства, А.Шаров зазначає, що важливою особливістю, яка стримує модернізаційну динаміку, є синхронність перетворень як у ціннісній сфері та базисних механізмах соціального регулювання, так і в інституціональному середовищі. Ця синхронність, на думку дослідника, має аналогію з тезою про цивілізаційний характер кризи сучасного суспільства.

Л.Волчкова розкриває взаємозв'язок між ефективним управлінням і соціальним розвитком, під яким дослідниця розуміє складний, суперечливий, поступальний перехід або перетворення соціуму за допомогою визначених механізмів у результаті взаємодії внутрішніх та зовнішніх факторів, що обумовлюють цей процес. Соціальний розвиток є, на думку Л.Волчкової, розгортанням внутрішніх властивостей людини в її взаємозв'язках із соціумом, реалізацією та нарощенням соціального потенціалу. Соціальний розвиток відбувається в процесі подолання відчуження праці, розвитку, перетворення відносин власності, управління та влади. Відповідно ефективне управління соціальним розвитком є цілераціональним процесом узгодження суперечливих інтересів соціальних суб'єктів, що забезпечує реалізацію суспільних потреб та інтересів.

На основі аналізу взаємозв'язку змін, що відбуваються в суспільній праці, та змін в управлінні соціально-економічними процесами В.Мініна виділяє три основні тенденції в розвитку відносин управління: соціалізація управління, формування цілісного системно-управлінського мислення, відмова від структурно-функціонального підходу при формуванні моделі управління [12].

Питання сучасної соціальної теорії та природи теорії в соціальному світі досліджує Й.Крейб [13], намагаючись теоретично осмислити соціальну структуру в рамках теорії дії. Узгодженість цих двох теоретичних концептів утворюється в межах структурного функціоналізму Т.Парсонса, неофункціоналізму та теорії конфліктів, доповнених теоріями раціонального вибору та символічного інтеракціонізму. Значна увага приділяється також питанням застосування структуралістського варіанту марксизму і постмодерністської теорії, які поєднуються з критичною теорією Ю.Хабермаса. Зважаючи на таку теоретико-методологічну насиченість, наслідками дослідницького підходу стає конкретизація предмету соціальної теорії, який доповнюється практичним змістом, що дозволяє орієнтуватися в змінах сучасного суспільства, враховуючи їх вплив на теоретичну думку.

Інші дослідники розглядають процеси соціальної еволюції з точки зору динаміки нерівноважних систем. Л.Паутова, досліджуючи елементи системи, вказує на те, що вони наділені інтегральними якостями, тобто прагнуть підтримати цілісність системи, і зміни в одному з елементів безумовно призводять до змін в інших [14]. Це дає можливість стверджувати, що стан нерівноваженості системи свідчить про її готовність до здійснення структурно-функціональних та інституціональних змін і відповідно до збільшення різноманіття. В цьому сенсі є показовим закон необхідного зростаючого різноманіття, за яким складність системи визначає складність суб'єкта – чим більше ускладнюється система, тим складнішим стає і суб'єкт. Лише за таких умов розвиток системи може бути динамічним, а зміни дозволять використати стан стійкої нерівноваженості в напрямі стабілізації системи. В якості основних змін необхідно розглядати зміни та трансформації світогляду суб'єктів в усіх сферах суспільного розвитку на основі пріоритету цінностей цивілізації.

У цьому випадку в якості чинників соціальної динаміки виділяються інформаціональність соціальних спільнот, тип і витратність управління, що розуміється як продукт взаємодії власної еліти і соціуму. Останній являє собою соціальну спільність, що актуалізує свої потенціальні керівні можливості. Відповідно суспільство розуміється як структура соціумів, що не взаємодіють. Безпосередньо узагальнюючим поняттям інформаціональних, соціальних та культурно-ціннісних змін, які визначають перехід від одного сценарію суспільного розвитку до іншого, є певні еволюційні зсуви [15, с. 31].

Значно розширює межі такого підходу теорія Дж.Херрера [16], який досліджує зв'язок між технологіями та міжнародною політикою, доводячи, що міжнародна політика формується під впливом технологій, які мають вирішальне значення, враховуючи темпи технологічних змін у суспільстві. Дослідження Дж.Херрера ґрунтується на теорії міжнародних відносин, історичній соціології, пропонуючи складну теорію історичного взаємозв'язку технологій і міжнародної політики, отримуючи нові результати у сфері

аналізу політичної економіки та безпеки, що мають значення для управління суспільним розвитком у період глобалізації, демонструючи можливості міждисциплінарного підходу. Актуальним у цьому контексті виявляється аналіз системних змін, в основі яких – суспільні зсуви, здійснений у межах новітніх парадигм (перш за все нематеріалістичного розуміння структури), що наближує теоретичне осмислення технологій в державній політиці, державному управлінні, міжнародній політиці до сфери соціального з метою виходу на нову практику управління трансформаціями складних соціальних систем.

Розгляд суспільних трансформацій, у тому числі в аспекті інтеграційних процесів, спонукає деяких дослідників розглядати будь-які зміни з точки зору стану стабільності та хаосу. Наприклад, В.Романов вважає [17], що у “соціальному хаосі”, що виник, проявляється розділення суспільства на соціум і власну еліту. Відтворення власною елітою моделей управління, що ґрунтуються на попередньому досвіді, виявляється витратним і не досягає ні соціального, ні економічного ефекту. Намагаючись подолати загострення суспільних настроїв щодо змін та реформування політичної системи, власна еліта трансформує моделі керівних впливів. Але соціальна самоорганізація в умовах відкритого суспільства призводить до утворення неурядових структур, що генерують нові моделі прийняття рішень, які базуються на системному підході, в якому джерелами соціальної динаміки виявляються дихотомія влади (проявляється в характері взаємовідносин соціуму та владної еліти щодо ресурсів на основі різних систем цінностей) та чинники якості соціальних спільнот.

Система цінностей, інформаціональність (виступає як чинник дихотомії влади та соціальної динаміки й актуалізує управлінський потенціал соціальної спільноти) та управлінська інноваційність відображають основу соціальних спільнот. Безпосередньо інноваційні моделі управління виникають як продукт взаємодії владної еліти та соціуму у відкритому навколишньому середовищі та впливають на еволюцію систем [15, с. 31].

Слід вказати, що системний синергетичний підхід базується на використанні природничо-наукової та фізико-математичної наукових парадигм. У разі дослідження інтеграційних процесів використання системного синергетичного підходу дає вченим можливість стверджувати, що соціальна динаміка описується почерговою зміною періодів соціальних інновацій та спадів [18]. З огляду на це необхідним виявляється розгляд соціальної динаміки залежно від сполучення чинників інформаціональності соціуму, владної еліти та витратності управління як параметра стану системи. При цьому витратність управління визначається обсягом суспільних ресурсів, які можуть бути мобілізовані суб'єктом управління та впливають на характер соціальної динаміки і сценарій суспільного розвитку. Поряд з цим суспільні ресурси являють собою сполучення людського капіталу, ресурсів навколишнього середовища як середовища відтворення високоякісного

людського капіталу та фінансово-промислових ресурсів як результату виробничої діяльності, що залежить від якості соціуму.

Аналіз процесів суспільного розвитку в умовах інтеграції наводить дослідників на думку, що при еволюційних зсувах, що протікають за законами системної катастрофи, яка супроводжується структурною дезінтеграцією та наступною інтеграцією з подальшою перебудовою взаємовідносин, формується якісно інше суспільство, з іншим характером соціальних взаємовідносин та сценарієм суспільного розвитку [15, с. 31.]. Особливого значення при цьому набувають методологічні проблеми дослідження, які ґрунтовно розкриваються в наукових підходах Д.Хітчинса [19], який зазначає, що сьогодні не існує єдиної наукової теорії, яка б поєднувала сукупність різних уявлень науковців, а також узагальнювала їх методологічні напрацювання та розробки, що обумовлює збереження догматизму в науці. Альтернативним підходом Д.Хітчинс розуміє системність та аналіз соціотехнічних систем, розвиток яких обумовлений виникненням концепції хаосу і катастроф, які встановлюють певні обмеження щодо застосування конкретної методології аналізу складних явищ і процесів, враховуючи динаміку змін у сучасних умовах суспільного буття як граничного стану для наукового пізнання. Д.Хітчинс пропонує уніфіковану систему гіпотез, що застосовує ентропійну конфігурацію, або уніфіковану концепцію, оскільки системи є або реальними, такими, що можуть сприйматися, або ж усвідомлюються на основі редукції до хаосу, на основі чого вони осмислюються та визначаються. Уніфікована система гіпотез намагається зрозуміти системи шляхом дослідження складних систем усіх типів: фізичних, хімічних, біологічних, соціальних, екологічних тощо, не намагаючись піддавати критиці питання правильності або хибності управління ними.

Сім принципів побудови уніфікованої системи гіпотез, до яких належать реакція системи, системна сув'язність, адаптація системи, єдність у різноманітті, обмежене різноманіття, преференційні моделі та циклічна послідовність, пропонує Д.Хітчинс. Сукупність цих принципів становить певний план циклу життя не єдиної системи, а набору відкритих систем, що взаємодіють та можуть бути відображені. Ці принципи вказують на причини об'єднання систем у сукупність, появу хаотичних, катастрофічних, лінійних або пріоритетних взаємодій кожної з них, заснованої на їх стабільності, причинах занепаду або колапсу, а також перегрупування їх основних компонентів. Оскільки Д.Хітчинс пропонує представляти ці принципи в формі кінцевого / перехідного стану, то уніфікована система гіпотез є фактично сумою принципів, а не одним конкретним принципом, адже описує етапи життєвого циклу системи та причини переходу з одного до іншого. Завдяки проходженню певних етапів, які поєднані в єдиний стабілізаційний (або синергетичний) цикл, здійснюються дослідження інтеграційних процесів на основі самоорганізації системи. "У більшості процесів синергетичний цикл замаскований формуванням потоку синергетичних подій, в якому

початок одного циклу накладається на кінцевий або інший етап попереднього когерентного синергетичного циклу. Тільки імпульсні самоорганізаційні процеси є чіткими прикладами невеликої послідовності самоорганізаційних циклів”. Відповідно до такого підходу І. Черленяк пропонує таку схему синергетичного циклу [8]: початковий стан базової системи; початковий стан плюс потоки енергії, речовини, інформації; дисипація (розсіювання) енергії та виникнення нерівноважного стану; фокусування та локалізація нерівноважності в центрах генерації; релаксація базової системи до початкового стану за одночасної генерації нової структури.

Проте наближення подібних теорій до теорії соціальних систем, маючи на меті вирішення проблем управління суспільним розвитком, не завжди виявляється вдалим, оскільки, як зазначає К.Фукс [20], теорія соціальних систем підпадає значному впливу з боку редукціоністського індивідуалізму та дуалістичного функціоналізму, в межах яких адекватне інтегрування людського неможливо. Щоб уникнути дуалізму, механістичного детермінізму та редукціонізму, К.Фукс пропонує діалектичну концепцію соціальних систем, що ґрунтуються на понятті самоорганізації. Діалектичну теорію соціальної самоорганізації К.Фукс намагається наповнити ідеями теорії структурації А.Гідденса, стверджуючи, що структури є середніми та результуючими дій (теорема дуальної структури), тобто водночас дозволяють і обмежують соціальні дії.

На основі цієї ідеї К.Фукс стверджує, що соціальні системи є “рекреативними” (такими, що відтворюються), тобто такими, що самоорганізуються. Рекреативність у свою чергу ґрунтується на творчій активності людства, а соціальні структури стають дійсними завдяки продуктивній практиці та відносинам акторів людства. У цьому контексті проблема еволюційного розвитку розглядається К.Фуксом у неофункціоналістському аспекті: він визнає наявність важливих структурних елементів у соціальних системах, які сприяють історичному розвитку суспільства, що ґрунтується на діалектиці випадковості та необхідності, а також принципах порядку через флуктуації в умовах нестабільності та біфуркацій. Як підкреслює К.Фукс, всі системи, що самоорганізуються, є інформаційно-генеративними, впритул наближаючись до гідденсової концепції збереження механізмів, які допускають просторово-часове дистанціювання соціальних відносин, що дозволяє описувати відносини інформації та самоорганізації в соціальних системах.

Але подібний висновок є певним поверненням до індетермінізму в розумінні процесів суспільного розвитку загалом. Зазначена проблема спонукає розглядати інтеграційні процеси з точки зору інноваційності, створення якісно нових соціальних спільнот, що потребує розвитку та впровадження новітніх механізмів управління подібними соціальними утвореннями, новітнім, інноваційним суспільством. З урахуванням цього доцільним є розроблення неklasичних концепцій інтеграції, в яких би

поєдналися принципи епістемології, еволюційної теорії, теорії дискурсу в межах єдиної парадигми. Такий підхід передбачає в якості підґрунтя політичний плюралізм та соціальну взаємодію, впливаючи на підвищення ефективності суспільного розвитку загалом.

Неоднозначність процесів світової глобалізації та інтеграції обумовлюють необхідність конкретизації зазначених наукових парадигм, що стають основою розуміння суспільного розвитку, теоретичною основою руху суспільства. Складність міжцивілізаційної комунікації призводить до необхідності врахування в теоретичних моделях суспільного розвитку багатьох його складових, що значно ускладнює як самі моделі, так і їхнє розуміння. Як наслідок, аналітично-прогностична діяльність починає спиратися на емпірично неперевірені дані, методи аналізу є недосконалими, що знижує їх результативність та ефективність. Але будь-яка модель є ідеальним відображенням об'єкта дослідження, його теоретичним конструктом, наданим у формальному вигляді, а її складність безпосередньо відображає складність об'єкта, що досліджується. І тому використання конкретної моделі в практичній діяльності потребує чіткого теоретико-методологічного підґрунтя – не однієї наукової теорії, парадигми, а всієї системи наукових знань та уявлень про об'єкт дослідження, що забезпечує цілісність та адекватність теорії та практики, спадковість наукових ідей і концепцій, що формує інноваційне поле суспільного розвитку.

Досліджуючи проблеми теоретико-методологічного осмислення глобального людського розвитку, Р.Сміт зазначає, що багаторівневі статистичні моделі вивчення ефекту цивілізаційних зон та інструментальних факторів впливу на людський потенціал є важливими з точки зору виявлення потенціалу людського розвитку на рівні країни та суспільства [21]. Р.Сміт ґрунтується на показниках людського розвитку ООН – індексах, що синтезують рівень освіченості, тривалості життя та рівня доходів. До цієї групи він також додає показники рівня розвитку політичної демократії, корупції, внутрішніх конфліктів, оцінюючи їх як інструментальні фактори. При цьому важливим є те, що політична свобода поєднується з громадянським обов'язком, що стає основою регіональних відмінностей в оцінці людського розвитку, а також розуміння того факту, що цивілізаційні зони та рівень корупції безпосередньо стають дестабілізуючими факторами, оскільки призводять до зсувів у структурі суспільств і деформації суспільно-політичного життя країни.

Можливість застосування у процесі моделювання складних соціальних систем методів математичного моделювання в межах математичної кінетичної теорії активних частинок, що залишає можливість аналізу математичних моделей з соціальної точки зору, доводять Н.Белломо, М.Бертотті та М.Делітала [22]. Дослідники доходять висновку, що можливості такої моделі описувати процес впливу соціальної політики держави та розподілу суспільних благ на загальні тенденції розвитку

суспільства є очевидними, навіть незважаючи на наявний в сучасній науці теоретико-методологічний плюралізм. В останньому випадку також доцільно звернути увагу на багаторівневу концепцію та методологію опису і аналізу стабільності систем, які пропонують Т.Баумгартнер, Т.Бьорнс та Д.Мікер [23].

Іншим провідним теоретичним принципом дослідження процесів інтеграції стає теорія гегемонії, особливо кількісна теорія гегемонії стабільності, яка є основою наукового прогнозування змін внутрішньої і зовнішньої політики держави щодо економічного розвитку, приймаючи до уваги складову національної безпеки, що набуває актуальності за умов інтеграції та глобалізації. Враховуючи сучасні зміни в міжнародній економічній ситуації та необхідність коригування гегемонічної теорії стабільності, В.Коневей [24] вказує на актуальність її модифікації в аспекті модернізації методологічного підґрунтя дослідження економічних процесів на всіх рівнях управління державою та суспільством.

У рамках загальної суспільної проблематики М.Дейлі і Х.Сільвер [25] аналізують концепти соціального відчуження та соціального капіталу, вказуючи на виникнення внаслідок змішування або перекривання одного поняття іншим соціальної ізоляції. При цьому, як правило, соціальна ізоляція редукується до проблеми соціального капіталу, що звужує можливості розвитку державної політики, оскільки в основі певної теоретичної традиції фактично відсутнім є осмислення процесів, в які включене конкретне соціальне явище. В цьому аспекті дослідники контекстуалізують соціальні відносини та соціальні мережі, піддаючи критиці політику “рішень”.

Дещо іншу точку зору обґрунтовує Дж.Чьопра [26], який вважає, що державне управління переважно займається управлінням змінами в гонитві за “суспільно визначеними” суспільними цінностями, намагаючись зберегти вигляд відкритості та прозорості. В теоретичному аналізі цього питання Дж.Чьопра звертається до аналізу процесу формування державної політики, суб’єктів державного управління та інститутів громадянського суспільства в аспекті поліпшення управлінської складової взаємозалежності цих двох систем, питань ролі та обов’язків політичного керівництва та керівників органів державної влади.

У цьому аспекті доцільно вказати на обмеженість застосування класичної парадигми державного управління до сучасних проблем, пов’язаних з динамічними змінами соціального середовища та необхідністю адекватних відповідей на зміни в соціальній системі, що потребує іншого теоретичного обґрунтування в теорії державного управління, ніж традиційний прагматизм. Так, досліджуючи проблему інституційних змін в рамках теорії організації, Ж.Берк і Д.Гелвен [27] доходять висновку про синтетичний характер організації, що обумовлює її функціональну структуру, яка може бути рекомбінована, причому останнє залежить від культурних та інституційних ресурсів самої організації. Тобто фактично йдеться про теорію креативного

синкретизму, яку дослідники розглядають як основу змін, що спирається на феноменологічний підхід в частині пояснення виникнення та закріплення інституційних норм і цінностей у суспільстві.

Застосування концепції досвіду як основи розуміння соціальних явищ в межах інституціоналізму певною мірою наближує ідеї Ж.Берка і Д.Гелвена до прагматизму Дж.Дьюї, особливо в аспекті розуміння соціальних норм. Саме у такому контексті Ф.Доббін [28] піддає критиці організаційну теорію, вказуючи, що байдужість аналізу в її рамках залишає переконливим класичний підхід П.Бурдьє. Але на практиці виявляється, що цей підхід та організаційна теорія фактично застосовуються фрагментарно, на відміну від сучасних “парадигматичних” проектів як ключових у сучасному управлінні.

Найбільшого поширення в сенсі теоретико-методологічного обґрунтування інтеграційних процесів отримує економічна складова суспільного розвитку. При цьому в межах інноваційних концепцій пояснення економічної інтеграції передбачає врахування циклічного характеру розвитку світової економіки та використання принципів економічної синергетики. Як зазначає Н.Кондратьєв, певною мірою наслідуючи К.Маркса, соціальна динаміка описується почерговою зміною періодів соціальних інновацій та спадів [29]. Необхідним є введення в циклічну модель економіки, яка визначає інноваційний розвиток системи, принципу “межового циклу”. Розмежування сфер зворотного часу та незворотного еволюційного часу і нелінійних взаємодій призводить до виокремлення централізації та інтегрованості з економічного простору як суттєвих складових суспільної підсистеми, що розширює сферу дієвого впливу управління на незалежну в межах класичної економічної парадигми сферу ринкових відносин з метою забезпечення їх стабільності та запобігання утворенню криз.

У теоретико-методологічному плані введення в модель меж дозволяє поділити економічний простір з урахуванням не лише внутрішньосистемних переходів, але й конкретизації в межах інтеграційної парадигми, яка дозволяє наблизитися до практики за допомогою уявлення про системні переходи як такі, що знімають зовнішні границі та обмеження для економіки, що ґрунтується на інформації як аксіологічному пріоритеті суспільного розвитку. Встановлена межа між базовою структурою економічної системи та стратегічною структурою, що характеризує еволюційну тенденцію економічного розвитку, дозволяє відтворити загальну картину балансу розподілу основних ресурсів, що регулюють та спрямовують розвиток системи, тобто необхідно говорити про модель відтворення в межах інтеграційної парадигми. Принциповим моментом у цьому разі стає наявність специфічної централізації, що стає основою перетворення управлінської вертикалі в систему кластерів, яка є шляхом запобігання дивергенції, а з іншого боку забезпечує конвергенцію державного регулювання економіки та базових регуляторів економічної підсистеми.

В умовах інтеграції та глобалізації національних економічних систем у межах єдиного світового економічного простору це набуває особливого значення. Хоча з точки зору державного управління у цьому разі виникає доволі складна проблема, пов'язана з необхідністю контролю та регулювання системи економічних відносин у суспільстві, яке орієнтується на ліберальну модель економіки. Зрозумілість та дієвість механізмів державного регулювання економічних відносин у традиційних суспільствах (у тому сенсі, що вони не орієнтуються на виробництво інтелектуального продукту у формі знань та інформації) може втратити власну ефективність за умов поширення лібералізації національної економіки. Можливим рішенням може бути застосування різноманітних протекціоністських засобів, що, як зазначають дослідники [30], пом'якшують вплив глобалізації на існуючі вітчизняні сектори, включаючи приватний сектор, фірми державної форми власності, союзи й інші складові суспільства. Як альтернативний шлях вони можуть спробувати відкрити свої економіки для якомога більшої участі в міжнародній системі.

Врахування таких підходів при формуванні поліциклічної моделі інноваційного розвитку суспільства дозволить більш адекватно відображати динаміку та тенденції суспільних змін, оскільки статично-констатуючий характер, який дає можливість побудови прогнозних сценаріїв лише в умовах стохастичних еволюційних змін, набуде трансформаційного характеру в напрямі побудови динамічних моделей нестійкого розвитку. Сучасні умови суспільного розвитку, його динаміка, що прискорюється процесами глобалізації та інтеграції, впливаючи на те, що процеси суспільних змін набувають революційного характеру, не є стійкими і, як наслідок, не є рівноважними. Врахування цього дає можливість розширення методів наукового пошуку, розроблення інноваційних теоретичних конструктів і відповідного оновлення практики, оскільки, як зазначають дослідники, “розгляд еволюційної динаміки соціальних систем в моделях нестійких нерівноважних процесів формує нове знання” [18]. Така динаміка у розвитку соціальних систем характеризується наявністю жорсткої ієрархічної взаємообумовленості між основними сферами та напрямками їх функціонування як всередині, так і з зовнішнім середовищем. Специфіка міжсистемної та внутрісистемної взаємодії як проблема стабілізації процесів суспільного розвитку, що розглядається в межах теоретичних парадигм, як правило, зіштовхується з відсутністю адекватної методологічної бази наукового аналізу складних систем без застосування методів математичного моделювання, що здійснюються на основі формалізації дослідницьких процедур. Зважаючи на їх ідеально-абстрактний характер, дослідницькі процедури не завжди прийнятні, оскільки зазвичай орієнтуються на верифікацію або вже отримані дані звітного періоду або ж на імовірнісні показники, що не можуть бути верифіковані в більш-менш близькому майбутньому.

Оскільки рух та розвиток нерівноважних відкритих систем підпадає під вплив різних закономірностей, їх необхідно розглядати, перш за все, аналізуючи стан рівноваги / нерівноваги з позицій синергетики, коли під рівновагою розуміється такий стан системи, при якому її макроскопічні параметри залишаються незмінними, тобто зберігаються стала структура, порядок функціонування, параметри входів і виходів, а на макрорівні відбувається адаптація зовнішніх викликів до структурно-функціональних характеристик системи. При цьому варто зазначити, що складні системи характеризуються певними особливостями функціонування у взаємодії з середовищем, що відображається на їх розвитку. Так, економічна система набуває динаміки в процесі зміни стану рівноваги, коли суспільна система втрачає стійкість, тобто змінюються параметри стаціонарної рівноваги, викликані впливом зовнішніх та внутрішніх збурень. Часові параметри змін у системі під впливом нестійкої рівноваги призводять до подальшого розвитку самої системи, яка набуває значної динаміки та якісних змін свого стану. У свою чергу, відкритість економічної системи зумовлює стримування ентропії, що може виникнути під впливом зовнішнього середовища. У цьому разі державне регулювання економіки, що підпадає під вплив зовнішнього середовища, може призводити до викривлень напряду та зменшення динаміки розвитку системи.

Аналіз змін, що відбуваються в економічній системі, пов'язаних з інтеграційними процесами, обумовлені в тому числі й зміною економічних циклів, динамікою науково-технічного розвитку. Це призводить до появи інновацій, потребує врахування наявності в нерівноважних системах петлі позитивного зворотного зв'язку, яка забезпечує в системі стан посилення слабких збурень, провокуючи виникнення структурних змін та обумовлюючи різкі якісні зміни, що не є еволюційними. Це дає можливість враховувати виникнення кумулятивного ефекту в процесі інтеграційного розвитку системи, оскільки передбачає застосування наукового прогнозування всієї сукупності причинно-наслідкових зв'язків в усі періоди.

При цьому, відповідно до принципу дисипації, різкі якісні зміни в розвитку суспільної системи можливі за умов досягнення її параметрами певних критичних або біфуркаційних значень. У випадку економічної системи можна стверджувати наявність значної кількості біфуркаційних параметрів, оскільки існує значна кількість станів всіх елементів системи, пов'язаних з рівновагою.

Так, за умов економічної інтеграції має відбуватися адаптація стану системи до стану середовища водночас з набуттям системою якісних характеристик параметрів середовища, що призводить до змін критичних значень системи. Фактично зміна стану економічної системи в процесі інтеграції до світової економіки передбачає зміну параметрів соціальної системи відповідно до параметрів середовища в області джокерів за умов досягнення системою біфуркаційних значень. Стійкість, що виникає у такому

випадку, є запорукою підвищення рівноваги та стабільності розвитку економічної системи, що отримує значний поштовх до організаційних засад управління ними, гнучкості та здатності до відтворення під впливом змін середовища на основі диверсифікації поряд зі збереженням наявних позитивних структурно-функціональних елементів, що мають цінність для суспільного розвитку.

За умов несприйняття економічною системою викликів зовнішнього середовища, що потребують адаптивного врахування, система набуває стану розструктурування, тобто виникають умови для руйнування важливих структурних елементів та зв'язків у системі, що відповідно провокує стан так званої "негативної інтеграції". Відтак соціальна система стає більш нестійкою, що прискорює її входження в стан хаосу та виникнення протиріччя перехідних станів. У цьому разі зовнішнє середовище утворює ентропійний ефект, зіштовхуючись з адаптивними можливостями соціальної системи та особливостями її функціонування.

Отже, економічна складова інтеграційних процесів, вбудовуючись у соціальні моделі суспільного розвитку за принципами економічної синергетики, відображає бачення соціальних складностей. Оскільки соціальні складності обумовлені діалектичними протиріччями історичного розвитку суспільства, то важливим є розгляд не тільки еволюційної динаміки змін в соціальних системах і самих соціальних систем, але й урахування темпів та напрямів змін у глобальному світі, їх інноваційного спрямування та ієрархічного характеру, що досить часто досягається завдяки революційним зрушенням.

Важливим при цьому видається використання принципу системного синтезу, який, як слушно зазначає М.Мойсеев, дає можливість побудови ієрархії спрощених моделей, базові елементи яких можуть бути зрозумілі й легко пояснені, ієрархічно вищі елементи при цьому враховують різні фактори. При цьому дійсно важливим стає можливість виділення параметрів порядку, тобто незначної кількості перемінних, до яких підлаштовуються інші [31]. Сфера інноваційності, через яку проходить соціальна система, створює умови для формування якісно нового типу міжнародної взаємодії. З певною мірою припущення цей тип можна назвати інноваційною міжсистемною взаємодією, характерною особливістю якої стає її актуальність в якості об'єкта, а також сфери вироблення державної політики на макро-та мікрорівні, що найбільш яскраво виявляється за умов економічної інтеграції.

При цьому макроекономічний рівень функціонування економічної системи з точки зору економічної інтеграції, вбираючи в себе ефекти, що виникають на мікроекономічному рівні, формує простір та умови для перетворення загального зростання на ендогенність взаємодії основних соціально- економічних суб'єктів макросередовища системи в часовому вимірі, в межах якого відбувається загальне розгортання системи. Фактично

йдеться про внутрішню еволюцію системи, що на рівні просторово-часового поля є фазовою. Внутрішній потенціал для змін в економічній системі утворюється внаслідок взаємодії економічної макроструктури з основними елементами інших елементів суспільства на основі зростаючого ентропійного ефекту в межах синергетичного поля міжсистемної взаємодії, вивільняючи більше можливостей для реалізації потенціалу кожного окремого суб'єкта мікро-та макроекономічних відносин, підвищуючи ступінь свободи розвитку та самоорганізації системи.

За такого підходу побудова інноваційної моделі суспільного розвитку вимагає врахування ієрархічної структури соціуму, який певною мірою відрізняється від структури, що розглядається в класовому підході. Однак ієрархічність у цьому разі дає можливість лише абстрагуватися від соціальної дійсності та формалізувати певні теоретичні узагальнення у вигляді моделі. Проте аналіз тенденцій суспільного розвитку, його прогнозування потребує врахування особливостей антагоністичності соціальної структури суспільства в конкретно-історичних умовах, якщо навіть і не використовується безпосередньо класовий підхід.

Проте, як зазначає Ф.Фукуяма, владна еліта може взаємодіяти з інноваційним соціумом, протидіяти йому, або взагалі ігнорувати суспільні інновації. Вибір владної еліти також впливає на вибір суспільної системи в точці біфуркації. Ієрархічно правлячі еліти втрачають можливість утримувати зв'язки в інформаційному просторі, що стрімко розширюється [32]. У цьому сенсі важливим є вирішення проблеми, що пов'язана з необхідністю створення нових структур у системі державного управління, орієнтованих на забезпечення ефективності європейської інтеграції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Овчаренко Н. Модели современных интеграционных процессов. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.xserver.ru/user/msipr/>
2. Попович А. Интеграция: теоретические аспекты. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://fmp-gugn.narod.ru/pop2.html>
3. Sztompka P. The sociology of social change / Piotr Sztompka. – San Francisco, CA: Wiley-Blackwell, 1994. – 368 p.
4. Будущее России в зеркале синергетики / Под ред. Г. Малинецкого. – М.: КомКнига: URSS, 2006. – 269 с. – (Серия “Синергетика: от прошлого к будущему. Будущая Россия”).
5. Синергетическая парадигма. Социальная синергетика: [ред.- сост.: О. Астафьева, В. Буданов; редкол.: В. Василькова (отв. ред.) и др.]. – М.: Прогресс-Традиция, 2009. – 688 с.
6. Структуры и хаос в нелинейных средах / [Т.Ахромеева, С.Курдюмов, Г.Малинецкий, А.Самарский]. – М.: Физматлит, 2007. – 484, [4] с.

7. Колесников А. Объективные законы единства процессов самоорганизации и управления / А. Колесников // Управление и информационные технологии (УИТ-2005): доклады 3-й Всероссийской научной конф., 30 июня – 2 июля 2005 г., Санкт-Петербург. Т. 1. – СПб: ЭТУ, 2005. – С. 5-21.
8. Черленяк І. Синергетика і проблеми оптимізації державного та соціального управління / І. Черленяк // Стратегічна панорама. – 2004. – №1. – С. 91-99.
9. Селезнев Г. Синергетическое мышление / Г. Селезнев // Экология. Экологическое образование. Нелинейное мышление: тезисы докладов III Междунар. конф. из серии “Нелинейный мир”, 22-27 сент. 1997 г., Воронеж. – Воронеж: [Б. м.], 1997. – С. 144-146.
10. Holden W. Post Modern Public Administration in the Land of Promise: The Basic Ecclesial Community Movement of Mindanao / William N. Holden // World Views: Global Religions, Culture, and Ecology. – 2009. – Vol. 13. – №2. – P. 180-218.
11. Chorev N. The crisis of neoliberalism and the future of international institutions: A comparison of the IMF and the WTO / Nitsan Chorev, Sarah Babb // Theory and Society. – 2009. – Vol. 38. – №5. – P. 459- 484.
12. Вітер Д. Соціокультурна та ідеологічна трансформації суспільства в аспекті концепції гуманістичного розвитку / Д. Вітер // Вісник НАДУ. – 2006. – №2. – С. 369-376.
13. Craib I. Modern social theory : from Parsons to Habermas / Ian Craib. – Basingstoke, UK: Palgrave Macmillan, 1992. – 276 p.
14. Гуц А. Глобальная этносоциология: учебн. пособ. / А.Гуц. – Омск : ОмГУ, 1997. – 212 с.
15. Костюк В. Теория эволюции и социоэкономические процессы / В. Костюк. – М.: УРСС, 2001. – 176 с.
16. Herrera G. Technology and International Transformation / Geoffrey L. Herrera. – New York, NY: State University of New York Press, 2006. – 275 p.
17. Романов В. Социально-инновационный вызов государственному управлению / В.Романов. – М.: Изд-во РАГС, 2006. – 92 с.
18. Курдюмов С. Синергетика – новые направления / С.Курдюмов, Г.Малинецкий, А.Потапов. – М.: Знание, 1989. – 64 с.
19. Hitchens D. A unified systems hypothesis / Derek K. Hitchens // Systemic Practice and Action Research. – 1993. – Vol. 6. – №6. – P. 613-645.
20. Fuchs Ch. Structuration theory and self-organization / Christian Fuchs // Systemic Practice and Action Research. – 2003 – V. 16 – №2. – P. 133-167.
21. Smith R. Global human development: accounting for its regional disparities / Robert B. Smith // Quality and Quantity. – 2009. – Vol. 43. – №1. – P. 1-34.

22. Bellomo N. From the kinetic theory of active particles to the modeling of social behaviors and politics / Nicola Bellomo, Maria Letizia Bertotti, Marcello Delitala // *Quality and Quantity*. – 2007. – Vol. 41. – № 4. – P. 545-555.
23. Baumgartner T. The description and analysis of system stability and change : Multi-level concepts and methodology / Tom Baumgartner, Tom R. Burns, David L. Meecker // *Quality and Quantity*. – 1977. – Vol.11. – №4. – P. 287-328.
24. Conaway V. A Modified Theory of Hegemonic Stability / Vernon W. Conaway. – New York, NY.: DEC, 1994. – 192 p.
25. Daly M. Social exclusion and social capital : A comparison and critique / Mary Daly and Hilary Silver // *Theory and Society*. – 2008. – Vol. 37. – №6. – P. 537-566.
26. Chopra J. History And Theory Of Public Administration / J. Chopra. – New Delhi: Commonwealth Publishers, 2004. – 342 p.
27. Berk G. How people experience and change institutions: a field guide to creative syncretism / Gerald Berk, Dennis Galvan // *Theory and Society*. – 2009. – Vol. 38. – №6. – P. 543-580.
28. Dobbin F. The poverty of organizational theory: Comment on: “Bourdieu and organizational analysis” / Frank Dobbin // *Theory and Society*. – 2008. – Vol. 37. – №1. – P. 53-63.
29. Кондратьев Н. Критические заметки о плане народного хозяйства / Н. Кондратьев // *Большие циклы конъюнктуры и теория предвидения*. – М.: Экономика, 2002. – С. 669-707.
30. Рут Ф. Міжнародна торгівля та інвестиції / Ф. Рут, А. Філіпенко; [пер. з англ.: Д. Олесевич, О. Олесевич, П. Кузик]. – К.: Основи, 1998. – 743 с.
31. Rudenko O. Economical stability of society: forecast models of unsustainable development / Rudenko Olga // *Studia Universitatis “Vasile Goldiș”*. – 2010. – Anul 20. – Partea I. – p. 54-66. – (Seria: “Științe Economice”).
32. Fukuyama F. Death of hierarchy. From “The Great Description: Human Nature and the Reconstitution of Social Order” // *Financial Times*. – 1999. – June 12 / June 13.

REFERENCES

1. Ovcharenko, N. Modeli sovremennykh integratsionnykh protsessov [Models of modern integration processes]. Retrieved from: <http://www.xserver.ru/user/msipr/>
2. Popovich, A. Integratsiya: teoreticheskiye aspekty [Integration: theoretical aspects]. Retrieved from: <http://fmp-gugn.narod.ru/pop2.html>
3. Sztompka, P. (1994). *The sociology of social change*. San Francisco, CA: Wiley-Blackwell.
4. Malinetskyy, G. (Eds.). (2006). *Budushcheye Rossii v zerkale sinergetiki* [The future of Russia in the mirror of synergetics]. Moscow: KomKniga: URSS.

5. Astaf'yeva, O., Budanov, V., & Vasil'kova, V. (Eds.). (2009) *Sinergeticheskaya paradigma. Sotsial'naya sinergetika* [Synergetic paradigm. Social synergetics]. Moscow: Progress-Traditsiya.
6. Akhromeyeva, T., Kurdyumov, S., Malinetskiy, G., & Samarskiy, A. (2007). *Struktury i khaos v nelineynykh sredakh* [Structures and chaos in nonlinear media]. Moscow: Fizmatlit.
7. Kolesnikov, A. (2005). *Ob'yektivnyye zakony yedinstva protsessov samoorganizatsii i upravleniya* [Objective laws of unity of processes of self-organization and management]. 5-21.
8. Cherlenyak, I. (2004). *Synerhetyka i problemy optymizatsiyi derzhavnoho ta sotsial'noho upravlinnya* [Synergetics and problems of optimization of state and social management]. *Stratehichna panorama, 1*, 91-99.
9. Seleznev, G. (1997). *Sinergeticheskoye myshleniye* [Synergetic thinking]. Proceedings from: *III Mezhdunar. konf. iz serii "Nelineynyy mir" – The Third International. Conference from the series "Nonlinear World"*. (pp. 144-146). Voronezh.
10. Holden, W. (2009). *Post Modern Public Administration in the Land of Promise: The Basic Ecclesial Community Movement of Mindanao. World Views: Global Religions, Culture, and Ecology*. (Vol. 13.), (pp. 180-218).
11. Chorev, N., & Babb, S. (2009). *The crisis of neoliberalism and the future of international institutions: A comparison of the IMF and the WTO. Theory and Society, 5*, 459- 484.
12. Viter, D. (2006). *Sotsiokul'turna ta ideolohichna transformatsiyi suspil'stva v aspekti kontseptsiyi humanistychnoho rozvytku* [Socio-cultural and ideological transformation of society in the aspect of the concept of humanistic development]. *Visnyk NADU, 2*, 369-376.
13. Craib, I. (1992). *Modern social theory : from Parsons to Habermas*. Basingstoke, UK: Palgrave Macmillan.
14. Guts, A. (1997). *Global'naya etnosotsiologiya [Global ethnosociology]*. Omsk : OmGU.
15. Kostyuk, V. (2001). *Teoriya evolyutsii i sotsioekonomicheskiye protsessy* [The theory of evolution and socioeconomic processes] – M.: URSS,. – 176 s.
16. Herrera, G. (2006). *Technology and International Transformation*. New York, NY: State University of New York Press.
17. Romanov, V. (2006). *Sotsial'no-innovatsionnyy vyzov gosudarstvennomu upravleniyu* [Socially-innovative challenge to the government]. Moscow: Izd-vo RAGS.
18. Kurdyumov, S., Malinetskiy, G., Kurdyumov, S., & Potapov, A. (1989). *Sinergetika – novyye napravleniya* [Synergetics - new directions] Moscow: Znaniye.
19. Hitchens, D. (1993). *A unified systems hypothesis. Systemic Practice and Action Research, 6*, 613-645.

20. Fuchs, Ch. (2003). Structuration theory and self-organization. *Systemic Practice and Action Research*, 2, 133-167.
21. Smith, R. (2009). Global human development: accounting for its regional disparities. *Quality and Quantity*, 1, 1-34.
22. Bellomo, N., Bertotti, M., & Delitala, M. (2007). From the kinetic theory of active particles to the modeling of social behaviors and politics. *Quality and Quantity*, 4, 545-555.
23. Baumgartner, T., Burns, T., & Meeker, D. (1977). The description and analysis of system stability and change : Multi-level concepts and methodology. *Quality and Quantity*, 4, 287-328.
24. Conaway, V. A (1994). *Modified Theory of Hegemonic Stability* New York, NY: DEC.
25. Daly, M., & Silver, H. (2008). Social exclusion and social capital : A comparison and critique . *Theory and Society*, 6, 537-566.
26. Chopra, J. (2004). *History And Theory Of Public Administration*. New Delhi: Commonwealth Publishers.
27. Berk, G., & Galvan, D. (2009). How people experience and change institutions: a field guide to creative syncretism . *Theory and Society*, 6, 543-580.
28. Dobbin, F. (2008). The poverty of organizational theory: Comment on: "Bourdieu and organizational analysis". *Theory and Society*, 1, 53-63.
29. Kondrat'yev, N. (2002). *Kriticheskiye zametki o plane narodnogo khozyaystva* [Critical notes on the national economy plan]. Moscow: Ekonomika.
30. Rut, F., & Filipenko, A. (1998). *Mizhnarodna torhivlya ta investytsiyi* [International Trade and Investment]. (D. Olesnevych, O. Olesnevych, P. Kuzyk, Trans.). Kyiv: Osnovy.
31. Rudenko, O. (2010). Economical stability of society: forecast models of unsustainable development. *Seria: "ȘtiinŃe Economice – Series: "Economic Sciences, I*, 54-66.
32. Fukuyama, F. (1999). Death of hierarchy. From "The Great Description: Human Nature and the Reconstitution of Social Order". *Financial Times*.

Гоблик В.В.,
доктор економічних наук, доцент,
перший проректор Мукачівського державного університету
(м. Мукачево, Україна)

МЕХАНІЗМИ СТАНОВЛЕННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНИХ ЗВ'ЯЗКІВ У ТРАНСКОРДОННИХ РЕГІОНАХ В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

Стаття присвячена важливому теоретико-методичному дослідженню проблематики розвитку транскордонних регіонів, сформованих за участю прикордонних територій держав – членів ЄС, зокрема в частині активізації зовнішньоекономічної діяльності. Важливим теоретичним і практичним результатом дослідження є проведення класифікації механізмів активізації зовнішньоекономічної діяльності між прикордонними регіонами України та країнами – членами Європейського Союзу, яка базується на врахуванні способу впливу на інвестиційне та торговельно-економічне співробітництво. Виокремлено єврорегіональний, преференційний, прикордонно-торговельний, трудовіграційний, іноваційний та маркетинговий механізми, використання яких сприяє конвергенції транскордонних регіонів. Запропоновано заходи для підвищення конкурентоздатності регіону, розвитку регіональної економіки України.

Ключові слова: єврорегіон, конкурентоздатність, Європейський Союз, конкуренція.

This article focuses on important theoretical and methodological research issues of cross-border regions formed with the border areas of EU State Members, particularly in the part of the activation of foreign economic activity. An important theoretical and practical research is carrying out the classification of the mechanisms activation of foreign trade activities between the border regions of Ukraine and countries of the European Union, based on consideration of the impact on the way of investment, trade and economic cooperation. The author single out: Euro-regional, preferential, border-trade, labour and migration, and innovative marketing mechanisms, the use of which contributes to the convergence of transboundary regions. The methods of improving the competitiveness of the region, development of Ukraine's regional economy are proposed.

Keywords: Euro region, competitiveness, European Union, competition.

Набутий країнами ЄС досвід функціонування та організаційно-інституційного забезпечення транскордонних регіонів може активно використовуватись на сучасному етапі європейської інтеграції України. Насамперед це стосується адаптації на вітчизняному ґрунті нових форм і методів розвитку транскордонного співробітництва з метою диверсифікації

зовнішньоекономічної діяльності в межах транскордонних регіонів, створених за участю нашої держави.

Протягом періоду державної незалежності України в межах транскордонних регіонів, сформованих на кордоні з ЄС, відбувалося постійне становлення та розвиток окремих структуротворчих елементів, у тому числі – спрямоване на активізацію зовнішньоекономічної діяльності. Насамперед це стосується розвитку елементів інституційного середовища, удосконалення інфраструктури, поліпшення якості людського капіталу та формування основ транскордонного бізнесу.

Водночас багато проблем, пов'язаних із повноцінним функціонуванням транскордонних регіонів на західному кордоні України, залишаються поки що не вирішеними. Насамперед це стосується розвитку транскордонних ринків, налагодження сучасних методів ведення транскордонного бізнесу, впливу на транскордонну діяльність місцевих громад, налагодження інформаційного супроводу транскордонної діяльності тощо. Крім того, недостатнім є рівень використання в Україні нових форм транскордонної співпраці, зокрема транскордонних кластерів, транскордонних партнерств і транскордонних промислових зон.

Більшість окреслених проблем пов'язані з характером становлення та функціонування транскордонних регіонів на кордоні України з державами ЄС, а також специфікою еволюції зовнішньоекономічної діяльності в їхніх межах упродовж останніх двадцяти років.

Формування інституційних основ розвитку транскордонного співробітництва України та активізація зовнішньоекономічної діяльності регіонів нашої держави у контексті європейської інтеграції відбувається вже з самого початку здобуття Україною незалежності у 1991 р.

Так, на початку 90-х років минулого століття в західних регіонах нашої держави виникли перші ініціативи щодо формування єврорегіонів. Вони були зумовлені прагненням місцевої влади та регіональних еліт перевести транскордонну співпрацю, яка до цього здійснювалася переважно в епізодичному режимі та значною мірою спорадично, у системну площину. Ключовими мотивами для активізації транскордонного співробітництва за допомогою єврорегіонів слід вважати:

– усвідомлене бажання керівників регіональних органів влади та органів місцевого самоврядування прикордонних територій України інституціоналізувати двостороннє співробітництво зі своїми партнерами з країн Центральної та Східної Європи для більш повного використання потенційних переваг просторового розташування відповідних територій;

– зацікавленість представників громадських організацій, наукових кіл та інших контактних аудиторій в отриманні доступу до фінансових ресурсів, що виділяються за програмами технічної допомоги ЄС на реалізацію інфраструктурних проектів;

– намагання перевести основну частину транскордонних ініціатив з гуманітарної площини, яка домінувала в соціалістичний період, у русло економічних взаємозв'язків, пов'язаних зі зростанням обсягів експорту та імпорту товарів і послуг, залученням іноземних інвестицій, розвитком транспортної інфраструктури, а також іншими напрямками активізації транскордонного бізнесу, що тягне за собою зростання економічного потенціалу прикордонних територій та збільшення обсягів фінансових надходжень до бюджетів різних рівнів;

– прагнення мешканців прикордонних територій отримати кращий та більш повний доступ на прикордонні ринки сусідніх держав, у тому числі через розвиток інфраструктури та інших системотворчих елементів транскордонних ринків, з метою вирішення власних соціальних та господарських проблем за рахунок інтенсифікації прикордонної торгівлі, посилення трудової міграції, розширення сфери діяльності транскордонного бізнесу тощо).

Крім того, єврорегіональна співпраця, яка є одним з основних елементів стратегії європейської інтеграції ЄС, забезпечує ставлення до відповідних регіонів з боку ЄС як до певної форми їхнього залучення до складу структур об'єднаної Європи. Відтак єврорегіональні ініціативи отримали свою підтримку і на найвищому державному рівні в Україні, оскільки виконували роль своєрідного політичного важеля в реалізації євроінтеграційних прагнень нашої держави [1].

Перший єврорегіон із залученням прикордонних територій України – Карпатський – було створено при активній участі центральних органів державної влади. Зокрема, саме міністри закордонних справ трьох держав: України, Угорщини та Польщі, у лютому 1993 р. в угорському місті Дебрецен підписали угоду про його заснування. До складу цього єврорегіону увійшли прикордонні території України, Польщі, Словаччини, Угорщини та Румунії. Загальна площа єврорегіону становить близько 154 тис. км², а на його території мешкає майже 16 млн. осіб. Головним завданням Карпатського єврорегіону було визначено сприяння об'єднанню людей, які живуть у зоні Карпат, їхньому співробітництву в галузях науки, культури, освіти, торгівлі, туризму та економіки [2].

Таким чином, перший єврорегіон, створений за участю прикордонних територій України, не був типовим єврорегіональним утворенням як за характером свого заснування, так і за такою специфікою подальшого становлення і розвитку. Це дає підстави стверджувати, що рівень впливу єврорегіонів на транскордонну співпрацю між адміністративно-територіальними одиницями України та суміжними територіями сусідніх держав Європи, що входять до їхнього складу, є дещо відмінним від загальноєвропейської практики, особливо порівняно з єврорегіонами, що функціонують на внутрішніх кордонах ЄС.

Насамперед це стосується основних напрямів і форм транскордонної активності у межах єврорегіонів, значна частина якої спрямовується на подолання різниці в рівнях життя мешканців прикордонних регіонів України та сусідніх з нею держав Європи. Крім того, після входження Польщі, Словаччини, Угорщини та Румунії до ЄС, єврорегіони «Карпати» і «Буг» взяли на себе також роль своєрідного регіонального політичного буфера, орієнтованого на нівелювання низки негативних наслідків, пов'язаних з ускладненням режиму перетину західного кордону нашої держави.

По-друге, організаційно-управлінська специфіка функціонування єврорегіонів, створених за участю прикордонних територій України, певною мірою відрізняється від загальноприйнятої європейської практики. Зокрема, вітчизняні науковці відзначають, що у засіданнях керівних органів єврорегіонів бере участь, як правило, вище обласне керівництво, а на рівень місцевих громад діяльність майже не опускається, спостерігається недостатня фахова підготовка управлінських кадрів, часта зміна керівництва, значний суб'єктивний фактор у прийнятті рішень тощо [3]. Як наслідок, єврорегіони, що діють на кордоні між Україною та сучасними державами ЄС, є організаційно значно більш розконцентрованими та функціонально складнішими, ніж їхні західноєвропейські аналоги.

По-третє, ефективність та масштабність реалізовуваних на території нашої держави єврорегіональних програм поступається за більшістю показників аналогічним параметрам функціонування тих єврорегіонів, що діють на внутрішніх кордонах ЄС, а також тих, які утворювалися свого часу на зовнішніх кордонах ЄС із включенням прикордонних територій країн – кандидатів на членство (Австрії, Польщі, Чехії, Угорщини тощо).

По-четверте, роль єврорегіонів у системі структуротворчих елементів українсько-польського, українсько-словацького, українсько-угорського та українсько-румунського транскордонних регіонів є значно вагомішою від тієї ролі, що зазвичай виконують єврорегіони на внутрішніх кордонах ЄС. Насамперед це стосується їхнього впливу на транскордонний бізнес та активізацію співпраці в соціально-економічній та політичній площинах.

По-п'яте, єврорегіони, створені за участю прикордонних областей на західному кордоні України, в силу специфіки свого функціонування та особливостей розвитку геополітичної та гео економічної ситуації у відповідних транскордонних регіонах, значно сприяють активізації зовнішньоекономічної діяльності в їхніх межах. Це стосується стимулювання зовнішньоторговельного обміну між українськими та закордонними підприємцями, що ведуть свою діяльність у межах тих транскордонних регіонів, на території яких діють зазначені єврорегіональні об'єднання. Адже завдяки більш активному спілкуванню керівників місцевих органів влади в умовах функціонування єврорегіонів відбувається диверсифікація ділових контактів та зростання взаємного рівня довіри між господарськими елітами суміжних прикордонних регіонів України та сусідніх із нею держав. Крім

того, на різноманітних регіональних заходах (форумах, конференціях, виставках), що проводяться під егідою єврорегіонів, упродовж усього періоду їхнього існування відбувався постійний обмін ідеями та пропозиціями щодо можливих напрямів і пріоритетів реалізації спільних інвестиційних проектів. Завдяки цьому функціонування єврорегіонів активно сприяло розвитку інвестиційно-економічного співробітництва в межах відповідних транскордонних регіонів.

Виходячи з вищесказаного, можна констатувати, що Карпатський єврорегіон, так само, як і єврорегіон «Буг», який був створений у вересні 1995 року і включає прикордонні території України, Польщі та Білорусі, не слід розглядати як прості транскордонні об'єднання єврорегіонального типу. Роль цих єврорегіонів є значно ширшою, ніж зазвичай прийнято вважати. Вони виконують також функції адміністративно-управлінської координації, інституційно-просторової інтеграції та організаційної ідентифікації окремих елементів відповідних транскордонних регіонів на тлі наявної значної диференціації в економічному устрої України та сусідніх держав, території яких входять до складу цих єврорегіонів. До того ж кожен із них, на різних етапах свого існування, забезпечував послідовне проходження транскордонними регіонами відповідних стадій моделі свого формування: 1) просторово-матеріальну структуру регіону; 2) розвиток регіональної свідомості; 3) інституціональний розвиток регіону 4) стабілізацію регіону[4]. Варто також звернути увагу і на те, що в методологічному аспекті єврорегіони «Карпати» та «Буг» взяли на себе виконання низки тих функцій, які не є типовими для класичних єврорегіонів. Зокрема, вітчизняні дослідники вважають, що необхідною умовою ефективного функціонування єврорегіонів є наявність чітко визначених спільних інтересів їх членів, зокрема, у розв'язанні таких проблем, як зміцнення взаємної довіри та безпеки; вироблення спільної стратегії охорони довкілля, використання спільних водних ресурсів; вироблення спільної стратегії просторового розвитку транскордонного регіону; спільного використання енергетичних ресурсів; узгодження розвитку прикордонної інфраструктури; розвитку спільної підприємницької та інформаційної інфраструктури; ефективного використання людських ресурсів шляхом взаємного визнання їх професійної кваліфікації, створення єдиного ринку праці тощо [5].

Водночас єврорегіони, створені за участю прикордонних територій на західному кордоні України, у силу специфіки свого формування та функціонування, значної кількості учасників та кола їхніх інтересів, а також через низку політичних чинників впливу, далеко не завжди відповідали вищезазначеним критеріям.

По-перше, їхня діяльність лише зрідка спрямовувалась на досягнення чітких та однозначних цілей для задоволення узгоджених інтересів регіонів-учасників. Натомість доволі часто між ними спостерігалася конкуренція, яка

виявлялася у боротьбі за фінансові та інші ресурси не лише на міждержавному рівні, але й серед прикордонних регіонів однієї держави.

По-друге, в межах зазначених єврорегіонів так і не вдалося досягти формування спільних стратегій просторового розвитку для відповідних транскордонних регіонів.

По-третє, до цього часу на українсько-польському, українсько-угорському, українсько-словацькому та українсько-румунському кордонах спостерігаються разючі відмінності в рівні розвитку прикордонної інфраструктури, які, за логікою функціонування єврорегіонів, вже давно б мали стертися. Це ж саме стосується підприємницької та інформаційної інфраструктури.

По-четверте, ефективне використання людських ресурсів шляхом взаємного визнання їх професійної кваліфікації в межах діючих єврорегіонів унеможлиблюється через низку об'єктивних і суб'єктивних причин, а створення єдиного ринку праці виявляється відверто непосильним завданням з огляду на однозначну недостатність наявних у єврорегіонів організаційних та інституційних важелів впливу.

Таким чином, єврорегіони, сформовані на кордоні між Україною та ЄС, відіграють особливу роль у становленні та розвитку відповідних транскордонних регіонів. З одного боку, характер їхнього функціонування не дозволяє забезпечувати виконання всіх тих завдань, що покладаються на єврорегіони в державах ЄС. Проте з іншого, єврорегіони, до складу яких входять прикордонні території України, беруть на себе частину функцій з поглиблення зовнішньоекономічної діяльності в межах відповідних транскордонних регіонів, що дозволяє розглядати їх як важливий елемент інституціоналізації зовнішньоекономічних зв'язків у цих транскордонних регіонах в умовах європейської інтеграції України.

Наприклад, пріоритетними напрямками розвитку транскордонного співробітництва у Карпатському регіоні до 2011 р., зумовленими діяльністю єврорегіону «Карпати», були визначені: економіка, інфраструктура, природа та розвиток сільської місцевості, туризм, а також соціальна та культурна інтеграція [6]. З цього переліку лише останній пункт безпосередньо не пов'язаний з прямим впливом на активізацію зовнішньоекономічної діяльності у транскордонному регіоні Карпат, хоча опосередковано, через підвищення якості життя населення та зростання споживчого попиту на товари і послуги, соціальна та культурна інтеграція також стимулює зовнішньоекономічний обмін товарами і послугами.

Все зазначене дозволяє стверджувати про наявність єврорегіонального механізму становлення зовнішньоекономічних зв'язків у транскордонних регіонах України, а також окреслити сферу дії цього механізму в умовах європейської інтеграції нашої держави (рис. 1).

На особливу увагу заслуговує інституційна роль єврорегіонів у контексті розвитку соціально-економічного співробітництва прикордонних регіонів нашої

держави із сусідніми територіями країн ЄС. Зокрема, дослідники відзначають: «Необхідно підкреслити, що можливості, які надаються в рамках програм та ініціатив ЄС, спрямовані безпосередньо на розвиток прямої співпраці між територіальними громадами або владами по обидва боки державного кордону, незалежно від того, чи входять ці території до складу єврорегіонів, чи ні.

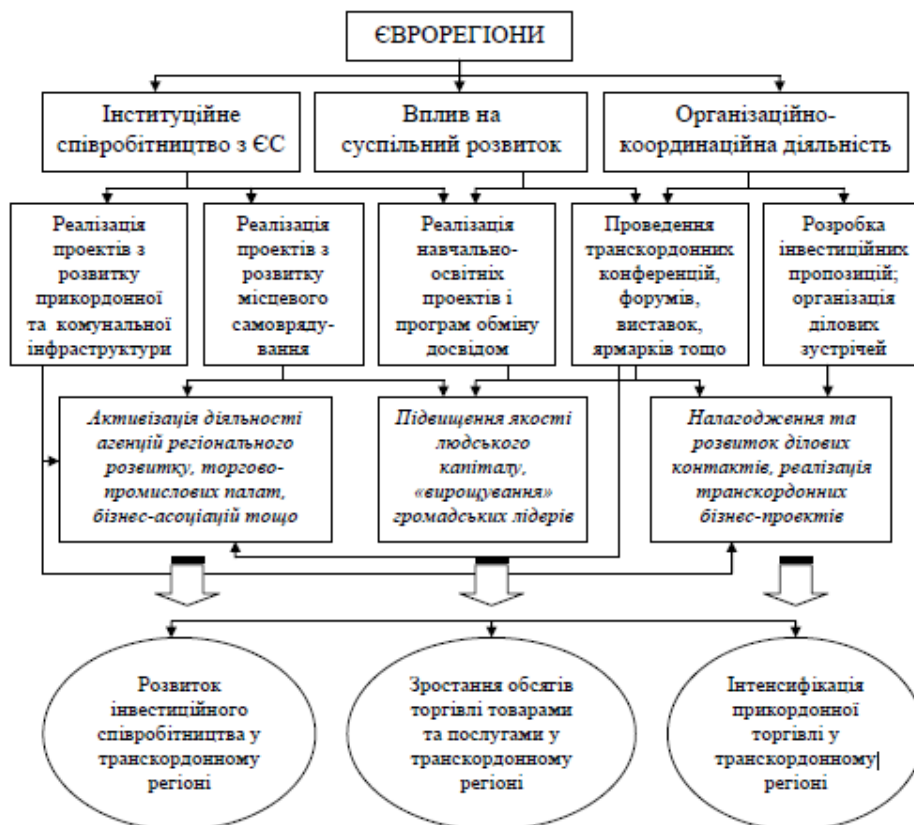

Рис. 1. Механізм становлення та розвитку зовнішньоекономічних зв'язків у транскордонних регіонах, обумовлений функціонуванням єврорегіонів (авторська розробка)

Але мусимо додати одне застереження: хоча формально членство прикордонних регіонів у єврорегіонах не надає переваг при селекції проектів транскордонного співробітництва для подальшого фінансування з коштів цих програм та ініціатив, однак існуючий досвід демонструє, що спільні проекти, які мають здійснюватися в рамках єврорегіонів, мають кращі шанси на отримання грантів від Європейської Комісії» [7]. В цьому сенсі єврорегіональний механізм становлення та розвитку зовнішньоекономічних зв'язків у транскордонних регіонах, до яких входять прикордонні території України, відзначається певними особливими рисами, не притаманними іншим аналогічним механізмам.

Крім того, єврорегіони виступають дійовим важелем зміцнення сусідських відносин та реалізації спільних зусиль у напрямі інвестиційного розвитку транскордонних регіонів. Наприклад, однією з особливостей єврорегіону «Буг» є спрямування спільних зусиль органів місцевої влади у

Волинській області України, Люблінському воєводстві Польщі та Брестській області Білорусі на зростання інвестицій у пріоритетні напрями діяльності та збільшення експортно-імпорتنних операцій між державами [8].

Поряд з євро регіонами важливим механізмом становлення зовнішньоекономічних зв'язків у транскордонних регіонах в умовах європейської інтеграції України слід визнати створення різного роду преференційних економічних режимів. Такі режими покликані сприяти активізації регіонального розвитку прикордонних територій нашої держави, у тому числі за рахунок поглиблення і диверсифікації зовнішньоекономічних зв'язків із прикордонними регіонами сусідніх держав Європи.

Основними преференційними економічними режимами, які використовувалися в Україні з метою господарського розвитку прикордонних регіонів та активізації їх зовнішньоекономічної діяльності, можна вважати створення спеціальних економічних зон і територій пріоритетного розвитку. Водночас у світовій практиці в цьому контексті також активно використовуються безмитні зони, транскордонні технопарки та бізнес-інкубатори, елементи яких упродовж останніх двадцяти років знайшли своє часткове застосування і в Україні.

Механізм дії преференційних режимів у транскордонних регіонах полягає у стимулюванні іноземного інвестування, освоєння нових технологій та імпорту високотехнологічного обладнання, що веде до розвитку транскордонного бізнесу та диверсифікації транскордонних ринків товарів і послуг. Як наслідок, відбувається активізація інвестиційного співробітництва у межах транскордонного регіону, а також збільшуються обсяги транскордонної торгівлі товарами і послугами (рис. 2).

Рис. 2. Алгоритм дії преференційного механізму становлення та розвитку зовнішньоекономічних зв'язків у транскордонному регіоні (авторська розробка)

Основною метою формування преференційних режимів, зокрема спеціальних економічних зон (СЕЗ), які діють на території України з середини 1990-х років, крім іншого, було намагання підвищити ефективність функціонування об'єктів комунікаційної інфраструктури портів, митниць тощо. Потужності цих об'єктів на той час явно недовикористовувались, будучи завантаженими на 20- 25%, що разом із частими змінами в податковій та митній політиці завдавали цим об'єктам великих збитків. За допомогою механізму СЕЗ, а також транскордонних технопарків і технополісів планувалося стимулювати розвиток зовнішньоекономічних зв'язків та забезпечувати соціально-економічне відродження країни в цілому. При цьому складовими регіональних програм розвитку зовнішньоекономічних зв'язків у контексті реалізації преференційного режиму їхньої активізації повинні були стати конкретні проекти (підпрограми): нарощування експортного потенціалу регіонів, створення імпортозаміщуючих виробництв, розвитку науково-технічного співробітництва, залучення вітчизняних та іноземних інвестицій [9].

На жаль, на практиці механізм преференційних режимів, спрямованих на розвиток зовнішньоекономічної діяльності прикордонних регіонів України, був використаний далеко не повною мірою. Це зумовлювалося як безсистемною практикою його застосування, так і низкою помилок в інституційному та організаційно-технічному забезпеченні функціонування СЕЗ, ТПР і технопарків на території нашої держави. У цьому контексті вітчизняні науковці наголошують: «Якщо за кордоном СЕЗ формувались як інструмент інтеграції в глобальний економічний простір, а відтак виконували «елітну» функцію, на забезпечення якої держава не шкодувала коштів, то в Україні все було з точністю до навпаки... Українська влада «зэкономила» на розвитку виробничої та соціальної інфраструктури, витратах, пов'язаних із пропагуванням своїх СЕЗ, розробкою інвестиційних пропозицій, їх презентацією, супроводом інвестиційних проектів тощо. З іншого боку, вона отримала «в обмін» на це не надто потужних інвесторів, повільне нарощування інвестиційних можливостей своїх СЕЗ, малу фінансову віддачу від реалізації інвестиційних проектів..., а деякі з українських СЕЗ, по суті, так по-справжньому і не запрацювали» [3, с.188-189].

Крім того, українська практика запровадження спеціальних економічних режимів стимулювання регіонального розвитку, насамперед СЕЗ, не узгоджувалась іще з одним принципом їх ефективного функціонування. Вона суперечила правилу, згідно з яким «тільки органічне поєднання концепції вільних зон з державною економічною політикою забезпечує отримання позитивних результатів, сприяє залученню іноземних інвестицій» [10].

Попри це, навіть в умовах недостатньо ефективного застосування преференційних економічних режимів, прикордонні області нашої держави отримали неабиякий поштовх для розвитку зовнішньоекономічних зв'язків у межах відповідних транскордонних регіонів. Зокрема, у цьому зв'язку

дослідники відзначали, що «якби не було пільгового режиму, не було адекватної та зваженої політики місцевої влади.., то не було б інвестиційних проектів.., не було б робочих місць» [11], а також наголошували на тому, що «процес формування нових зональних утворень не повинен припинятися, а орієнтуватися на проведення локальних експериментів з відлагоджування різноманітних економічних методів державного регулювання розвитку інших секторів (галузей) регіонів на основі посилення властивих їм факторів конкурентоспроможності» [12].

До цього слід додати, що саме на територіях СЕЗ і ТПР, створених в українсько-угорсько-словацькому та українсько-польському транскордонних регіонах (СЕЗ «Закарпаття», СЕЗ «Яворів», СЕЗ «Курортполіс Трускавець», ТПР Волинської області) було реалізовано низку інвестиційних проектів із залученням потужних іноземних інвесторів: «Ядзакі» (Японія), «Джебіл» (США), «Фольксваген-Єврокар» (Німеччина), «Кроноспан» (Австрія), «Йоха» (Данія), «Дельфін» (Франція), «Ріксос» (Туреччина), «Церсаніт» і «Снежка» (Польща) тощо, кожен з яких зробив суттєвий внесок у розвиток зовнішньоекономічних зв'язків у межах відповідних транскордонних регіонів.

У роботах закордонних авторів, присвячених проблематиці спеціальних преференційних економічних режимів та дослідженню їхнього впливу на зовнішньоекономічну діяльність регіонів, зазначається також, що продумана система пільг і господарських стимулів спроможна чинити суттєвий сприятливий вплив на розвиток транскордонного бізнесу, зокрема в частині впровадження інноваційних технологій і нарощування експортного потенціалу підприємств. У результаті цього створення СЕЗ та запровадження інших преференційних режимів на території прикордонних регіонів дозволяє запобігати поглибленню кризових тенденцій та створювати нові ресурси для регіонального розвитку [13].

Своєрідним доповненням до економічного впливу механізму преференційних режимів на розвиток зовнішньоекономічних зв'язків у транскордонних регіонах є механізм, сформований на базі розвитку прикордонної торгівлі.

Так само, як і діяльність єврорегіонів, прикордонна торгівля має низку специфічних, притаманних лише їй важелів впливу на активізацію та диверсифікацію зовнішньоекономічних зв'язків у транскордонному регіоні. Насамперед це стосується налагодження безпосередніх ділових контактів на рівні індивідів – мешканців прикордонних територій сусідніх держав та формування на цій основі стабільного інституційного базису здійснення ними підприємницької діяльності в межах транскордонного регіону. Саме завдяки цій особливості прикордонна торгівля відзначається особливою стійкістю щодо змін зовнішнього середовища і може відносно безболісно пристосовуватися як до кризових ситуацій, так і до інноваційного розвитку транскордонного бізнесу.

Наприклад, після набуття низкою сусідніх з Україною держав членства в ЄС, що потягнуло за собою суттєві зміни в режимі перетину кордону, а відтак і в умовах ведення прикордонної торгівлі, її учасники зуміли відносно швидко адаптуватися до нових правил. З цього приводу експерти, зокрема, зауважують: «Наступило те, що економісти називають диверсифікацією. Невидимі зв'язки та контакти дозволяють підібрати такі набори товарів, які роблять обмін вигідним. Домашні умільці – діти, що виростили на цих заробітках, вже допомагають через Інтернет та мобільний зв'язок. Тому відверті комунікації між собою і оточуючими людьми дозволяють їм швидше охоплювати більший масив інформації. Далі розвинутий психологічний підхід та інтуїція дозволяють на основі цього шукати все нові способи заробітку [14].

Таким чином, прикордонна торгівля, яка в більшості випадків розглядається фахівцями з макроекономіки та державними функціонерами винятково як примітивний спосіб організації зовнішньоекономічної діяльності на місцевому рівні, сьогодні набуває дедалі нових рис, в тому числі і шляхом адаптації на вітчизняному ґрунті інноваційних технологій і методів ведення бізнесу.

Крім того, вітчизняні науковці, що спеціалізуються на проблематиці прикордонної торгівлі, наголошують: «Прикордонна торгівля, яка визначається як потік товарів та послуг через міжнародні сухопутні кордони у зоні до тридцяти кілометрів від таких кордонів, відіграє вагомую роль у забезпеченні засобів існування людей у прикордонних населених пунктах. Вона збільшує доходи осіб, що беруть участь у такій торгівлі, водночас зміцнюючи місцеве виробництво та стимулюючи надання послуг (наприклад, складських, транспортних, допоміжних послуг на місцевих ринках); забезпечує доходи людям, які працюють на базарах, а також тим, хто займається діяльністю, пов'язаною з базарами та торгівлею; знижує імпорتنі ціни на товари, які доступні споживачам у прикордонних зонах, і дозволяє експортерам отримувати вигоди від більшої доданої вартості» [15].

Ключовими ланками прикордонно-торговельного механізму становлення та розвитку зовнішньоекономічних зв'язків транскордонного регіону є: формування торговельно-посередницьких мереж у межах транскордонного регіону, розвиток логістичних систем, орієнтованих на обслуговування прикордонної торговельної діяльності, а також спонтанний вплив на розвиток неформальних інститутів розвитку транскордонного підприємництва та еволюції транскордонних ринків, включаючи розвиток виробничої, транспортної та комунальної інфраструктури (рис. 3).

Рис. 3. Прикордонна торгівля в механізмі становлення та розвитку зовнішньоекономічних зв'язків транскордонного регіону (авторська розробка)

Важливою перевагою транскордонної торгівлі як засобу стимулювання зовнішньоекономічної діяльності у межах транскордонного регіону є її «дешевизна», а саме – відносно низькі витрати на розгортання цього виду підприємницької діяльності та формування елементів інфраструктури бізнесу. З цього приводу дослідники зазначають: «Головним спонукаючим мотивом до участі у прикордонній торгівлі виступає невисокий рівень матеріальної забезпеченості громадян... Переважна більшість міграційних переміщень мотивується отриманням доходу шляхом ввозу недорогих товарів споживання з сусідніх країн. Оскільки на товари, які ввозились в державу фізичними особами, довгий час не накладались мита, водночас аналогічні товари, які ввозили в Україну фірми-імпортери, обкладались досить високими ставками мита. Таким чином, більшість осіб, задіяних в прикордонній торгівлі з 1990-х років, можна віднести до категорії «підприємці мимоволі» [16].

Проведене науковцями Інституту регіональних досліджень НАН України дослідження показує, що 90% мешканців прикордонних територій Західної України відвідують сусідні держави ЄС. Дві третини з них

здійснюють там закупівлю товарів. Половина цих товарів закуповується з метою подальшого здійснення торгівлі на українському ринку [17].

Попри це, учасники прикордонної торгівлі володіють значним потенціалом для розвитку підприємництва. По-перше, вони отримують європейський досвід підприємницької діяльності. По-друге, більшість із них є освіченими людьми, які вимушено залишили свою професійну кар'єру, а високий рівень загальної освіти дозволяє їм швидше опанувати нові види діяльності. До того ж, культурна інтеграція у межах транскордонного регіону впливає на якість співробітництва, зокрема в контексті інформаційного розвитку учасників прикордонної торгівлі [16].

Ще одним механізмом становлення та розвитку зовнішньоекономічних зв'язків транскордонного регіону, який спирається на адаптацію в Україні європейського досвіду ведення бізнесу та культурну інтеграцію в європейське суспільство, є міграційно-трудова.

Трудова міграція як феномен, що поширився в умовах трансформаційної кризи при переході України до ринкової економіки, оцінюється вітчизняними та зарубіжними науковцями далеко не однозначно. На нашу думку, як і будь-яке соціально-економічне явище, трудова міграція містить в собі різномірний потенціал впливу на господарський комплекс регіону. Особливо це стосується такої динамічної сфери, як транскордонне співробітництво.

З одного боку, виїзд за кордон на тимчасові заробітки мешканців прикордонних регіонів нашої держави загрожує вимиванням частини вітчизняних трудових ресурсів, погіршенням демографічної ситуації всередині держави, дефіцитом кваліфікованого персоналу на українських підприємствах тощо. Однак, з іншого погляду, саме трудова міграція забезпечує найвищий рівень суспільної адаптації наших співвітчизників до стандартів життя розвинутих держав Європи, дозволяє набувати їм досвід роботи у ринковому та підприємницькому середовищі держав ЄС, неспівставний за своєю вагомістю з тим, який набувається під час участі у прикордонній торгівлі та інших формах зовнішньоекономічної діяльності у межах транскордонних регіонів, а також забезпечує акумулювання достатніх фінансових ресурсів, що можуть ефективно використовуватись для інвестування в Україні (рис. 4).

Рис. 4. Трудова міграція в механізмі становлення та розвитку зовнішньоекономічних зв'язків транскордонного регіону (авторська розробка)

Експерти відзначають, що зовнішня трудова міграція є також джерелом досвіду, знань, міжособистісних контактів, школою бізнесу та ринкової поведінки. Крім цього, значні кошти, які надходять від заробітчан, підвищують платоспроможний попит і таким чином стимулюють виробництво. Вони сприяють розвитку малого бізнесу, прискоренню формування середнього класу [18]. Все це позитивно відображається на активізації зовнішньоекономічних зв'язків у межах транскордонних регіонів, стимулюючи процеси європейської інтеграції нашої держави.

На думку вітчизняних дослідників, «заробітчани, збагачені іноземним досвідом та ознайомлені з їхніми технологіями, також вкладають зароблене у розвиток власної справи. Поки що таких людей небагато, і завдання держави та місцевої влади врешті-решт створити такі умови, щоб їх частка зростала, і щоб гроші було вигідніше вкладати у виробництво, аніж у торгівлю і сферу послуг, які зараз домінують у малому бізнесі» [19]. Крім того, науковці наголошують: «Інвестиції в людський капітал, зокрема освіту та медицину, поліпшення якості життя не можна не оцінювати позитивно... Забезпечене заробітками трудових мігрантів збільшення попиту на вищу освіту сприяло розвитку галузі. Так, у західних областях України, охоплених масовою еміграцією, зростання кількості вищих навчальних закладів, їх студентів і випускників відбувалося швидшими темпами, ніж у цілому по Україні» [20].

Таким чином, трудова міграція мешканців прикордонних територій західних областей нашої держави може розглядатися в контексті функціонування окремого механізму розвитку зовнішньоекономічних зв'язків у межах відповідних транскордонних регіонів. Причому цей механізм, поряд з іншими, які були окреслені вище, не є локальним чи обмеженим у часі своєї дії, як може здатися на перший погляд. Він має значний ресурс збереження власного впливу та стратегічний горизонт подальшої еволюції.

У цьому контексті вітчизняні фахівці звертають увагу на те, що досі ми розглядали трудову міграцію як своєрідну «хворобу Європи», яка не в змозі справитися зі стрімким старінням населення, але вже в найближчому майбутньому Україна має «перехворіти» на цю недугу та навчитися використовувати це на благо своєї економіки. У нас є всі можливості скористатися історичним шансом і не повторити чужих помилок. Адже вже сьогодні є чимала кількість прикладів, коли тисячі вчорашніх трудових мігрантів повертаються в Західну Україну. За накопичені гроші вони відкривають свій малий бізнес: швейні виробництва, готелі, перевезення, «зелений» туризм тощо, розвиваючи тим самим потенціал зовнішньоекономічних зв'язків транскордонного бізнесу [21].

Водночас слід наголосити на тому, що повноцінне використання ресурсу, яким володіє міграційно-трудова механізм активізації зовнішньоекономічних зв'язків у межах транскордонних регіонів, безпосередньо пов'язане з ефективним застосуванням відповідних маркетингових інструментів. Адже без належної популяризації тих можливостей, які з'являються у процесі участі мешканців прикордонних територій України у трудовій міграції, особливо в межах транскордонних регіонів, складно розраховувати на залучення набутого ними досвіду та акумульованих фінансових ресурсів у сферу конкурентоспроможного транскордонного бізнесу.

Більше того, вагоме значення, яке відводиться маркетинговим важелям стимулювання регіонального розвитку в умовах зовнішньоекономічної діяльності прикордонних територій нашої держави, дозволяє виокремлювати маркетинговий механізм становлення та розвитку зовнішньоекономічних зв'язків у транскордонному регіоні. Роль цього механізму дедалі більше зростає в умовах поглиблення європейської інтеграції України, а його ключовими ланками є рекламно-промоційна діяльність, просування спільних інвестиційних продуктів і бізнес-ідей, а також підготовка і проведення спільних спортивних і культурних мега-заходів (рис. 5).

Рис. 5. Маркетинговий інструментарій механізму становлення та розвитку зовнішньоекономічних зв'язків у транскордонному регіоні (авторська розробка)

Як правило, найкращих результатів у соціально- економічному розвитку досягають ті прикордонні території, маркетингові зусилля яких спрямовані на комплексне вирішення нагальних проблем – ефективну реалізацію основних функцій території як місця проживання, відпочинку і господарювання; покращення методів управління та інфраструктури; підвищення конкурентоспроможності розміщених на території підприємств. Усе це досягається в контексті активізації зовнішньоекономічних зв'язків у межах відповідних транскордонних регіонів. Відтак на сучасному етапі економічних реформ в Україні транскордонний маркетинг як складова інструментарію здійснення державної регіональної політики покликаний забезпечувати розвиток та стійке економічне зростання регіонів, їх інтеграцію в загальнодержавний та міжнародний економічний простір, стимулювати зовнішньоекономічну та інноваційну діяльність у транскордонних регіонах [22].

Особливо важливого значення у цьому зв'язку набуває спільне проведення Україною та сусідніми державами ЄС мега-заходів континентального рівня, що сприяє поглибленню європейської інтеграції нашої держави та чинить суттєвий позитивний вплив на розвиток зовнішньоекономічних зв'язків у межах транскордонних регіонів. Яскравим

підтвердженням цьому є підготовка України та Польщі до Євро-2012, у процесі якої відбулося не лише збільшення обсягів взаємної торгівлі товарами та послугами у прикордонних регіонах обох держав, але й набула подальшого розвитку прикордонна інфраструктура та інституційна співпраця між самоврядними органами прикордонних міст та інших населених пунктів. У перспективі це дає всі підстави очікувати на збільшення обсягів залучення в українсько-польській транскордонний регіон нових інвестиційних ресурсів, у тому числі й на основі реалізації спільних інвестиційних проектів.

Важливим інструментом у системі маркетингу транскордонного регіону є брендинг території. Наукові дослідження показують, що територія може бути брендвана як товар чи послуга, а власне метою брендингу території є покращення її привабливості. Брендінг не лише впливає на маркетингову діяльність, але й на цілісний розвиток транскордонного регіону, що зумовлює розвиток різних параметрів його функціонування, включаючи активізацію зовнішньоекономічних зв'язків між окремими підприємствами, інституціями та місцевими громадами загалом. Брендуння території приносить їй додаткову привабливість. Саме тому для кожного транскордонного регіону необхідно та цілком можливо віднайти унікальні відмінності, які відрізняють його від інших таких регіонів [23].

Досліджуючи маркетинговий механізм розвитку зовнішньоекономічних зв'язків у транскордонному регіоні, не слід проте ігнорувати суспільно-психологічні аспекти життєдіяльності транскордонного регіону. Адже часто брендинг території та рекламування окремих її переваг на міжнародному ринку праці може заохочувати ті види транскордонної активності, які здатні руйнувати традиційний уклад життя окремих громад. Саме тому маркетинговий інструментарій розвитку транскордонних регіонів обов'язково повинен враховувати основні принципи управління регіональними суспільними системами, зокрема [24]:

- об'єктивні тренди розвитку економіки транскордонного регіону (екологізацію, соціалізацію та гуманізацію, інноваційну спрямованість тощо);
- соціально-історичні й геополітичні особливості економіки транскордонного регіону та її основні принципи (необхідність поєднання ринкових механізмів та заходів державного регулювання соціально-економічних процесів);
- забезпечення економічної ефективності, соціальної справедливості, захисту інтересів власників і мешканців прикордонних територій;
- появу нових інститутів та інтеграційних і асоційованих форм підприємництва, пов'язаних із різноманітним форм власності та організації бізнесу;
- особливості регіоналізації економіки, яка обумовлює виникнення специфічних форм управлінсько-господарської діяльності на засадах конкуренції та партнерства;

– необхідність постійного підвищення рівня кваліфікації кадрового потенціалу та якості людського капіталу транскордонного регіону.

Врахованню цих та інших особливостей соціально-економічного розвитку транскордонних регіонів на сучасному етапі глобалізації значною мірою сприяє застосування інноваційного механізму розвитку зовнішньоекономічних зв'язків у межах транскордонного регіону. Його суть полягає у використанні інноваційних форм транскордонної співпраці з метою посилення інтегрованості транскордонних ринків та підвищення ефективності транскордонного бізнесу.

Одним з найбільш дієвих інструментів сприяння інноваційному розвитку зовнішньоекономічних зв'язків у транскордонному регіоні протягом останнього часу став кластерний підхід.

Характерною особливістю транскордонних кластерів, які в Україні є поки що мало поширеним явищем, виявляється їхній синергетичний вплив на різні аспекти господарської діяльності у межах транскордонного регіону. Адже, об'єднуючи підприємства та організації різних галузей і видів діяльності з обох боків кордону, транскордонний кластер сприяє зниженню їх трансакційних витрат в умовах здійснення зовнішньоекономічних операцій. Більше того, у процесі життєдіяльності такого кластера з'являються додаткові стимули щодо приєднання до нього все нових учасників. За рахунок цього зовнішньоекономічна діяльність у межах транскордонного регіону не лише інтенсифікується, але і диверсифікується.

Ефективність формування транскордонних кластерів та рівень їхнього впливу на розвиток зовнішньоекономічних зв'язків у межах транскордонного регіону визначаються низкою ендогенних та екзогенних чинників (табл. 1).

Таблиця 1

Чинники розвитку транскордонних кластерів в Україні*

	Екзогенні	Ендогенні
Позитивні	Розвиток європейської кластерної політики; формування кластерів у сусідніх країнах ЄС; фінансова підтримка з боку ЄС; наявність методологічних розробок; наявність фахівців	Зростання інтересу потенційних учасників; наявний інтелектуальний і кадровий ресурс; науковий доробок вітчизняних вчених
Негативні	Відсутність належного інституційного та організаційного забезпечення; брак мотивації у потенційних закордонних учасників; політична нестабільність у взаємовідносинах між Україною та ЄС	Відсутність достатніх традицій кластерної співпраці в Україні; брак інформації та управлінської компетенції у представників бізнесу; дефіцит системних рішень на рівні регіональних органів державної влади

* Розроблено автором на основі: Демченко В. Особливості формування транскордонних кластерів / В. Демченко // Регіональна економіка. – 2010. - № 3. – С. 182-183.

Слід відзначити, що сьогодні основними бар'єрами на шляху активізації інноваційного, зокрема кластерного механізму розвитку зовнішньоекономічних зв'язків у межах транскордонних регіонів, до складу яких входять прикордонні території України, є невідповідність адміністративно-територіального устрою нашої держави та сформованого в ній економічного порядку тим принципам та інституційним нормам, на яких базується економічна політика ЄС. Саме тому дієвість інноваційних форм активізації транскордонної співпраці між прикордонними регіонами України і сусідніх держав ЄС значною мірою залежить від пріоритетів макроекономічної політики та її наповнення реальним змістом на регіональному рівні.

Слід також зазначити, що використання наявного потенціалу окреслених механізмів розвитку зовнішньоекономічних зв'язків у межах транскордонних регіонів в умовах європейської інтеграції України є одним з важливих засобів адаптації вітчизняної економіки до стандартів ЄС як на регіональному, так і на загальнодержавному рівні, а відтак і потужним важелем підвищення якості життя та соціального захисту населення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Роїк Н. Інституційна транскордонна співпраця в контексті розширення ЄС: проблеми та перспективи Карпатського єврорегіону / Н. Роїк [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2011_43/Gileya43/P29_doc.pdf
2. Єврорегион «Карпати» [Електронний ресурс]: Режим доступу : http://ru.wikipedia.org/wiki/Єврорегион_«Карпати».
3. Борщевський В. Українсько-польське економічне співробітництво в умовах євроінтеграції : монографія / В. Борщевський. – Львів: Аверс, 2007. – 328 с.
4. Мікула Н.А. Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво: монографія / Н.А. Мікула. – Львів: ІРД НАН України, 2004. – С. 185-186.
5. Мікула Н. Єврорегіони: досвід та перспективи / Н. Мікула. – Львів: ІРД НАН України, 2003. – С. 16.
6. Шолох Ю.М. Методологія, організаційно-економічний механізм стратегічного планування в Карпатському регіоні / Ю.М. Шолох // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Кластери та конкурентоспроможність прикордонних регіонів: зб. наук. праць. – Вип. 3 (71) / НАН України. Ін-т регіональних досліджень. – Львів, 2008. – С. 348
7. Регіональна політика в країнах Європи: Уроки для України / За ред. С. Максименка. – К.: Логос, 2000. – С. 159-160.
8. Щерба Г.І. Аналіз регіональних особливостей інвестиційної діяльності / Г.І. Щерба, К.В. Повар // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. – Чернівці-Луцьк: ЧТЕІ КНТЕУ, 2011. – Вип. II (42), ч. 2. Т. 1. Економічні науки. – С. 49-50.

9. Долішній М.І. Регіональна соціально-економічна політика (основні засади формування і розвитку) / М.І. Долішній // Регіональна економіка. – 1997. - № 2. – С. 20-21

10. Проскурін В. Спеціальні економічні зони та інвестиційний клімат країн Центрально-Східної Європи / В. Проскурін // Економічні есе.- 2005. – Вип. 18. – С. 17.

11. Трансформація спеціальних економічних зон України в контексті європейської інтеграції: альтернативні інструменти інвестиційної та регіональної політики : матеріали засідання «круглого столу». – Львів: ЛФ НІСД, 2005. – С. 7.

12. Мокій А.І. Спеціальні (вільні) економічні зони як форма регіонально-секторальної моделі зовнішньоекономічної інтеграції / А.І. Мокій // Регіональна економіка. – 1999. – № 4. – С. 110.

13. Блендовські М. Спеціальні економічні зони Польщі та їх вплив на місцевий розвиток та інвестиційний клімат / М. Блендовські // Економічні есе. – 2005. – Вип. 18. – С.22.

14. Губені Ю. Агенти прикордонної торгівлі: про особливості бізнесу західноукраїнських «човників» / Ю. Губені // День. – 2010. - №207-208 (п'ятниця, 12 листопада) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.day.kiev.ua/316269>.

15. Мікула Н. Розвиток транскордонного співробітництва України в умовах розширеного ЄС / Н.Мікула, І. Тимечко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://niss.lviv.ua/analytics/68.htm>.

16. Тимечко І. Мотиваційний аналіз суб'єктів прикордонної торгівлі / І. Тимечко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/en_etei/2009_6_2/25.pdf.

17. Тимечко І. Вплив прикордонної торгівлі на розвиток малого підприємництва / І. Тимечко // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Кластери та конкурентоспроможність прикордонних регіонів: зб. наук. праць. Вип. 3 (71) / НАН України. Ін-т регіональних досліджень. – Львів, 2008. – С. 342.

18. Лех Г.А. Трудова міграція за кордон як спосіб додаткового отримання доходів / Г.А. Лех, І.В. Ангелко [Електронний ресурс]. – Режим доступу. – http://www.nbu.gov.ua/portal/chem_biol/nvntu/18_4/127_Lech_18_4.pdf.

19. Трудова міграція: плюс – для економіки, мінус – для суспільства [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zik.ua/ua/news/2005/01/21/7450>

20. Малиновська О. А. Трудова міграція: соціальні наслідки та шляхи реагування : Аналітична доповідь / О.А. Малиновська. – К. : НІСД, 2011. – С.12.

21. Надрага В. Трудова міграція: виклики для України / В. Надрага // Дзеркало тижня. – 2011. – №5 (11 лютого) [Електронний ресурс]. – Режим

доступу: http://dt.ua/ECONOMICS/trudova_migratsiya_vikliki_dlya_ukrayini-75323.html

22. Жуков С. Вдосконалення механізму транскордонного економічного співробітництва на маркетингових засадах / С. Жуков, І. Чучка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.univ.rzeszow.pl/nauka/konferencje/rl_most/ukr/10-Zukow_szablon-UKR.pdf

23. Кобиляцький О. Актуальність використання інструментів маркетингу території / О. Кобиляцький // Ефективна економіка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=861>

24. Регіональні суспільні системи : [монографія] / НАН України; Інститут регіональних досліджень / Л.К. Семів (відп.ред.). – Л., 2007. – с. 443.

REFERENCES

1. Royik, N. *Instytutsiyna transkordonna spivpratsya v konteksti rozshyrennya YES: problemy ta perspektyvy Karpats'koho yevrorehionu [Institutional Transboundary Cooperation in the Context of EU Enlargement: Problems and Prospects for the Carpathian Euroregion]*. Retrieved from: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2011_43/Gileya43/P29_doc.pdf

2. Yevroregion «Karpaty» [Euroregion "Carpathians"]. Retrieved from: http://ru.wikipedia.org/wiki/Еврорегион_«Карпаты».

3. Borshchevs'kyu, V. (2007). *Ukrayins'ko-pol's'ke ekonomichne spivrobitnytstvo v umovakh yevrointehratsiyi [Ukrainian-Polish Economic Cooperation in the Conditions of European Integration]*. L'viv: Avers.

4. Mikula, N.A. (2004). *Mizhterytorial'ne ta transkordonne spivrobitnytstvo: monohrafiya [Interterritorial and transfrontier cooperation]*. L'viv: IRD NAN Ukrayiny.

5. Mikula, N. (2003). *Yevrorehiony: dosvid ta perspektyvy [The Euroregions: Experience and Prospects]*. L'viv: IRD NAN Ukrayiny.

6. Sholokh, YU.M. (2008). *Metodolohiya, orhanizatsiyno-ekonomichnyy mekhanizm stratehichnoho planuvannya v Karpats'komu rehioni [Methodology, Organizational and Economic Mechanism of Strategic Planning in the Carpathian Region]*. *Sotsial'no-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrayiny. Klasteri ta konkurentospromozhnist' prykordonnykh rehioniv*, 3 (71), 348.

7. Maksymenko, S. (Eds.). (2000). *Rehional'na polityka v krayinakh Yevropy: Uroky dlya Ukrayiny [Regional Policy in Europe: Lessons for Ukraine]*. Kyiv: Lohos.

8. Shcherba, H.I., & Povar, K.V. (2011). *Analiz rehional'nykh osoblyvostey investytsiynoyi diyal'nosti [Analysis of regional features of investment activity]*. *Ekonomichni nauky – Economic sciences* (Vols. 1), (pp. 49-50). Chernivtsi-Luts'k: CHTEI KNTEU.

9. Dolishniy, M.I. (1997). *Rehional'na sotsial'no-ekonomichna polityka (osnovni zasady formuvannya i rozvytku) [Regional socio-economic policy (basic*

principles of formation and development)]. *Rehional'na ekonomika – Regional economy*, 2, 20-21.

10. Proskurin ,V. (2005). Spetsial'ni ekonomichni zony ta investytsiynny klimat krayin Tsentral'no-Skhidnoyi Yevropy [Special Economic Zones and the Investment Climate of the Countries of Central and Eastern Europe]. *Ekonomichni ese – Economic Essays*, 18, 17.

11. Transformatsiya spetsial'nykh ekonomichnykh zon Ukrayiny v konteksti yevropeys'koyi intehtatsiyi: al'ternatyvni instrumenty investytsiynoyi ta rehional'noyi polityky (2005) [Transformation of Special Economic Zones of Ukraine in the Context of European Integration: Alternative Tools of Investment and Regional Policy]. L'viv: LF NISD.

12. Moki, A.I. (1999). Spetsial'ni (vil'ni) ekonomichni zony yak forma rehional'no-sektoral'noyi modeli zovnishn'oekonomichnoyi intehtatsiyi [Special (free) economic zones as a form of regional-sectoral model of foreign economic integration]. *Rehional'na ekonomika – Regional economy* 4, 110.

13. Blendovski, M. (2005). Spetsial'ni ekonomichni zony Pol'shchi ta yikh vplyv na mistsevyi rozvytok ta investytsiynny klimat [Special Economic Zones of Poland and their Impact on Local Development and Investment Climate]. *Ekonomichni ese – Economic Essays*, 18, 22.

14. Hubeni, YU. (2010). Ahenty prykordonnoyi torhivli: pro osoblyvosti biznesu zakhidnoukrayins'kykh «chovnykiv» [Agents of the border trade: on the peculiarities of the business of Western Ukrainian "shuttles"]. Retrieved from : <http://www.day.kiev.ua/316269>.

15. Mikula, N. *Rozvytok transkordonnoho spivrobitnytstva Ukrayiny v umovakh rozshyrenoho YES* [Development of cross-border cooperation of Ukraine in the context of the enlarged EU]. Retrieved from: <http://niss.lviv.ua/analytics/68.htm>.

16. Tymeckho, I. *Motyvatsiynny analiz sub'yektiv prykordonnoyi torhivli* [Motivational analysis of subjects of border trade]. Retrieved from: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/en_etei/2009_6_2/25.pdf.

17. Tymeckho, I. (2008). Vplyv prykordonnoyi torhivli na rozvytok maloho pidpryyemnytstva [Influence of border trade on the development of small business]. *Sotsial'no-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrayiny. Klasteri ta konkurentospromozhnist' prykordonnykh rehioniv – Socio-economic problems of the modern period of Ukraine. Clusters and Competitiveness of the Border Regions*, 3 (71), 342. L'viv: NAN Ukrayiny. In-t rehional'nykh doslidzhen'.

18. Lekh, H.A. Trudova mihratsiya za kordon yak sposib dodatkovoho otrymannya dokhodiv [Labor migration abroad as a way of additional income generation]. Retrieved from: http://www.nbu.gov.ua/portal/chem_biol/nvnltsu/18_4/127_Lech_18_4.pdf.

19. Trudova mihratsiya: plyus – dlya ekonomiky, minus – dlya suspil'stva [Labor migration: plus - for the economy, minus - for the society]. (n.d.). zik.ua. Retrieved from: <http://zik.ua/ua/news/2005/01/21/7450>

20. Malynovs'ka, O. A. (2011). *Trudova mihratsiya: sotsial'ni naslidky ta shlyakhy reahuvannya [Labor migration: social consequences and ways of responding]*. Kyiv : NISD.
21. Nadraha, V. (2011). *Trudova mihratsiya: vyklyky dlya Ukrayiny [Labor Migration: Challenges for Ukraine]*. Retrieved from: http://dt.ua/ECONOMICS/trudova_migratsiya_vikliki_dlya_ukrayini-75323.html
22. Zhukov, S. & Chuchka, I. *Vdoskonalennya mekhanizmu transkordonnoho ekonomichnoho spivrobitnytstva na marketynhovykh zasadakh [Improving the Mechanism of Cross-Border Economic Cooperation on Marketing Basis]*. Retrieved from: http://www.univ.rzeszow.pl/nauka/konferencje/rl_most/ukr/10Zukow_szablon-UKR.pdf
23. Kobylyats'kyi O. *Aktual'nist' vykorystannya instrumentiv marketynhu terytoriyi [Relevance of the use of market marketing tools]*. *Efektivna ekonomika*. Retrieved from: <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=861>
24. Semiv, L.K. (Eds.). (2007). *Rehional'ni suspil'ni systemy [Regional social systems]*. L'viv: NAN Ukrayiny; Instytut rehional'nykh doslidzhen'.

*Динис Г.Г.,
кандидат юридичних наук, професор,
завідувач кафедри міжнародного права
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
(м. Ужгород, Україна)*

ЮРИДИЧНИЙ МЕХАНІЗМ РЕГУЛЮВАННЯ ОСНОВНИХ НАПРЯМІВ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА НА НОВОМУ СХІДНОМУ КОРДОНІ ЄС

У статті досліджуються проблеми інституціонального і організаційно-правового забезпечення транскордонного співробітництва на новому східному кордоні ЄС.

Ключові слова: *транскордонне співробітництво, правове регулювання, міжнародні транскордонні відносини, Європейський Союз.*

The article examines the problems of institutional and organizational and legal provision of cross-border cooperation on the new EU eastern border.

Key words: *cross-border cooperation, legal regulation, international cross-border relations, European Union.*

Еволюційний розвиток міжнародних європейських транскордонних відносин другої половини ХХ ст. – початку ХХІ ст. пов'язаний із макроглобалізаційними та інтеграційними процесами, розширенням Європейського Союзу, які супроводжуються відповідними трансформаційними змінами на рівні міжнародного європейського правопорядку та національних правопорядків суверенних держав.

Наукові та практичні дослідження основних аспектів цієї проблематики свідчать про наявність широкого діапазону суперечливих правових, політичних, економічних оцінок, а також принципів доктринальних розбіжностей щодо кваліфікації статусу міжнародних транскордонних відносин у системі міжнародних відносин та прогностичних наслідків можливих результатів та наслідків цього феномену у новітній системі європейського правопорядку [1-20].

Разом з тим, проблема юридичних засад міжнародних європейських транскордонних відносин не становила спеціального предмета правових досліджень, що формує сферу особливих інтересів для поглибленого вивчення транскордонних правовідносин з точки зору міжнародного права.

Проблема інституціонального і організаційно-правового забезпечення транскордонного співробітництва на східному кордоні Європейського Союзу характеризується суттєвими *differentia specifica*, які визначаються саме статусом України – суверенного учасника транскордонних відносин на Сході ЄС. Україна, будучи учасником Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями (ETS No106 – Мадрид, 21 травня 1980 р.) на відміну від сусідніх

східноєвропейських держав *de-yure* не є учасником європейського інтеграційного утворення – ЄС і відповідних міжнародних правовідносин.

В правовому плані такий процес передбачає не тільки правові можливості формування ефективного юридичного механізму транскордонного співробітництва прикордонних держав, але одночасно обумовлює необхідність адаптації законодавства України до правових стандартів системи права ЄС – *acquis communautaire* ЄС.

У зв'язку з цим виникає питання про юридичні рамкові основи механізму транскордонного (прикордонного) співробітництва на східному кордоні ЄС. Аналіз юридичної основи міжнародних транскордонних відносин (співробітництва) методологічно обумовлює необхідність дослідження інституціонального і організаційно-правового механізму транскордонного співробітництва на двох ієрархічних рівнях – на рівні міжнародного права та національного законодавства, які є самостійними підсистемами і разом з тим взаємодоповнюють та гармонізують функціонування відповідних підсистем механізму правового регулювання.

Як загальна юридична формула стаття 2 Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями визначає, що «транскордонне співробітництво здійснюється в межах компетенції територіальних общин або властей, визначеної внутрішнім законодавством. Межі та характер такої компетенції цією Конвенцією не змінюються». Більше того, підпункт 2 ст. 2 формулює міжнародно-правову норму про те, що «для цілей цієї Конвенції вислів «територіальні общини або власті» означає общини, власті або органи, які здійснюють місцеві або регіональні функції та визнаються як такі внутрішнім законодавством кожної держави» [21].

Отже, у відповідності до міжнародного договору (конвенції) правові умови імплементації транскордонних правовідносин визначаються внутрішнім законодавством учасника конвенції і є предметом внутрішньої компетенції держави-учасниці відносин транскордонного співробітництва.

На рівні міжнародного права юридичну основу транскордонних відносин створюють багатосторонні та двосторонні міжнародні договори (конвенції, протоколи). Це, в першу чергу, – вищезгадана діюча Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями; валідарний (діючий) Додатковий протокол до Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями (Страсбург, 9 листопада 1995 р.); Другий протокол до Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями (5 травня 1998 р.); Протокол № 3 до Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями стосовно об'єднань єврорегіонального співробітництва (ОЕС) не вступив у силу.

Переваги цих міжнародних договорів на практиці полягають в тому, що вони є основою міжнародно-правового механізму регулювання міжнародних відносин на двосторонньому міжурядовому та багатосторонньому рівнях, спрямованого на забезпечення правового регулювання транскордонного і міжрегіонального співробітництва, учасниками яких є як юридичні, так і фізичні особи. Транскордонне співробітництво, засноване на таких угодах, може здійснюватися також між громадськими організаціями на різних рівнях (наприклад, державами і регіонами, регіонами і провінціями, регіонами і муніципалітетами, місцевими властями і міжнародними організаціями), може стосуватись різних сфер співробітництва, включаючи політичну, економічну, торговельну, культурну та наукову.

У зв'язку з цим виникає питання стосовно врегулювання політичного та правового статусу кордонів на двосторонньому рівні на східному кордоні Європейського Союзу. Який статус міждержавних угод про правовий режим кордонів?

Станом на 1 травня 2012 р. міждержавні угоди про державні кордони укладені між Україною та Республікою Польща, Словацькою Республікою, Угорщиною, Румунією (табл. 1).

Таблиця 1

<i>№</i>	<i>Держава</i>	<i>Наявність м/договору про правовий режим державного кордону</i>	<i>Наявність інших м/договорів, протоколів, актів</i>	<i>Наявність рішень міжнародного суду стосовно правового режиму державного кордону</i>
1.	Республіка Польща	Договір між Україною і Республікою Польща про правовий режим українсько-польського державного кордону, співробітництво і взаємодопомогу з прикордонних питань (підписаний 12.01. 1993 р.). (набув сили 27.10.1993 р.). Угода між Урядом України та Урядом Польщі про міжрегіональне співробітництво (дата підписання: 24.05.1993, дата набуття	Протокол про Прикордонний знак «Кременець», який встановлено на стику державних кордонів України, Республіки Польща та Словацької Республіки (підписаний 14.04. 2005 р.).	відсутні

		чинності: 27.10.1993). Договір між Україною і Словацькою Республікою про режим українсько-словацького державного кордону, співробітництво і взаємодопомогу з прикордонних питань (підписаний 14.10.1993 р.)		
2.	Словацька Республіка	Договір між Україною і Словацькою Республікою про режим українсько-словацького державного кордону, співробітництво і взаємодопомогу з прикордонних питань (підписаний 14.10.1993 р.)	Протокол про прикордонний знак „Кременець”, який встановлено на стику державних кордонів України, Республіки Польща та Словацької Республіки (підписаний 14.04. 2005 р.).	відсутні
3.	Угорська Республіка	Договір між Україною і Угорською Республікою про режим українсько-угорського державного кордону, співробітництво і взаємодопомогу з прикордонних питань (підписаний 15.05.1995 р.).		відсутні
4.	Румунія	Договір між Україною і Румунією про режим українсько-румунського державного кордону, співробітництво та взаємну допомогу з прикордонних питань (підписаний 17.06. 2003 р.).		Рішення Міжнародного суду ООН з питань делімітації континентального шельфу та виключних економічних зон України і Румунії у Чорному морі (3 лютого 2009 р.).

Укладені договори про державні кордони України з Російською Федерацією, Республікою Білорусь, а також з Республікою Молдова.

Залишаються неврегульованими питання делімітації та демаркації кордонів з Російською Федерацією, Республікою Молдова (частина/ сегмент Придністров'я) (табл. 2).

З дати проголошення незалежності України у міжнародних відносинах із сусідніми державами проблема врегулювання політичного та правового статусу державних кордонів у формі міждержавних договорів займає одне із центральних місць у системі координат міжнародних відносин України з прикордонними державами.

Таблиця 2

<i>№</i>	<i>Держава</i>	<i>Наявність м/договору про правовий режим державного кордону</i>	<i>Наявність інших м/договорів, протоколів, актів</i>	<i>Наявність рішень міжнародного суду стосовно правового режиму державного кордону</i>
5.	Російська Федерація	Договір між Україною і Російською Федерацією про українсько-російський державний кордон (підписаний 28.01. 2003 р.).		відсутні
6.	Республіка Білорусь	Договір між Україною і Республікою Білорусь про державний кордон (підписаний 12.05.1997 р.).		відсутні
7.	Республіка Молдова та Придністров'я (невизнана Придністровська Молдавська Республіка (ПМР)).	Договір між Україною і Республікою Молдова про державний кордон (підписаний 18.08.1999).	Угода між урядами України і Молдови про співпрацю стала початком процесу делімітації українсько-молдовського державного кордону (11. 1994 р.).	відсутні

Таким чином, станом на 1 травня 2012 р. статус укладених міждержавних угод про державні кордони України з Республікою Польща, Словацькою Республікою, Угорщиною, Румунією свідчить про певний рівень стабілізації та врегулювання політичних і правових складових міждержавних відносин країн, що мають спільні державні кордони і є правовою основою міжнародних транскордонних відносин та співробітництва.

Разом з тим не завершено делімітацію континентального шельфу та виключних економічних зон України і Румунії в Чорному морі. 19 листопада 2004 року румунська сторона подала заяву до Міжнародного суду ООН щодо делімітації континентального шельфу та виключних економічних зон України і Румунії у Чорному морі.

3 лютого 2009 року Міжнародний суд ООН ухвалив рішення у справі делімітації континентального шельфу та виключних економічних зон України і Румунії у Чорному морі.

Згідно з ним, острів Зміїний було визнано островом з територіальним морем у 12 морських миль. У тому ж судовому рішенні було визначено лінію розмежування виключних економічних зон між Україною та Румунією, що стала компромісом між румунською та українською позиціями.

Політичний та правовий статус кордонів між Україною і Російською Федерацією, Білоруссю, а також із Республікою Молдова та Придністров'ям характеризується своїми особливостями.

Стосовно державних кордонів із Російською Федерацією:

а) незавершена делімітація та демаркація державного сухопутного кордону з Росією; б) у переговорному процесі перебуває проведення делімітаційних та демаркаційних робіт в акваторії Азовського моря й Керченської протоки.

12 травня 1997 року підписано договір між Україною і Республікою Білорусь про державний кордон. Названий Договір ратифіковано Верховною Радою 18 липня 1997 року (Закон України від 18 липня 1997 року № 491/97-вр). Національними Зборами Республіки Білорусь до цього часу договір про кордон не ратифіковано.

У зв'язку з цим демаркацію кордону на місцевості неможливо провести. Міжнародно-правовою основою двостороннього врегулювання політичного та правового статусу кордонів України з Російською Федерацією, Білоруссю та Республікою Молдова є такі міжнародні угоди: Мінська багатостороння угода щодо утворення Співдружності Незалежних Держав (СНД) містить положення про взаємне визнання і поважання територіальної цілісності країн-учасниць Співдружності, недоторканності їх кордонів. У заяві Верховної Ради України 20 грудня 1991 р. з приводу Угоди про Співдружність Незалежних Держав зазначалося: «Кордон між Україною – з одного боку, та Росією і Білоруссю – з іншого, є державним кордоном України, який є недоторканим. Лінія його проходження, визначена

Договором між Україною і Росією 1990 р., лишається незмінною, незалежно від того, чи є Україна стороною Угоди, чи ні» [22].

Меморандум про співробітництво в охороні державних кордонів Республіки Білорусь, Російської Федерації й України, підписаний главами держав у Москві 15 квітня 1994 р. Спільна заява підтверджувала готовність продовжити роботу з договірно-правового оформлення своїх державних кордонів.

Політичний та правовий статус кордонів між Україною та Республікою Молдова визначається, в першу чергу, наявністю Придністровського конфлікту (рум. Conflictul din Transnistria) — конфлікту, що виник на початку 1990-их між центральною владою Молдови та самопроголошеною Придністровською Молдовською Республікою.

Правові основи міжнародних відносин України і Республіки Молдова були сформовані Договором про добросусідство, дружбу та співробітництво, підписаним в Кишиневі 23 жовтня 1992 р. та Договором про співробітництво на період 1998-2007 рр. від 23 жовтня 1998 р.

Укладена в листопаді 1994 р. угода між урядами України і Молдови про співпрацю з прикордонних питань стала основою початку процесу делімітації українсько-молдовського державного кордону.

Таким чином, в цілому у питаннях про українсько-молдовський кордон досягнуті домовленості. Делімітацію державного кордону між Україною і Республікою Молдова завершено, підписано Договір між Україною і Республікою Молдова про державний кордон, Договір ратифіковано законом за № 1633-III (1633-14) від 06.04.2000.

На сьогодні неузгодженим залишається питання проведення демаркації центральної ділянки українсько-молдовського державного кордону (Придністровський сегмент).

Особливу увагу привертає проблема національного законодавства з питань правового регулювання транскордонного співробітництва. Україна прийняла: а) Закон України «Про транскордонне співробітництво» від 24.06.2004 р. [23]; б) Концепцію від 15.09.2010 № 1838-р «Про схвалення Концепції державної програми розвитку транскордонного співробітництва на 2011-2015 роки» [24]; в) Закон України «Про місцеве самоврядування» (від 21.05.1997 р.) [25]; д) Закон України «Про місцеві державні адміністрації в Україні» (від 09.04.1999) [26]. Аналіз свідчить про те, що практично закон декларує високі цілі транскордонного співробітництва, надання повноважень місцевим органам виконавчої влади, органам місцевого самоврядування у сфері транскордонного співробітництва, а також законодавчого врегулювання питань фінансової підтримки розвитку транскордонного співробітництва. Закон відповідає вимогам регулювання законодавства Європейського Союзу або норм і принципів системи ГАТТ/СОТ. Разом з тим з практичної точки зору законодавство потребує створення прагматичних

організаційно-правових та інституційних механізмів правового регулювання прикордонних відносин на інституціональному рівні.

Матеріальні норми Закону носять суто декларативний характер і не створюють юридичних основ для формування організаційно-правового і інституціонального механізму.

Аналіз правового статусу транскордонного співробітництва східноєвропейських держав, що мають спільні кордони, свідчить на користь пріоритетності створення концептуально оновлених ефективних організаційно-правових та інституційних механізмів, включаючи єврорегіони для здійснення транскордонного співробітництва як складової регіональної політики в Україні.

На наш погляд, вирішення проблеми формування організаційно-правових та інституційних ефективних механізмів транскордонного співробітництва у юридичному плані пов'язано з реформуванням органів місцевого самоврядування та перерозподілу обсягу повноважень щодо транскордонного співробітництва між центральними владними структурами на користь територіальних общин або місцевих влад.

У цьому зв'язку практичне значення для регулювання транскордонних правових відносин має можливість використання модельних договорів, які розроблені під егідою Ради Європи для потреб регіональних і місцевих влад і закріплені у Додатковому Протоколі (ETS No 159, Strasbourg, November, 1995) до Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями. В наявності є п'ять типових моделей міждержавних угод та шість типових моделей угод консультативного характеру, в яких зазначається різний ступінь централізації і відмінностей в адміністративних структурах країн-учасниць транскордонного співробітництва, які пристосовані до потреб регіональних і місцевих влад. Перша група стосується моделі міждержавних угод щодо: а) сприяння транскордонному співробітництву; б) регіональних транскордонних консультацій; в) місцевих транскордонних консультацій; г) договірної транскордонного співробітництва між місцевими владами; д) органів транскордонного співробітництва між місцевими властями.

Друга група угод стосується: а) угод, статутів і контрактів між місцевими властями; б) угоди про утворення консультативної групи між місцевими владами; в) угоди про координацію в управлінні транскордонними місцевими громадськими справами; г) угоди про утворення приватноправових транскордонних асоціацій; д) угоди про утворення адміністративних органів для транскордонного співробітництва між місцевими владами [27].

Але проблема полягає в тому, що адміністративно-територіальні одиниці на рівні областей, країв, повітів держав на східних кордонах ЄС – Угорщини, Румунії, Словаччини, Польщі, України, Молдови – згідно з національним законодавством не наділені законодавчими повноваженнями

укладати міжнародні договори або квазіміжнародні договори з питань транскордонного співробітництва (такими повноваженнями по відношенню до певних видів міжнародних договорів наділені кантони Швейцарії та землі Німеччини).

На практиці (*de-facto*) має місце укладення численних договорів, угод про співробітництво прикордонних територій (адміністративно-територіальних одиниць). Наприклад, Рамкова угода про міжрегіональне співробітництво між Закарпатською областю України і Кошицьким краєм Словацької Республіки (1999 р.), Угода про співробітництво між Пряшівським урядом (Словацька Республіка) і Закарпатською обласною державною адміністрацією (2000 р.), Угода про ІНТЕРРЕГІО – про трілатеральне співробітництво Закарпатської області (Україна), Сату-Марського повіту (Румунія) та області Саболч-Сатмар-Берег (Угорщина) (2000 р.), Угода між Закарпатською обласною державною адміністрацією (Україна) та Підкарпатським воєводством (Польща) (2002 р.); Угода між Ужгородською міською радою (Україна) та органами місцевого самоврядування міст Міхайловце, Кошице (Словаччина), Ніредьгаза, Бейкешчаба (Угорщина), Ярослав (Польща), Чеська Ліпа (Чеська Республіка) та ін.

В юридичному плані вищезазвані угоди не створюють *de-jure* міжнародно-правових зобов'язань. Підставою для такого *lex opinio* є нормативні положення Європейської Рамкової Конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями згідно з вимогами національного законодавства держав, що мають спільні кордони. Це означає відсутність будь-яких правових зобов'язань і прав у цій сфері, відповідно – цілісного правового механізму інституціонального і організаційно-правового забезпечення єврорегіонального співробітництва.

Прогнозуючи формування юридичного механізму як правових засад підвищення ефективності основних напрямів транскордонного співробітництва на новому східному кордоні ЄС щодо України, можливий наступний сценарій: еволюційно розвивається природний процес державотворення України і, відповідно, відбувається формування статусу України у сучасній системі європейських міждержавних відносин з відповідними внутрішніми структурними й інституційними реформами і перетвореннями у політичній, економічній, правовій та соціальній сферах, спрямованих на досягнення відповідності правової системи України правовим стандартам *acquis communautaire* ЄС.

Сучасна практика здійснення транскордонного співробітництва свідчить про нові виклики та загрози на новому східному кордоні ЄС: нелегальна міграція, торгівля людьми, контрабанда, перевезення наркотиків і зброї. У цьому зв'язку ефективно транскордонне співробітництво потребує скоординованої державної політики щодо викликів та загроз глобального і

регіонального характеру, а також достатньо прогнозованих програм практичних дій з державами-членами ЄС, що мають спільні кордони.

У контексті сформульованих позицій, на наш погляд, ієрархічний рівень євроінтеграційної складової наближення України до Європейського Союзу є визначальною системною умовою створення реального інституціонального і організаційно-правового забезпечення транскордонного співробітництва України з сусідніми державами.

Таким чином, аналіз правових аспектів теорії і практики міжнародного транскордонного співробітництва на східному кордоні Європейського Союзу свідчить про пріоритетність формування юридичного механізму регулювання для ефективного управління розвитком основних напрямів транскордонного співробітництва шляхом створення концептуально оновлених прагматичних організаційно-правових та інституціональних механізмів, адаптованих до правових стандартів системи права ЄС – *acquis communautaire* ЄС.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Corey M. Johnson. Cross-Border Regions and Territorial Restructuring in Central Europe. doi: 10.1177/0969776409102190 European Urban and Regional Studies April 2009 vol. 16 no. 2 177-191. Brussels, 11.3.2003.
2. Eduardo Medeiros¹ Cross-Border Cooperation in EU Regional Policy: a fair deal? - Access regime: http://edumedcv.no.sapo.pt/docs/fd_em.pdf
3. Eric J. Novotny. Transborder-Data Flows and International Law: A framework for Policy-Oriented Inquiry.-Access regime: <http://heinonline.org/HOL/LandingPage?collection>
4. Markus Perkmann. Cross-Border Regions in Europe Significance and Drivers of Regional Cross-Border Co-Operation. - Access regime: <http://eur.sagepub.com/content/10/2/153.abstract>
5. European Neighbourhood & Partnership Instrument. Strategy Paper. Ukraine. 2007-2013. Indicative Programme 2007-2010. Executive Summary- Access regime: <http://ec.europa.eu/>
6. Commission of the European Communities. Brussels, 1.3.2003. COM(2003) 104 final. Communication from the Commission to the Council and the European Parliament. Wider Europe - Neighbourhood: A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours- Access regime: http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/com03_104_en.pdf
7. European Neighbourhood & Partnership Instrument Cross-Border Cooperation Strategy Paper 2007-2013 Indicative Programme 2007-2010- Access regime: <http://ec.europa.eu/world/enp/pdf>
8. Budkin Viktor. Ukraine and the Eastern Border of the Euro-pean Union. In: Geopolitical Studies, Vol.12. 2004. Warsaw, Poland
9. Margulíková O., Grusmanová E., Muravský J. Inštitucionálne aspekty cezhraničnej spolupráce v Slovenskej republike: Vývoj a právne postavenie

cezhraničných štruktur. Analytická štúdia. – Br.:Rada Europy, Ministerstvo vnútra SR, 2004. – 181.

10. Tschudi H-M. Promoting transfrontier co-operation: an important factor of democratic stability in Europe. – Strasbourg. 4-6 June 2002.

11. Мікула Н.А. Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво: монографія. – Львів: ІРД НАН України, 2004. – 395 с.; Проблеми розвитку транскордонного співробітництва України в умовах розширеного ЄС: Монографія / За ред. д.е.н., проф. Н.Мікули, к.е.н., доц. В. Борщевського, к.е.н. Т.Васильціва. – Львів: Ліга Прес, 2009. – 436 с.

12. Артёмов І.В. Транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України: [монографія] – Ужгород: Ліра, 2009. – 520 с. (серія “Євроінтеграція: український вимір“. Вип. 13).

13. Устич С.І. Кордон, війна та мир в долі сучасного світу. Тріада життя чи колапсу? – Ужгород: Карпати, 2010.

14. Динис Г.Г. Концептуальні основи транскордонного співробітництва України з сусідніми європейськими державами: міжнародно-правовий аспект// Наукові записки «Транскордонне співробітництво у контексті перспектив європейської інтеграції України». Серія «Політичні науки». – Острог: В-во Національного університету «Острозька академія». – Вип.4. – 2010. – С.20–40.

15. G.Dynys. Conceptual Frameworks of National Legislation Harmonization with the Mechanism of International Legislative Regulation on Transborder Relations. – Geopolitics of Ukraine: history and modern times: collection of scientific papers. Issues 5. – Uzhgorod: ZakSU, 2011. – С.82 – 104.

16. Dynys G.G. The effectiveness of International Legal Regulatory Mechanism and Globalization Processes During Economical Crises// Globalization and Crises in Modern Economy. The first scientific volume. Edited by Vitautas Juscius, Lithuania. – 2010. – P.41-52.

17. Кіш Є. Транскордонне співробітництво та регіональна політика Європейського Союзу // На шляху до Європи. Український досвід Євро регіонів. – Київ: Логос, 2000. – С. 13 – 34.

18. Студенніков Ігор. Транскордонне співробітництво як дзеркало регіональної політики в Україні. - Економічний Часопис-XXI №1-2'2005 - Режим доступу: www.niss.od.ua/p/21.doc.

19. Долішній М.І., Беленький П.Ю. Транскордонне співробітництво регіонів у контексті інтеграції України в ЄС // Проблеми економічної інтеграції України в Європейський Союз: теорія і стратегія: збірник текстів виступів міжнародної наукової конференції – Львів: Діло Лтд, 1996. – С. 157 158.

20. Федан Р. Регіональні чинники активізації транскордонного співробітництва Польщі та України: монографія. – Львів: ІРД НАН України, 2003. – 336 с.

21. European Outline Convention Transfrontier co-operation between Communities or Authorities. Madrid, 21.Y.1980.- Access regime: <http://conventions.coe.int/Treaty/en/treaties/html/106.htm>.

22. Угода про створення Співдружності Незалежних Держав. Дата підписання Україною: 08.12.91 р. Дата ратифікації : 10.12.91 р. Дата набуття чинності: 10.12.91 р. http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU91039R.html
Заява Верховної Ради України з приводу укладення Україною Угоди про Співдружність Незалежних Держав. (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, N 13, ст. 180).

23. Закон України «Про транскордонне співробітництво» від 24.06.2004 р. № 1861-IV (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2004, N 45, ст.499).

24. Розпорядження Кабінету Міністрів України. «Про схвалення Концепції Державної програми розвитку транскордонного співробітництва на 2011-2015 роки».

25. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1997, N 24, ст.170). { Із змінами, внесеними згідно із Законом N 163-XIV (163-14) від 06.10.98, ВВР, 1998, N 48, ст.292 }. Офіційне тлумачення до Закону див. в Рішенні Конституційного Суду N 7-рп/99 (v007p710-99) від 06.07.99}.

26. Закон України «Про місцеві державні адміністрації» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1999, N 20-21, ст.190). { Додатково див. Рішення Конституційного Суду N 6-рп/2007 (v0a6p710-07) від 09.07.2007} { Із змінами, внесеними згідно із Законом N 107-VI (107-17) від 12.2007, ВВР, 2008, N 5-6, N 7-8, ст.78 – зміни діють по 31 грудня 2008 року } { Додатково див. Рішення Конституційного Суду N 10-рп/2008 (v010p710-08) від 22.05.2008}.i N 5059-VI (5059-17) від 05.07.2012}.

27. Model and Outline Agreements, Statutes and Contracts on Transfrontier Co-operation between Territorial Communities or Authorities. - Access regime: <http://conventions.coe.int/Treaty/en/treaties/html/106.htm>

REFERENCES

1 Johnson, C. (2009). Cross-Border Regions and Territorial Restructuring in CentralEurope. *European Urban and Regional Studies*, 2, 177-191.

2 Medeiros, E. Cross-Border Cooperation in EU RegionalPolicy: a fair deal? Retrieved from: http://edumedcv.no.sapo.pt/docs/fd_em.pdf

3 Novotny, E. Transborder-Data Flows and International Law: A framework for Policy-Oriented Inquiry. Retrieved from: <http://heinonline.org/HOL/LandingPage?collection>

4 Perkmann, M. Cross-Border Regions in Europe Significance and Drivers of Regional Cross-Border Co-Operation. - Retrieved from: <http://eur.sagepub.com/content/10/2/153.abstract>

5 European Neighbourhood & Partnership Instrument. Strategy Paper. Ukraine. 2007-2013. Indicative Programme 2007-2010. Executive Summary. Retrieved from: <http://ec.europa.eu/>

6 Commission of the European Communities. Brussels, 1.3.2003. COM(2003) 104 final. Communication from the Commission to the Council and the European Parliament. Wider Europe - Neighbourhood: A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours. Retrieved from: http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/com03_104_en.pdf

7 European Neighbourhood & Partnership Instrument Cross-Border Cooperation Strategy Paper 2007-2013 Indicative Programme 2007-2010. Retrieved from: <http://ec.europa.eu/world/enp/pdf>

8 Budkin, V. (2004). Ukraine and the Eastern Border of the European Union. In: *Geopolitical Studies*, (Vol.12). Warsaw, Poland.

9 Margulíková, O., Grusmanová, E., & Muravský, J. (2004). Inštitucionálne aspekty cezhraničnej spolupráce v Slovenskej republike: Vývoj a právne postavenie cezhraničných štruktúr [Institutional Aspects of Cross-Border Cooperation in the Slovak Republic: Development and Legal Status of Cross-Border Structures]. Br.: Rada Európy, Ministerstvo vnútra SR.

10 Tschudi, H-M. Promoting transfrontier cooperation: an important factor of democratic stability in Europe. Strasbourg.

11 Mikula, N.A. Borshchevs'kiy, V., & Vasyl'tsiv, T. (Eds.). (2004). Mizhterytorial'ne ta transkordonne spivrobitnytstvo [Interterritorial and transfrontier co-operation]. L'viv: IRD NAN Ukrayiny.

12 Art'omov, I.V. (2009). *Transkordonne spivrobitnytstvo v yevrointehratsiyniy stratehiyi Ukrayiny [Cross-border cooperation in the European integration strategy of Ukraine]*. Uzhhorod: Lira.

13 Ustych, S.I. (2010). *Kordon, viyna ta myr v doli suchasnoho svitu. Triada zhyttya chy kolapsu? [Border, war and peace in the fate of the modern world. Triad of life or collapse?]*. Uzhhorod: Karpaty.

14 Dynys, H.H. (2010). Kontseptual'ni osnovy transkordonnoho spivrobitnytstva Ukrayiny z susidnimy yevropeys'kymy derzhavamy: mizhnarodno-pravovy aspekt [Conceptual framework for cross-border cooperation of Ukraine with neighboring European states: the international legal aspect]. *Politychni nauky*, 4, 20–40. Ostroh: V-vo Natsional'noho universytetu «Ostroz'ka akademiya».

15 Dynys, G. (2011). Conceptual Frameworks of National Legislation Harmonization with the Mechanism of International Legislative Regulation on Transborder Relations. *Geopolitics of Ukraine: history and modern times*, 5, 82 – 104. Uzhgorod: ZakSU.

16 Dynys, G.G. (2010). The effectiveness of International Legal Regulatory Mechanism and Globalization Processes During Economical Crises. *Globalization and Crises in Modern Economy*.

17 Kish, YE. (2000). Transkordonne spivrobitnytstvo ta rehional'na polityka Yevropeys'koho Soyuzu [Cross-border cooperation and regional policy of the European Union]. *Na shlyakhu do Yevropy. Ukrayins'kyi dosvid Yevrorehioniv*, 13 – 34. Kyiv: Lohos.

18 Studennikov I. Transkordonne spivrobitnytstvo yak dzerkalo rehional'noyi polityky v Ukrayini [Cross-border cooperation as a mirror of regional policy in Ukraine]. *Ekonomichnyy Chasopys-XXI*, 1-2, Retrieved from: www.niss.od.ua/p/21.doc.

19 Dolishniy, M.I., & Byelyen'kyi, P.YU. (1996). Transkordonne spivrobitnytstvo rehioniv u konteksti intehtratsiyi Ukrayiny v YES [Cross-border cooperation of regions in the context of Ukraine's integration into the EU]. *Problemy ekonomichnoyi intehtratsiyi Ukrayiny v Yevropeys'kyi Soyuz: teoriya i stratehiya*. L'viv: Dilo Ltd.

20 Fedan, R. (2003). Rehional'ni chynnyky aktyvizatsiyi transkordonnoho spivrobitnytstva Pol'shchi ta Ukrayiny [Regional factors of activation of cross-border cooperation between Poland and Ukraine]. L'viv: IRD NAN Ukrayiny.

21 European Outline Convention Transfrontier co-operation between Communities or Authorities. Retrieved from: <http://conventions.coe.int/Treaty/en/treaties/html/106.htm>.

22 Uhoda pro stvorennya Spivdruzhnosti Nezaleznykh Derzhav [Agreement on the creation of the Commonwealth of Independent States]. Retrieved from: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU91039R.html

23 Zakon Ukrayiny «Pro transkordonne spivrobitnytstvo» (2004) [The Law of Ukraine "On Transboundary Cooperation"]. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady*.

24 Rozporyadzhennya Kabinetu Ministriv Ukrayiny «Pro skhvalennya Kontseptsiyi Derzhavnoyi prohramy rozvytku transkordonnoho spivrobitnytstva na 2011-2015 roky» [Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine. "On Approval of the Concept of the State Program for the Development of Cross-Border Cooperation for 2011-2015"].

25 Zakon Ukrayiny «Pro mistseve samovryaduvannya v Ukrayini» (1997) [The Law of Ukraine "On Local Self-Government in Ukraine"]. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*, 24, Art.170.

26 Zakon Ukrayiny «Pro mistsevi derzhavni administratsiyi» (1999) [Law of Ukraine "On Local State Administrations"]. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny (VVR)*, 20-21, Art.190

27 Model and Outline Agreements, Statutes and Contracts on Transfrontier Co-operation between Territorial Communities or Authorities. – Retrieved from: <http://conventions.coe.int/Treaty/en/treaties/html/106.htm>

Артёмов І.В.,
кандидат історичних наук, доцент,
директор НН Інституту євроінтеграційних досліджень
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
(м. Ужгород, Україна)

ЕВОЛЮЦІЯ ПОГЛЯДІВ НА ЄДИНИЙ “СТАРИЙ СВІТ”: ІСТОРИЧНИЙ ОГЛЯД

У статті зроблено огляд історичних поглядів на «єдиний світ». Досліджено основні етапи історії, пов'язані зі спробами об'єднати Європу – від Карла Великого і до створення Європейського Союзу. Визначено місце України у сучасному геополітичному просторі.

Ключові слова: об'єднана Європа, інтеграція, Європейський Союз, західноєвропейська інтеграція.

The article presents an overview of historical views of the «one world». The basic stages of the history associated with attempts to unite Europe – from Charlemagne to the European Union. The place of Ukraine in the contemporary geopolitical space.

Keywords: united Europe, integration, European Union, Western European integration.

Ідея об'єднання Європи має глибоке коріння в історії континенту. Вона існувала в найрізноманітніших формах, починаючи від монархічного, дворянсько-аристократичного пан'європейства до марксистської тези «Об'єднаних штатів Європи» та демократичної ідеї створення «Сполучених штатів Європи» як федерації народів Західної Європи [1, с. 5-16]. Протягом тривалого часу філософи, вчені, політики приділяли значну увагу проблемі створення політично єдиної Європи. Актуальність проблеми еволюції історичних поглядів на єдиний світ позначається тим, що дослідження цього питання необхідне для розуміння процесів, що відбуваються в Європейській спільноті, та шляхів мінімізації негативів, які мають місце в інтегрованих анклавах держав. Дослідженню проблематики розвитку європейських інтеграційних процесів присвячені праці Б. Балласа, Р. Дарендорфа, Л. Ліндберга, А. Моравчика, П. Тейлора та ін. Детально досліджували європейські інтеграційні процеси, їх розвиток і засади створення Європейського Союзу такі вітчизняні науковці як В. Копійка, Т. Шинкаренко, М. Білоусов, Л. Гайдуков, С. Віднянський та інші.

Метою цього дослідження є історичний огляд поглядів на єдиний світ.

Першим «об'єднувачем» Європи вважають франкського короля Карла Великого, якого у 800 р. було короновано як імператора Римської імперії. Проте його імперія, кордони якої приблизно збігалися з кордонами

Європейського співтовариства в складі перших шести держав, виявилася недовговічною й розпалася після смерті її творця.

Німецький король Оттон I в 962 р. створив Священну Римську імперію, що проіснувала до 1806 р. Основною ціллю Священної Римської імперії було об'єднання всіх католиків, що живуть у Європі.

Епоха Відродження ознаменувала початок ослаблення і стагнації Священної Римської імперії. Німець Е. Д'адмонт виступав за створення в Європі єдиної імперії на чолі з одним монархом, заснованої на єдиному імперському законі, як це було в часи Стародавнього Риму. Великий італійський поет Данте мріяв про державотворення, засноване на добровільному підпорядкуванні людей волі правителя, джерелом влади якого є воля Господа Бога, а не римського первосвященника. Верховний правитель повинен був управляти Європою, спираючись на свого роду федерацію держав, які йому підкорялися.

Проблематика, що розглядається, була присутньою в політичних ідеях видатних мислителів середньовіччя П. Дюбуа, Е. Роттердамського, Н. Макіавеллі, Я. Коменського. Так, у 1306 р. французький юрист П. Дюбуа розробив план «Повернення святої землі», в якому домінувала ідея утворення в Європі «Християнської Республіки», мета якої – підтримувати мирне співіснування християнських держав у спільній боротьбі проти мусульман. На думку сучасних російських дослідників (С. Кашкін), ця пропозиція П. Дюбуа є першим в історії проектом реалізації ідеї перетворення Європи національних держав на цілісну федерацію, що забезпечує мир та безпеку на континенті.

Відомим проектом об'єднання феодальної Європи був договір «Про союз і конфедерацію» між королем Людовиком XI, королем Богемії Іржі та Радою Венеції, який був спрямований проти турецької експансії в Європі. Автор документа король Чехії Іржі Подебрад не лише закликав європейських монархів до об'єднання, але й пропонував скликати сейм з представників 16 королівств, який мав виконувати роль своєрідного арбітражного суду у вирішенні конфліктів та забезпечувати спільну боротьбу проти турків.

Ідеї інтегрування держав Європи були розвинуті у Великому плані герцога де Сюллі, «міністра-мрійника» часів французького короля Генріха IV Бурбона, який закликав створити єдиний сенат і європейську армію.

Ян А. Коменський розглядав удосконалення людської натури, створення принципово нових релігій, філософії й політики, заснованих на законах простоти й добровільності, як засоби знищення війни і створення справедливого європейського устрою.

В. Пен, майбутній засновник американського штату Пенсільванія, який мав англо-голландське походження, в роботі «Есе по сучасному та майбутньому миру в Європі» (1693 р.) закликав покінчити з «мозаїкою» в Європі та скликати загальноєвропейський парламент.

Відомий німецький філософ І. Кант вважав, що мир у суспільстві потрібно «встановлювати», зокрема шляхом підписання договорів між державами. Такі договори мали бути закріплені союзом між народами.

Ідею об'єднаної Європи підтримував також Наполеон Бонапарт, проте дещо в інших цілях. Так, насильно об'єднавши більшу частину Європи під своєю владою, він мав намір створити європейську конфедерацію під егідою «великої Франції» на чолі з імператором [4, с.62-63].

Загалом спроби об'єднання Європи спостерігались протягом одинадцяти з половиною століть, але не дали результату не тому, що в їх основі були невдалі плани, а тому, що для цього не існувало необхідних об'єктивних передумов, які склалися лише в кінці 40-х років ХХ ст. У першій половині ХХ ст. Європа двічі ставала центром світових конфліктів, у які було втягнуто 30 держав. Вона завершила Другу світову війну знекровленою, втративши до 50 млн. загиблими і померлими, що в 4 рази перевищувало аналогічні втрати за роки Першої світової війни і становило три чверті людських втрат за роки Другої світової війни.

Наслідки Першої та Другої світових війн і стали тими об'єктивними передумовами, на основі яких сформувалися необхідні сприятливі умови для інтеграції держав європейського континенту. В. Шемятенков виділяє такі найбільш суттєві з них [7, с.26-27]:

1. Протириччя між приватною власністю, створенням і руйнуванням досягли апогею у роки Другої світової війни.

2. Корінні зміни відбулися в зростанні потенціалу приватної власності і капіталістичного способу виробництва загалом. Ще до Другої світової війни мережа національних ринків стала дуже тісною для зростаючого потенціалу виробничих сил. Їх подальше зростання вимагало всебічної інтернаціоналізації виробництва і капіталу, які стримувались національними обмеженнями ринків, протекціоністською політикою держав. Все це приводило до загострення політичного та економічного протистояння.

3. Після закінчення Другої світової війни завершився процес становлення західноєвропейської політичної демократії. На зміну класовій боротьбі прийшла громадянська солідарність, яка стала одним із чинників зростання благополуччя населення європейських країн.

4. Потужним фактором об'єднання західноєвропейських народів був страх перед радянською військовою загрозою.

Саме після закінчення Другої світової війни перед західноєвропейськими країнами постало питання про майбутнє Європи. Тому небезпідставно науковці вважають цей період початком європейської інтеграції.

Відомий американський політолог З. Бжезинський звертає увагу на кілька основних причин, що спонукали європейські країни до активізації інтеграційних процесів після Другої світової війни. Це, зокрема [4, с.70-80]:

пам'ять про дві руйнівні світові війни; прагнення економічного відродження; небезпека з боку СРСР.

Питання про створення федерації західноєвропейських держав не порушувалося до 1947 р. Така ситуація була зумовлена небажанням європейських політиків викликати занепокоєння Радянського Союзу та порушити колективну безпеку на світовому рівні. Незважаючи на це, активізувалася діяльність численних європейських рухів [3, с.78-117].

Європейські рухи надали імпульс початку євроінтеграційних процесів і ініціювали скликання Гаазького конгресу. Основним підсумком Конгресу було прийняття «Звернення до європейців», яке визначило програму дій, спрямованих на об'єднання Європи, а також створення Ради Європи. Однак перша спроба європейської інтеграції обмежилася суто заснуванням політичних інституцій, які мали обмежене коло повноважень.

Біля витоків сучасної західноєвропейської інтеграції були видатні особистості, які ввійшли в історію як «батьки Європи». Серед них У. Черчілль, Ж. Моне, Р. Шуман, К. Аденауер та А. де Гаспері. Саме вони надали імпульс євроінтеграційним процесам, започаткувавши проект, який змінив курс історії Європи, визначивши цим самим зміст і напрями європейського будівництва.

Так, наприклад, У. Черчілль у 1946 році у своїй промові у Цюріху висунув ідею створення Сполучених Штатів Європи для боротьби з державами комуністичного блоку під час «холодної війни». Першим кроком до цього мало стати утворення Ради Європи. Черчілль висловлювався за союз усіх європейських країн під керівництвом Франції та Німеччини, застерігаючи водночас, що його країна не інтегруватиметься в цей союз, а візьме на себе роль спостерігача.

Послідовником Черчілля був Жан Моне, який був одним з ініціаторів Декларації Р. Шумана (1950 р.), а також Європейського оборонного співтовариства і Спільного ринку. Він виступав за прискорення процесу європейської інтеграції і заснував Комітет дії за Сполучені Штати Європи. Сутність пропозицій Ж. Моне полягала у передачі національними державами частини свого суверенітету наднаціональній інтеграційній групі.

Конрад Аденауер – німецький політичний діяч – дотримувався федералістських поглядів на майбутній устрій інтегрованої Європи. Він підтримав інтеграцію Німеччини до Західної Європи й політику генерала Ш. де Голля в 1963 р., щоб не зашкодити процесу зближення Франції та Німеччини.

Італійський політик А. де Гаспері представляв католиків Італії у європейському русі, обстоюючи разом з Ж. Моне, Р. Шуманом та Л. Ерхардом ідею федеративного устрою Європи. З цією метою погодився на участь Італії у плані Маршалла й Раді Європи, а також підписав Північноатлантичний пакт.

Європейська інтеграція є наочним прикладом вертикальної інтеграції, яка має кілька аспектів: економічний, політичний, військовий. Вона активно розвивається з початку 50-х років.

Перехід від простого міжнародного європейського співробітництва до справжнього наднаціонального співтовариства розпочався 9 травня 1950 р., коли Р. Шуман виступив з ініціативою, оприлюднивши план, розроблений Ж. Моне, щодо створення галузевого об'єднання шести країн (Франції, ФРН, Італії і країн Бенілюксу) в Європейське об'єднання вугілля та сталі (ЄОВС). Новизною цього об'єднання було створення європейського органу управління, незалежного від урядів країн.

Наступним кроком стало підписання Римського договору і створення 25 березня 1957 р. Європейського Економічного Співтовариства («Спільний ринок») та Європейського співтовариства по атомній енергетиці, або «Євроатом».

У другій половині 60-х років відбувається об'єднання структур ЄОВС, ЄЕС, Євроатому з метою створення єдиних органів (Ради, Комісій, Суду тощо). У результаті утворилася єдина структура інститутів, що забезпечують розвиток європейської інтеграції. У 1968 р. формується єдиний митний союз.

Процес становлення ЄЕС був тривалим і супроводжувався кризовими явищами, викликаними структурними змінами в економіках країн, процесом напрацювання системи інтеграції.

Було чимало й противників ЄЕС. Так, у 1960 р. на противагу «Спільному ринку» Великобританія утворила Європейську асоціацію вільної торгівлі (ЄАВТ), до якої увійшли Великобританія, Швеція, Норвегія, Данія, Швейцарія, Австрія і Португалія.

У 60-ті роки між ЄЕС і ЄАВТ розгорнулась гостра конкурент-на боротьба, в якій ЄЕС отримало беззаперечну перемогу. В результаті цього ЄАВТ розпалась, а її члени почали переходити до ЄЕС. Першою з них була саме Великобританія.

Переломним моментом розвитку західноєвропейської інтеграції стало підписання Єдиного європейського акту, який вступив в дію 1 липня 1987 р. На його основі була розроблена і втілена програма створення Єдиного внутрішнього ринку.

Чи не найважливішою історичною віхою у розвитку інтеграції стало підписання Маастрихтського договору, який набрав чинності 1 листопада 1993 р. Відповідно до цього договору був створений Європейський Союз.

Поступово у Європейських Співтовариствах втілювалася нова філософія інтеграції. Була створена еволюційна система, яка давала Співтовариству можливість поступово відходити від концепції традиційної міжнародної організації, набуваючи конфедеративних і федеративних рис, але не трансформуючись при цьому у державне утворення.

Отже, інтеграція, зокрема західноєвропейська, є унікальним явищем у світовій політиці й економіці. Завдяки їй народам Західної Європи вдалося

усунути матеріальні основи воєн між державами, а також розширити межі національних народногосподарських комплексів і створити сприятливі умови для інтернаціоналізації економічної діяльності.

Інтеграція стала можливою завдяки тому, що до середини ХХ ст. у цій частині світу склалися необхідні передумови [7, с.24-46].

Ідейні передумови інтеграції сформувався в руслі так званої «європейської ідеї». Серед авторів проектів були найбільш відомі представники європейської суспільної думки й культури.

Матеріальні передумови інтеграції склалися в ході соціально-економічного розвитку протягом всієї двотисячолітньої історії Західної Європи. Це, зокрема, раціоналістичний індивідуалізм, особиста воля, верховенство закону, рівність всіх громадян перед законом, капіталізм, політична демократія тощо.

Висновки. Проаналізувавши історію європейської інтеграції можна зробити висновок, що відправною її точкою стало створення інтеграційних інструментів – загального закону, загальних інститутів і загальної політики. У результаті напруженого й тривалого інтеграційного будівництва з'явилися самостійні, об'єктивно існуючі й стійкі структурні елементи.

Першим таким елементом був митний союз. Другим – Єдиний внутрішній ринок. Третім елементом став Економічний і валютний союз. У цей час основні зусилля інтеграційних інститутів і держав-членів ЄС спрямовані на створення четвертого елемента – єдиного громадянства Європейського Союзу і єдиного простору волі, безпеки й справедливості.

Вислів «від здатності Європи до об'єднання залежать відповіді на важливі питання – розчиниться Європа у світовому процесі глобалізації чи виживе і поверне собі вагому роль у світовій політиці; буде вона «американізована», «ісламізована», «китаєзована» у стратегічній перспективі чи стане могутнім, самостійним і впливовим центром у майбутньому багатополюсному світі» [6, с.304] набуває особливого значення в сучасних умовах.

Однак становлення об'єднаної Європи стикається із серйозними проблемами. З одного боку, запровадження на межі ХХІ ст. спільної грошової одиниці «євро» стало матеріальним символом успішності процесу європейської інтеграції. Однак монетарний союз не може автоматично зблизити рівні економічного розвитку багатих та бідніших країн-членів ЄС. Внаслідок цього економічного дисбалансу в Євросоюзі зберігаються серйозні протиріччя, які мають тенденцію до посилення в умовах глобальної фінансово-економічної кризи. З іншого боку, найближчим часом навряд чи можливо вирішити питання гармонійної взаємодії між принципами національного суверенітету та розширенням повноважень наднаціональних органів влади Європейського Союзу [1, с.377].

І останнє, одна з визначальних тенденцій світового розвитку – зрушення у балансі сил на світовій арені. Конкуренцію Сполученим Штатам

уже найближчим часом становитимуть Китай, Індія, Бразилія і Росія. Сьогодні кожна з цих країн прагне посісти належне місце у глобальній політиці, економіці та фінансовій системі. Для цього є всі передумови. Золотовалютні запаси Китаю перевершують трильйон доларів, промислове виробництво, попри глобальну кризу, продовжує розвиватися високими темпами. Не менш вражаючі досягнення демонструє Індія, що робить акцент на розвиток сектору високих технологій. За прогнозами західних експертів, у тому числі й американських, до 2025 року Пекін і Делі за своїм економічним розвитком вийдуть на друге й четверте місця на планеті, а сукупний національний дохід країн так званої групи BRIC (Бразилія, Росія, Індія, Китай) за темпами зростання удвічі перевищить такий самий показник країн групи G7.

Набирають сили й інші держави. Безліч регіональних чинників, здатних впливати на міжнародну обстановку, простежуються в Латинській Америці (Аргентина, Венесуела, Мексика та Чилі), на Близькому Сході (Єгипет, Ізраїль, Іран, Саудівська Аравія), у Південній Азії (Пакистан), у Східній Азії та Океанії (Австралія, Індонезія і Південна Корея). До центрів сил, що формуються, можна зарахувати й численні світові та регіональні організації.

Усі вони не приховують своїх амбіцій і бажання впливати на світову політику. В таких умовах ідея однополярного світового порядку, проголошена в Проекті нового американського століття, стає неспроможною і більше не може слугувати головним орієнтиром розвитку глобальної політики та економіки. У світовій політиці настає епоха багатополлярності [2]. Свій колишній вплив поступово втрачає навіть система ООН – дедалі частіше її провідні країни-члени демонструють серйозні розбіжності у питаннях вирішення регіональних та світових проблем.

В умовах формування глобалізаційних міждержавних взаємовідносин існують проблеми самоідентифікації країн, що претендують на успішний та стабільний розвиток в нових умовах.

Глобальна цивілізаційна конкуренція, в яку об'єктивно «втягнута» і Україна, вимагає нових форм і методів самоутвердження в геополітично глобальному вимірі.

Серед першочергових стратегій, що стоять перед Україною, на думку Є.М. Суліми, є реалізація цивілізаційних інтересів держави, необхідною умовою якої є можливість і здатність самостійно вирішувати внутрішні завдання, забезпечувати у взаємодії з іншими державами своєї цивілізації внутрішню й міжцивілізаційну стабільність, незалежно від намірів і позицій іншоцивілізаційних держав і їх співтовариств. Забезпечення цивілізаційної безпеки держави є обов'язковою умовою ефективного захисту її життєво важливих інтересів [5].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Віднянський С. Об'єднана Європа: від мрії до реальності. Історичні нариси про батьків-засновників Європейського Союзу / С. Віднянський, А. Мартинов. – 2-ге вид., доп. і перероб. – К. : Вид. дім «Києво- Могиллянська академія», 2011. – 395 с.
2. Зленко А. Україна у мінливому світі / А. Зленко // Дзеркало тижня. – 2009. – № 31. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dt.ua/articles/57683>.
3. Копійка В. Європейський Союз: історія і засади функціонування : навч. посіб. / В. Копійка, Т. Шинкаренко ; за ред. Л. Губерського. – К. : Знання, 2009. – 751 с.
4. Основи європейської та євроатлантичної інтеграції України : навч. посіб. / за заг. ред. В. Горбуліна. – К. : ДП «НВЦ «Євроатлантикінформ», 2006. – 416 с.
5. Суліма Є.М. Глобалістика : підручник / Є.М. Суліма, М.А. Шепелєв. – К. : Вища школа, 2010. – 544 с. – С.485.
6. Україна в постбіполярній системі міжнародних відносин : підруч. / В. Манжол та ін. ; за ред. Л. Губерського. – К. : Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. Інститут міжнародних відносин, 2008. – 512 с.
7. Шемятенков В. Европейская интеграция : учеб. пособ. / В. Шемятенков. – М. : Междунар. отношения, 2003. – 400 с.

REFERENCES

1. Vidnyans'kyu, S. (2011). *Obyednana Yevropa: vid mriyi do realnosti. Istorychni narysy pro batkiv-zasnovnykiv Yevropeyskoho Soyuzu [United Europe: From Dreams to Reality. Historical essays about the founding fathers of the European Union]*. Kyiv : Vyd. dim «Kyuevo- Mohylyans'ka akademiya».
2. Zlenko, A. (2009). *Ukrayina u minlyvomu sviti [Ukraine in a Changing World]*. Retrieved from: <http://dt.ua/articles/57683>.
3. Kopyyka, V. (2009). *Yevropeyskyy Soyuz: istoriya i zasady funktsionuvannya [The European Union: History and Principles of Functioning]*. Kyiv: Znannya.
4. Horbulin, V. (Eds.). (2006). *Osnovy yevropeyskoyi ta yevroatlantlychnoyi intehratsiyi Ukrayiny [Fundamentals of European and Euro-Atlantic Integration of Ukraine]*. Kyiv : DP «NVTS «Yevroatlankyinform».
5. Sulima, YE.M. (2010). *Hlobalistyka [Globalization]*. Kyiv : Vyshcha shkola.
6. Manzhola, V., Hubers'kyi, L. (2008). *Ukrayina v postbipolyarniy systemi mizhnarodnykh vidnosyn [Ukraine in the post-bipolar system of international relations: under the leadership]*. Kyiv: Kyuyiv's'kyu natsional'nyy universytet im. Tarasa Shevchenka. Instytut mizhnarodnykh vidnosyn.
7. Shemyatenkov, V. (2003). *Yevropeyskaya integratsiya [European integration]*. Moscow : Mezhdunar. Otnosheniya.

Устич С.І.,
доктор соціологічних наук, професор,
завідувач кафедри міжнародних студій та суспільних комунікацій
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
Надзвичайний і Повноважний Посол
(м. Ужгород, Україна)

СОЦІОЛОГІЧНА РЕФЛЕКСІЯ В СИСТЕМІ ІНФОРМАЦІЙНОГО СЕРВІСУ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

У статті аналізуються проблеми соціологічного відображення сучасних транскордонних процесів, зокрема на новому Східному кордоні Європейського Союзу. Обґрунтовується поняття «система інформаційного сервісу транскордонного співробітництва», досліджується місце та функції конкретно-соціологічного знання в цій системі.

Ключові слова: соціологічна рефлексія, транскордонні процеси, система інформаційного сервісу транскордонного співробітництва.

The article analyzes the problems of sociological reflection of modern transborder processes, in particular on the new Eastern border of the European Union. The concept of "system of information service of cross-border cooperation" is substantiated, the place and functions of concrete sociological knowledge in this system are investigated.

Keywords: sociological reflection, cross-border processes, system of information service of cross-border cooperation.

Із безпосереднім виходом Європейського Союзу до кордону із Україною у Європи з'явився справжній, об'єктивно зумовлений стратегічний інтерес у безконфліктному та поступальному розвитку свого східного сусіда в цілому та його контактних прикордонних регіонів зокрема. Завдання ж України зараз полягає в тому, щоб використати цей інтерес сповна.

Безперечно, розширення Європейського Союзу на Схід створило також чимало серйозних ускладнень та дискомфортних явищ, найперше в комунікаційному просторі. Запровадження жорсткого візового режиму значно ускладнило комунікацію людей, зокрема тих, хто має родинні зв'язки, а також тих, хто об'єднаний національною, культурною, конфесійною ідентичністю. Загострилися проблеми економічної активності, безробіття серед населення депресивних прикордонних регіонів. Криміногенні явища, зокрема нелегальна міграція та контрабанда товарів, не зникли, вони набувають нових, часто більш витончених форм.

Все це вимагає адекватної реакції суб'єктів управління по обидві сторони нового Східного кордону Європейського Союзу. Не можна не

помітити, що органи управління на різних рівнях (від Європейської Комісії та урядів сусідніх країн до місцевої влади) докладають зусиль для вирішення непростих проблем прикордоння, що, безперечно, дає певний позитивний результат.

Але викликає подив те, як мало при цьому приділяється уваги підтриманню «зворотного зв'язку» із основними суб'єктами транскордонних процесів – жителями прикордонних регіонів, тими, кого останні геополітичні зміни торкнулися в першу чергу, і більш всього – вивченню їх думок, настроїв, оцінок.

Відсутність «альтернативної» стосовно офіційної інформації породжує ланцюжок **взаємопов'язаних проблем**.

Органи управління часто приймають ті чи інші рішення, не маючи повної, всебічної та достовірної інформації. При цьому вони нерідко спираються на односторонні та бюрократичні оцінки тих чи інших відомств. В результаті такі рішення виявляються малоефективними і, по суті, не розв'язують проблеми, а імітують їх розв'язання. За прикладами далеко ходити не треба. Ми не раз були свідками того, як багатообіцяючі заяви високих дипломатичних представників Європейського Союзу щодо лібералізації візового режиму із східними партнерами згодом по суті дезавуюються керівниками відомств ЄС, що відповідають за безпеку кордонів. Чи взяти проблему корупції, яка, незважаючи на демонстровані зусилля по її подоланню (до прикладу, запровадження так званої «гарячої лінії» для звернень громадян), як добре відомо, процвітає на кордоні та має місце у візовому обслуговуванні консульствами.

В свою чергу, неефективні рішення, що не вирішують проблеми по суті та послідовно, викликають їх несприйняття, чи навіть активне відторгнення населенням. Більш того, трапляється, вони провокують нові ускладнення (прикладом можуть слугувати конфліктні ситуації, що час від часу виникають на кордоні між прикордонним персоналом та громадянами).

Тому встановлення (налагодження) «зворотного зв'язку», отримання «альтернативної» інформації про функціонування кордону є край важливою умовою оптимізації транскордонного співробітництва. Вирішити ж цю головну проблему можна тільки шляхом використання спеціальних методів вивчення громадської думки, забезпечення адекватної соціологічної рефлексії транскордонних процесів.

Метою цієї статті є аналіз проблем конкретно-соціологічного відображення транскордонної реальності в Центрально-Східній Європі та з'ясування місця соціологічної складової в системі інформаційного забезпечення сучасного транскордонного співробітництва.

Поняття «соціологічна рефлексія транскордонних процесів» означає як аналіз формування та розвитку самого конкретно-соціологічного знання про явище «транскордонного», так і дослідження прийомів та методів, що

використовуються в конкретно-соціологічному пізнанні цього важливого феномену соціальної дійсності.

У якому ж стані знаходиться нині соціологічна рефлексія транскордонних процесів?

Найперше розглянемо діяльність у цій царині Європейського Союзу. Відомо, що вивченням суспільних настроїв у цьому об'єднанні держав займається уповноважена структура, що зветься Євробарометром. Євробарометр (англ. *Eurobarometr*) – міжнародний проект регулярних опитувань громадської думки, що здійснюється під егідою Європейської Комісії [1]. Одним із основних партнерів Євробарометру є група Taylor Nelson Sofres (TNS) – світовий лідер в галузі маркетингових досліджень «на замовлення» [2].

Аналіз опублікованих Євробарометром упродовж чотирьох десятиліть і особливо в останні роки (після розширення Європейського Союзу на Схід) матеріалів показує, що, на жаль, серед них немає спеціальних досліджень проблем прикордоння, тим більше таких, що присвячені транскордонним процесам на новому Східному кордоні Європейського Союзу. Тільки в одному із досліджень, проведеному в 2006 році і присвяченому вивченню наслідків розширення ЄС, в дотичній формі порушуються і деякі питання функціонування кордонів та сучасного розвитку прикордонних регіонів.

Це досить дивно, адже поза належною увагою опинився цілий пласт гострих проблем, що викликають постійні дискусії у самому Європейському Союзі (перш за все це проблеми міграції та безпеки). Для порівняння, інше відомство Європейського Союзу, що опікується статистикою – Євростат – в останні роки дуже активно і цілеспрямовано займається розробкою проблематики кількісної оцінки транскордонних процесів («транскордонною статистикою»), найперше на новому Східному кордоні ЄС [3]. Цим проблемам, зокрема, була присвячена загальноєвропейська конференція керівників статистичних відомств та науковців, що відбулася в Кракові в 2011 році. Безумовними європейськими лідерами розробки проблем транскордонної статистики є польські вчені і практики на чолі із професором Йозефом Оленським, який тривалий час очолював Польське статистичне відомство.

В тій чи іншій мірі соціологічні дослідження проблематики прикордоння та транскордонного співробітництва проводилися також окремо країнами, які не так давно стали членами Європейського Союзу і є сусідами України. Маються на увазі Угорщина, Словаччина, Румунія, Польща.

Що стосується України, то проблематика прикордоння і транскордонних процесів, звичайно ж, не могла і не може не цікавити наших соціологів. Ще в далекому 1988 році в Ужгородському державному університеті була створена одна із перших в Україні лабораторія соціологічних досліджень, в якій активно працювали, зокрема, відомі сьогодні українські соціологи: кандидат філософських наук, доцент Ужгородського національного університету О.В.

Пелін та доктор соціологічних наук, провідний науковий співробітник Інституту соціології НАН України, директор Центру соціальних і політичних досліджень «Соціс» О.Г. Стегній. Лабораторії також всіляко допомагав нині доктор соціологічних наук, провідний науковий співробітник Інституту соціології АН України, Генеральний директор TNS Україна М.М. Чурилов. Лабораторією був отриманий певний матеріал щодо впливу транскордонних процесів на міжетнічні та міжконфесійні відносини в прикордонному регіоні.

На жаль, вкрай обмежені ресурси не дозволили в той час провести повноцінне дослідження з прикордонної тематики.

Друга, вже більш вдала спроба здійснити таке дослідження була зроблена в 2007 році. Тоді новостворений Інститут транскордонного співробітництва виступив ініціатором і замовником пілотного соціологічного дослідження «Новий Східний кордон Європейського Союзу: питання транспарентності, безпеки і транскордонного співробітництва (Польща, Словаччина, Угорщина, Україна)». Це дослідження було виконано під керівництвом кандидата соціологічних наук, доцента П.В. Токаря [4].

До його організації було залучено дослідницькі центри, урядові та неурядові структури, місцеві органи влади, фонди та громадські організації – всього 10 представництв у чотирьох країнах – учасниках проекту (Польща, Словаччина, Угорщина, Україна).

Результати проведеного дослідження дають багату інформацію про актуальний стан транскордонного співробітництва між зазначеними державами, щодо порівняльного аналізу рівня його розвитку, оцінки роботи консульських та прикордонних служб. Проте, на жаль, і це дослідження було обмежено як часом, так і фінансовими можливостями.

Ті чи інші аспекти новітнього транскордонного співробітництва знайшли своє відображення в інших проведених українськими соціологами дослідженнях як на центральному, так і на регіональному рівнях, причому не тільки на Західному, але й на Східному кордонах України.

Значні можливості для здійснення масштабної і цілісної роботи із соціологічного відображення сучасних транскордонних процесів відкриває реалізація проекту «Кордони очима людей», що виконується Інститутом транскордонного співробітництва разом із партнерами за програмою ENPI Європейського Союзу в сегменті Угорщина-Словаччина-Румунія-Україна.

Загальна мета Проекту:

Формування соціологічного сервісу транскордонного співробітництва сусідніх регіонів Угорщини, Словаччини, Румунії та України.

Специфічні цілі:

1. Розробка методології та інструментарію соціологічного аналізу транскордонного співробітництва.

2. Створення Міжнародного центру соціологічного аналізу транскордонного співробітництва (МЦСА) як спеціального механізму міжнародного моніторингу транскордонних процесів, що забезпечить

надійний «зворотний зв'язок» між органами управління транскордонного співробітництва та їх безпосередніми учасниками – населенням прикордонних регіонів Угорщини, Румунії, Словаччини та України.

3. Проведення стартового міжнародного соціологічного дослідження транскордонного співробітництва сусідніх регіонів Угорщини, Словаччини, Румунії та України.

4. Розроблення навчально-методичного пакету курсу «Соціологія транскордонних процесів» для впровадження у навчальний процес вищих навчальних закладів сусідніх регіонів Угорщини, Словаччини, Румунії та України.

Період реалізації Проекту:

06.2012 – 05.2014.

Аплікант:

Інститут транскордонного співробітництва, м. Ужгород, Україна

Партнери:

КИУТ Асоціація регіонального розвитку, м. Загонь, Угорщина,
Закарпатський державний університет, м. Ужгород, Україна.

Конкретно-соціологічне відображення транскордонних процесів (зокрема транскордонного співробітництва) та практичне використання отриманої в результаті цього відображення конкретно-соціологічної інформації є частиною *системи інформаційного сервісу транскордонних процесів (зокрема транскордонного співробітництва)*.

Система інформаційного сервісу (СІС) транскордонних процесів (зокрема транскордонного співробітництва) – це система, що забезпечує виконання функцій отримання (добування), введення чи збору, зберігання, пошуку, обробки, передачі та практичного використання інформації щодо генеалогії, актуального перебігу та прогнозованого розвитку сучасних транскордонних процесів (зокрема транскордонного співробітництва).

Система інформаційного сервісу має власну архітектуру, яку можна розглядати через призму різних критеріїв. З точки зору компонентного складу СІС є сукупністю елементів (блоків) власне інформаційного, технічного, програмного і організаційного забезпечення, а також персоналу.

Розбудова системи інформаційного сервісу транскордонного співробітництва здійснюється спільними зусиллями суб'єктів ТКС із різних країн.

Свій внесок у розбудову СІС за вісім років свого існування вносить також ***Інститут транскордонного співробітництва та його партнери***. Перше, закладено методологічну та методичну основу для плідної *інформаційно-аналітичної роботи*. ІТС розроблена система індексації та моніторингу транскордонних процесів, зокрема транскордонного співробітництва [5], підготовлена методика її практичного використання [6]. Виконана пілотна імплементація цієї системи через проведення індексних моніторингових досліджень транскордонного співробітництва сусідніх

регіонів Угорщини, Словаччини, Румунії та України [7]. Відрадно, що розроблений ІТС продукт відразу знайшов практичне використання в інших сегментах нового Східного кордону Європейського Союзу. Одна з перших спроб практичного застосування методології індексації транскордонного співробітництва була зроблена в рамках проекту «Індекс ТКС – інформування зацікавлених сторін». Цей проект реалізувався в 2010-2011 рр. під егідою Міністерства закордонних справ Норвегії [8]. Ще один практичний досвід використання методології індексації транскордонного співробітництва отримано в результаті реалізації польсько-російського проекту «Рахуймося із кордонами» в 2011 – 2012 рр. [9].

В листопаді 2012 року, на третьому Європейському форумі з транскордонного співробітництва у Кишиневі (ІТС, як відомо, є співорганізатором форумів) були презентовані результати ще одного проекту «Транскордонне співробітництво на новому Східному кордоні – вивчення фінського та норвезького досвіду», виконаного за методологією порівняльного аналізу на замовлення Міністерства закордонних справ Фінляндії [10]. Інститут транскордонного співробітництва виконав порівняльний аналіз прикордоння України та Європейського Союзу.

Дуже важливим напрямом інформаційно-аналітичного блоку сервісу транскордонного співробітництва є *транскордонна статистика*. ІТС ініціював розроблення проблеми «Сучасні транскордонні процеси та їх статистичне відображення». Аналіз статистичного зрізу цієї проблеми очолюють відомі вчені і практики – професор Йозеф Оленський та професор, віце-президент Російської академії економічних наук, наш земляк із Закарпаття В. М. Симчера. Результати розробки будуть представлені на черговому Всесвітньому статистичному Форумі у серпні 2013 року у Гонконзі. Ця робота виконується в рамках проекту «Краще знання – краща співпраця» Вишеградського Фонду.

Що стосується *блоку інформації про генеалогію об'єкта*, то тут ІТС працює у двох напрямках. Перший пов'язаний із підготовкою міжнародним авторським колективом «Нарисів новітньої історії транскордонного співробітництва в Карпатському регіоні», що будуть представлені на інтерактивному сайті в он-лайн режимі та в друкованому вигляді. Ця робота виконується ІТС разом із партнерами в рамках проекту «Історія, що об'єднує».

Другий напрям – створення Міжнародного музею новітньої історії транскордонного співробітництва в Карпатському регіоні – теж в онлайн-режимі і в експозиційному варіанті, рішення щодо проектного фінансування якого прийнято нещодавно.

Створено *організаційний механізм* імплементації теоретичних розробок – Міжнародний інститут транскордонного аналізу та менеджменту (МІТАМ). Схвалено Стратегію розвитку Інституту та його Статут.

Формується його інфраструктура. За рахунок проектного фінансування вирішені питання матеріально-технічного та програмного забезпечення МІТАМ.

Готується інформаційно-довідковий ресурс (ІДР), без якого неможлива **ділова транскордонна комунікація суб'єктів.** Підготовлений проект створення «Словника транскордонного співробітництва» на 8 мовах (англійській, українській, угорській, словацькій, чеській, польській, румунській, молдовській), а також «Глосарія термінів транскордонного співробітництва» на цих мовах.

Сформовано потужне **міжрегіональне експертне співтовариство** (більше 40 високопрофесійних фахівців із числа науковців, представників органів державної влади та місцевого самоврядування, активістів громадських організацій із різних країн).

Таким чином, **є підстави стверджувати, що система інформаційного сервісу транскордонного співробітництва поступово формується.**

Підсумовуючи зазначене, можна, вочевидь, зробити такі основні висновки.

1. Блок конкретно-соціологічної інформації повинен стати невід'ємною складовою частиною системи інформаційного сервісу транскордонного співробітництва, бо без встановлення надійного та систематичного «зворотного зв'язку» між суб'єктами управління та населенням ефективна співпраця сусідніх регіонів неможлива.

2. У цій системі конкретно-соціологічний компонент повинен виконувати дві основні функції:

а) *функцію генерування адекватної, всебічної та повної інформації* про потреби й інтереси людей, які вони виражають в своїх оцінках процесів, що відбуваються на кордоні та довкола нього;

б) *функцію коригування управління*, яка полягає в максимально повному врахуванні цих оцінок при підготовці та прийнятті відповідних управлінських, найперше політичних рішень.

Поки що конкретно-соціологічне забезпечення є «ахіллесовою п'ятою» системи інформаційного сервісу транскордонного співробітництва. Спільна робота з реалізації проекту «Кордони очима людей» сприяла тому, щоб конкретно-соціологічне знання, як і належить, стало важливим елементом теорії і практики сучасних транскордонних процесів в Європі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Eurobarometr [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://ec.europa.eu/public_opinion/index_en.htm
2. TNS [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.tnsglobal.com/>
3. Eurostat [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>

4. Токар П. Нові реалії сучасних кордонів/ Токар П. – Ужгород: КП «Ужгородська міська друкарня», 2008. – 317 с.
5. Оптимізація системи транскордонного співробітництва: концепція та її пілотна імплементація (на прикладі сусідніх регіонів Угорщини, Словаччини, Румунії та України) / під ред. С.І. Устича. – Ужгород: Ліра, 2012. – 119 с.
6. Посібник із індексації та моніторингу транскордонного співробітництва / під ред. С.І. Устича. – Ужгород: Ліра, 2012. - 79 с.
7. Індексні дослідження транскордонного співробітництва / – Ужгород: Ліра, 2012. – 244 с.
8. Index of TBC [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.borderdialogues.eu/index>
9. Projekt „Liczmy się z granicą [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.eurobalt.org.pl/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=46&Itemid=92
10. Ex borea lux? Learning from the Finnish and Norwegian Experience of Cross-border Cooperation with Eastern Neighbours/ - Prague: ISD, 2012. – 96 P.

REFERENCES

1. Eurobarometr. Retrieved from: http://ec.europa.eu/public_opinion/index_en.htm
2. TNS. Retrieved from: <http://www.tnsglobal.com/>
3. Eurostat. Retrieved from: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>
4. Tokar P. (2008). Novi realiyi suchasnykh kordoniv [New realities of modern frontiers]. Uzhhorod: KP «Uzhhorods'ka mis'ka drukarnya».
5. 1. Ustych, S.I. (Eds.). (2012). Optyimizatsiya systemy transkordonnoho spivrobitnytstva: kontseptsiya ta yiyi pilotna implementatsiya [Optimization of the system of cross-border cooperation: the concept and its pilot implementation]. Uzhhorod: Instytut transkordonnoho spivrobitnytstva.
6. 1. Ustych, S.I. (2012). Posibnyk z indeksatsiyi ta monitorynhu transkordonnoho spivrobitnytstva [Textbook to indexing and monitoring of cross-border cooperation]. Uzhhorod: Instytut transkordonnoho spivrobitnytstva.
7. Indeksni doslidzhennya transkordonnoho spivrobitnytstva (2012) [Cross-border cooperation indexes]. Uzhhorod: Lira.
8. Index of TBC Retrieved from: <http://www.borderdialogues.eu/index>
9. Projekt „Liczmy się z granicą [The project "Let's face the border"]. Retrieved from: http://www.eurobalt.org.pl/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=46&Itemid=92
10. Ex borea lux? Learning from the Finnish and Norwegian Experience of Cross-border Cooperation with Eastern Neighbours (2012). Prague: ISD.

УДК 316.2 : 364

Пелін О.В.,
кандидат філософських наук,
доцент кафедри соціології і соціальної роботи
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
(м. Ужгород, Україна)

КОМБІНОВАНІ МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ КАРПАТСЬКОГО ЄВРОРЕГІОНУ

Викладено можливості використання комбінованих методів дослідження транскордонного співробітництва Карпатського євро регіону. Наводяться приклади комплексного застосування методів економіко-статистичного аналізу базових соціально-економічних показників регіональних ринків, соціологічних та експертних опитувань, контент-аналізу протоколів Змішаних міжурядових комісій.

Ключові слова: комбіновані методи, експертні опитування, контент-аналіз, транскордонне співробітництво.

The report presents the possibility of using combined methods of cross-border cooperation Carpathian Euroregion. Examples of integrated application of economic and statistical analysis of basic socio-economic indicators of regional markets, sociological and expert interviews, content analysis protocols joint government commissions.

Keywords: combined methods, expert interviews, content analysis, cross-border cooperation.

Нова політична і економічна ситуація на початку 90-х років продиктувала необхідність нових підходів у міжнародних відносинах, актуалізувала нові підходи до міжрегіонального та транскордонного співробітництва. На кордонах України було створено декілька євро регіонів, серед яких після багатьох років інтенсивних транскордонних відносин 14 лютого 1993 року був створений Карпатський євро регіон. Від об'єднує 19 прикордонних адміністративно-територіальних одиниць, в яких проживає більше 16 млн. осіб різних національностей. Це вимагає комплексного підходу в дослідженні соціально-економічних і етнонаціональних проблем транскордонного співробітництва. Саме відсутність системного підходу до організації та дослідження євро регіональної співпраці є однією з основних перешкод, які заважають ефективному транскордонному співробітництву [1, с.193].

Дослідженням соціально-економічних проблем прикордонних територій в Україні почали займатися у кінці 80-х років співробітники відділення

Інституту світової економіки і міжнародних відносин АН УРСР та відділу регіональних проблем комплексного соціально-економічного розвитку Львівського відділення Інституту економіки АН УРСР (м. Ужгород), а на початку 90-х – співробітники відділу соціальних проблем Карпатського регіону Інституту соціології НАН України (м. Ужгород) та співробітники Інституту суспільних наук Словацької академії наук (м. Кошице). Дослідники цих наукових закладів заклали методологічні основи інтеграції економіко-статистичних методів з методами прикладних соціологічних досліджень. Вперше результати експертного аналізу були доведені до поєднання з кількісною оцінкою, яка використовувалася як регіональний фактор концентрації зайнятості (ФКЗ) [2].

Подальші дослідження транскордонного ринку Карпатського євро регіону довели необхідність розробки і застосування комбінаційних методів, які, на відміну від формалізованих та евристичних, краще відображають “суперечливий характер кон’юнктури транскордонного ринку, що обумовлює одночасне існування різноспрямованих тенденцій в її розвитку” [3, с.133]. Це означає, що дослідження кон’юнктури транскордонного ринку поєднують методи опитування намірів споживачів та збутових агентів, методи експертних оцінок, тестування ринку разом із економіко-математичними методами розрахунків економічних показників, кореляційно-регресійного аналізу, індексного методу, аналізу рядів динаміки та екстраполяції.

Мета статті – обґрунтувати доцільність застосування комбінованих методів дослідження транскордонного співробітництва на регіональному рівні. Просування до мети припускає вирішення таких завдань: визначити суть та особливості використання комбінаційних методів дослідження; довести можливості використання комбінаційних методів у дослідженні соціальних проблем Карпатського євро регіону.

Перш за все, необхідність використання комбінованих методів дослідження транскордонного співробітництва обумовлюється багаторівневим характером транскордонних відносин та обмеженим рівнем інформації про партнерів. Транскордонні взаємодії відбуваються одночасно на рівні загальнодержавного регулювання та міжрегіональної співпраці. Деякі питання транскордонних відносин по різному сприймаються на загальнодержавному та регіональному рівні. Співробітництво на загальнодержавному рівні спирається на міжнародні угоди, а регіональне співробітництво розвивається досить спонтанно. Його рушійною силою є особисті контакти з сусідами, викликані господарськими потребами, а також співпраця в галузі культури [4].

У загальному вигляді комбіновані методи дослідження – це поєднання описових принципів та кількісних параметрів. Вони є проміжними між фактографічними (формалізованими) і експертними (інтуїтивними). Найчастіше до комбінованих методів відносять колективні експертні оцінки

та різного роду види моделювання, під час якого фактографічна і експертна інформація використовується як вхідна. До більш складних комбінованих методів дослідження відносять: управління за цілями (МВО- management by objects), тестування, експертну оцінку “метод 360°”, ділову гру, комплексну оцінку праці та інші [5, с.237-238].

За думкою львівських дослідників, оцінка транскордонного співробітництва не може бути визначена прямими методами. “Як непрямі методи оцінки ефективності можна використати показники прикордонної торгівлі, взаємної зовнішньої торгівлі та інвестиційної діяльності, обсяги фінансової підтримки з міжнародних фондів та структур, суспільні ефекти від реалізації заходів та транскордонних проектів тощо” [6, с. 210-211]. Непрямі методи оцінки не можуть спиратися виключно на статистичні дані в силу недостатньої інформації. За допомогою комбінованих методів непрямі оцінки не тільки можливі, але і здатні підвищувати якість та репрезентативність дослідження, якої не вистачає дослідженням за допомогою винятково методів експертного опитування.

Метод вимірювання товарних потоків (Commodity Flow Survey) або (CFS) є фактографічним. Інтенсивність матеріальних, інформаційних, фінансових та інших потоків є об'єктом дослідження логістики. Але екстраполяція CFS на результати вимірювань за шкалою соціальних дистанцій Е. Богардуса надає дослідникам можливість прослідкувати межі міжрегіональної взаємодії та перспективи транскордонного співробітництва. У деяких випадках CFS може бути доповнений індексом людського розвитку (ІЛР), який являє собою інтегральну оцінку трьох складових компонентів, що характеризують довголіття, рівень освіти і доходів населення країн світу.

Комбінований метод аналізу соціально-економічних і етнонаціональних показників дає підстави для визначення регіоноутворюючих факторів. За локальними протиріччями регіональних інтересів комбіновані методи відкривають приховану невирішеність глобальних геополітичних питань, яка проявляється через міжрегіональні протиріччя. Наприклад, деякі протиріччя українсько-румунсько-молдовських відносин може бути наслідком незбалансованого розвитку Північної та Південної Європи, яка загрожує цілісності та безпеці всього ЄС. Наявність емпіричних індикаторів глобальних геополітичних процесів надає можливість для більш обґрунтованих оцінок традиційних транскордонних відносин та завчасних прогнозів на майбутнє [7, с.173-174].

Дослідження на рівні загальнодержавного регулювання та міжрегіональної співпраці неможливе за допомогою винятково фактографічних методів і ускладнено за допомогою методів експертного опитування. Так, процес регулювання міжнаціональних взаємин набагато простіше досліджувати за допомогою комбінованих методів.

Українська двостороння дипломатія новітньої доби розпочинається з Угорщини. Договір про основи добросусідства та співробітництва між

Україною та Угорською Республікою був укладений ще 6 грудня 1991 року і набув чинності 16 червня 1993 року. Вирішення практичних питань надання такої допомоги Сторонами було покладено на Змішану комісію [8; 9; 10]. За цей час накопичена значна кількість протоколів міжурядових комісій. Результати контент-аналізу протоколів Змішаних міжурядових комісій свідчать про суттєве зростання уваги урядів до поширення угорської мови, питань навчання і освіти угорської меншини і мовного питання в цілому. Разом зі збільшенням рішень про сприяння ініціативам національних меншин, зменшується вплив Змішаних міжурядових комісій на їх правове забезпечення. Питання права, відповідальності, релігійної дискримінації та безпеки держав, що були декларовані в Декларації про принципи співробітництва між Українською РСР та Угорською Республікою, практично залишилися поза увагою Комісії [11, с.183-184].

У той же час опитування експертів Закарпатської області показало, що головні проблеми транскордонного співробітництва полягають не у врегулюванні мовних і освітніх питань етнічних груп, а в більш практичній площині: питаннях візового режиму, перетину кордону та асиметрії регіонального розвитку [12, с.332].

Таким чином, багаторівневий характер транскордонних взаємин ускладнює використання виключно кількісних або якісних методів дослідження. В силу того, що транскордонне співробітництво відбувається одночасно на рівнях загальнодержавного регулювання та міжрегіональної співпраці, найбільш доцільними методами дослідження всього комплексу соціально-економічних і етнонаціональних проблем є комбіновані методи. Оптимальним методом аналізу транскордонного співробітництва на загальнодержавному рівні є контент-аналіз текстів міжурядових угод і домовленостей. Це метод, який комбінує якісні за походженням джерела інформації зі статистичними засобами їх обробки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Щерба Г.І. Європейський вибір України та розвиток транскордонного співробітництва як предмет емпіричного соціологічного аналізу [Текст] / Г.І. Щерба // Нова парадигма. Філософія. Політологія. Соціологія : [журнал наукових праць] / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, Творче об-ня "Нова парадигма". – Київ, 2008. – Вип. 82. – С. 191-205.

2. Исследование основных тенденций динамики и проблем занятости трудоспособного населения Закарпатья в условиях адаптации экономики области к рыночным отношениям / Кол. авторов под ред. д.э.н., проф. Емца Г.С. / Львовское отделение института экономики АН УССР. Отд. региональных проблем комплексного социально-экономического развития Закарпатской области. – Ужгород, 1991. – 54с.

3. Рекомендації щодо впровадження нових форм транскордонного співробітництва / Кол. авторів за ред. д.е.н., проф. Мікули Н.А. / НАН України. Ін-т регіональних досліджень. – Львів, 2010. – 150 с.
4. Реутов В.Є. Транскордонне співробітництво регіонів України: теоретико-практичні аспекти розвитку / В.Є. Реутов // Ефективна економіка. – 2011. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua>
5. Удод К.С. Методичні підходи до оцінювання кадрового потенціалу банківської системи на рівні регіону / Катерина Сергіївна Удод // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія “Економіка”. – Випуск 2 (36). – 2012. – С. 236-242.
6. Мікула Н. Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво: монографія / Надія Мікула. – Львів: ІРД НАН України, 2004. – 395 с.
7. Пелін О.В. Індикатори безпеки ЄС в контексті українсько-румунсько-молдавських стосунків / О.В. Пелін, О.М. Іваць // Україна-Румунія-Молдова: історичні, політичні та культурні аспекти взаємин у контексті сучасних європейських процесів: збірник наукових праць / Буковинський політологічний центр / під загальною редакцією А.М. Круглашова. – Чернівці: Букрек, 2009. – Т.ІІІ. – С.166-176.
8. Декларація про принципи співробітництва між Українською РСР та Угорською Республікою по забезпеченню прав національних меншостей. – Т.1. – К., 2001. – С. 269 – 274.
9. Протокол до Декларації про принципи співробітництва між Українською Радянською Соціалістичною Республікою та Угорською Республікою по забезпеченню прав національних меншостей. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukraine.uapravo.net>
10. Постанова Кабінету Міністрів України від 14 травня 1992 р. №238 «Про створення Української частини Змішаної українсько-угорської комісії з питань забезпечення прав національних меншин. (Із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 618 (618-96-п) від 08.06.96).
11. Пелін О.В. Трансформація становища українців Угорщини та угорців України у контексті міжурядових домовленостей / Олександр Володимирович Пелін, Адріана Олександрівна Червеньяк // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія : Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи. Вип. 27. – Харків, 2011. – С.181-185.
12. Регіональна політика і транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України: збірник наукових праць за матеріалами міжнародної конференції (м. Ужгород, 24 –25 травня 2007 р.) / Відп. ред. І.В. Артёмов. – Ужгород: Ліра, 2007. – 456 с.

REFERENCES

1. Shcherba, H. I. (2008). Yevropeys'kyy vybir Ukrayiny ta rozvytok transkordonnoho spivrobitnytstva yak predmet empirychnoho sotsiologichnoho analizu [The European Choice of Ukraine and the Development of Cross-Border Cooperation as a Subject of Empirical Sociological Analysis]. *Nova paradyhma. Filosofiya. Politolohiya. Sotsiolohiya*, 82, 191-205.
2. Yemets, G.S. (1991). Issledovaniye osnovnykh tendentsiy dinamiki i problem zanyatosti trudosposobnogo naseleniya Zakarapat'ya v usloviyakh adaptatsii ekonomiki oblasti k rynochnym otnosheniyam [The study of the main trends in the dynamics and problems of employment of the working-age population of Zakarapatia in the context of adaptation of the regional economy to market relations]. Uzhhorod.
3. Mikula, N.A. (Eds.) (2010). Rekomendatsiyi shchodo vprovadzhennya novykh form transkordonnoho spivrobitnytstva [Recommendations on introduction of new forms of cross-border cooperation]. L'viv.
4. Reutov, V.YE. (2011). Transkordonne spivrobitnytstvo rehioniv Ukrayiny: teoretyko-praktychni aspekty rozvytku [Cross-border cooperation of the regions of Ukraine: theoretical and practical aspects of development]. Retrieved from: <http://www.economy.nayka.com.ua>
5. Udod, K.S. Metodychni pidkhody do otsinyuvannya kadrovoho potentsialu bankivs'koyi systemy na rivni rehionu (2012) [Methodological approaches to the assessment of the personnel potential of the banking system at the level of the region]. *Ekonomika*, 2 (36), 236-242.
6. Mikula, N. (2004). Mizhterytorial'ne ta transkordonne spivrobitnytstvo [Interterritorial and transborder cooperation]. L'viv: IRD NAN Ukrayiny.
7. Pelin, O.V., & Ivats', O.M. (2009). Indykatory bezpeky YES v konteksti ukrayins'ko-rumuns'ko-moldavs'kykh stosunkiv [EU Security Indicators in the Context of Ukrainian-Romanian-Moldovan Relations]. *Ukrayina-Rumuniya-Moldova: istorychni, politychni ta kul'turni aspekty vzayemyn u konteksti suchasnykh yevropeys'kykh protsesiv* (Vols.III.), (pp.166-176). Chernivtsi: Bukrek.
8. Deklaratsiya pro pryntsyipy spivrobitnytstva mizh Ukrayins'koyu RSR ta Uhors'koyu Respublikoyu po zabezpechennyu prav natsional'nykh menshostey (2001) [Declaration on Principles of Cooperation between the Ukrainian SSR and the Hungarian Republic for the Protection of the Rights of National Minorities]. (Vols.1), (pp.269 – 274).
9. Protokol do Deklaratsiyi pro pryntsyipy spivrobitnytstva mizh Ukrayins'koyu Radyans'koyu Sotsialistychnoyu Respublikoyu ta Uhors'koyu Respublikoyu po zabezpechennyu prav natsional'nykh menshostey [Protocol to the Declaration on the Principles of Cooperation between the Ukrainian Soviet Socialist Republic and the Hungarian Republic for the Protection of the Rights of National Minorities]. Retrieved from: <http://ukraine.uapravo.net>
10. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny «Pro stvorennya Ukrayins'koyi chastyny Zmishanoyi ukrayins'ko-uhors'koyi komisiyi z pytan' zabezpechennya prav natsional'nykh menshyn [The Resolution of the Cabinet of Ministers of

Ukraine "On the Establishment of the Ukrainian Part of the Mixed Ukrainian-Hungarian Commission on the Protection of the Rights of National Minorities.

11. Pelin, O.V. (2011). Transformatsiya stanovyshcha ukrayintsiv Uhorshchyny ta uhortsiv Ukrayiny u konteksti mizhuryadovykh domovlenostey [Transformation of the situation of Ukrainians of Hungary and Hungarians of Ukraine in the context of intergovernmental agreements]. *Sotsiologichni doslidzhennya suchasnoho suspil'stva: metodolohiya, teoriya, metody*, 27, 181-185.

12. Art'omov, I.V. (Eds.). (2007). Rehional'na polityka i transkordonne spivrobitnytstvo v yevrointehratsiyniy stratehiyi Ukrayiny [Regional policy and cross-border cooperation in the European integration strategy of Ukraine]. Uzhhorod: Lira.

Наукове видання

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ВІСНИК

Збірник наукових праць

Випуск 3 (16)

*Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу
масової інформації КВ № 20546-10346Пр,
видане Міністерством юстиції України 15.01.2014 р.*

Відповідальний за випуск: Артёмов І.В.
Коректура: Серета Л.І.
Технічна редакція: Хохол Т.І.
Комп'ютерна верстка, обкладинка: Бродич А.І.

Гарнітура Times New Roman.
Формат 60x84/8.
Ум.друк.арк. 22,78.
Зам.№.29. Наклад 100 прим.

Оригінал-макет виготовлено
у редакційно-видавничому відділі ДВНЗ «УжНУ».
88015, м. Ужгород, вул. Заньковецької, 89
dep-editors@uzhnu.edu.ua

Віддруковано: ТОВ «РІК-У»
88000, м. Ужгород, вул. Гагаріна, 36

M-72

Міжнародний науковий вісник: збірник наукових праць / ред. кол. І.В.Артёмов (голова) та ін. – Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2017. – Вип. 3 (16). – 196 с.

ISSN 2218-5348